

Neurokirjon henkilöiden tuen tarpeet vankilasta vapautumisen vaiheessa

Reija Tihveräinen

2020 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Neurokirjon henkilöiden tuen tarpeet vanki- lasta vapautumisen vaiheessa

Reija Tihveräinen
Sosiaalialan käytäntöjen asiakasläh-
töinen kehittäminen
Opinnäytetyö
huhtikuu, 2020

Reija Tihveräinen

Neurokirjon henkilöiden tuen tarpeet vankilasta vapautumisen vaiheessa

Vuosi 2020

Sivumäärä 71

Opinnäytetyön tavoitteena oli tutkia vankeustaustaisten henkilöiden kokemusten kautta neuropsykiatristen haasteiden mahdollista yhteyttä rikolliseen käyttäytymiseen sekä selvittää, miten neuropsykiatriset haasteet näyttäytyvät neurokirjon vankeustaustaisten henkilöiden arjessa vapautumisen vaiheessa ja millaista neuropsykiatrisiin haasteisiin kohdistuvaa tukea he kokevat tarvitsevansa vapautumisen vaiheessa. Opinnäytetyön tilaajana oli Autismisäätiön hallinnoima Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hanke, jonka tavoitteena on parantaa neurokirjon henkilöiden asemaa rikosoikeudellisessa järjestelmässä, sekä kehittää neurokirjon vankeustaustaisten henkilöiden tukea vankeus- ja vapautumisvaiheessa.

Opinnäytetyön teoreettisessa osiossa avattiin opinnäytetyön kannalta merkityksellisten organisaatioiden toimintaa, sekä vankeusajan rangaistuksen suorittamiseen ja vapautumisvaiheeseen liittyviä prosesseja. Lisäksi teoreettisessa viitekehyksessä avattiin käsitteitä neuropsykiatriseen häiriöön liittyen, sekä tutkimuksen kannalta muita merkityksellisiä käsitteitä. Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena ja se perustui neurokirjon vankeustaustaisten henkilöiden haastatteluihin. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina, ja aineiston analysointimenetelmänä toimi aineistolähtöinen sisälönanalyysi.

Tulosten perustella voidaan todeta, että neuropsykiatrisilla haasteilla on voi olla yhteyttä rikolliseen käyttäytymiseen. Erityisesti impulsiivisuus ja väärinkäsitykset vuorovaikutuksessa voivat altistaa neurokirjon henkilöitä rikolliselle käyttäytymiselle. Neuropsykiatriset haasteet näyttäytyvät neurokirjon vankeustaustaisen henkilön vapautumisvaiheessa moninaisesti. Erityisesti impulsiivisuus, tarkkaavuuden ja aktiivisuuden, sekä toiminnanohjauksen haasteet vaikuttavat arkeen vahvasti. Vapautumisvaihe muutosvaiheena lisää kuormittumista ja tunteiden säätely, sekä stressinhallinta on usein heikkoa.

Neuropsykiatrisista haasteista johtuvia tuen tarpeita vapautumisen nivelvaiheessa on olemassa. Konkreettiset asiat, kuten asunnon tai toimeentulon hakeminen vaikeutuvat neuropsykiatristen haasteiden myötä ja opiskelu, sekä työllistyminen vaativat neuropsykiatrisiin häiriöihin kohdistuvaa tukea. Tukea tarvitaan sosiaalisten suhteiden muodostamiseen sekä ylläpitämiseen, kuten myös sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa toimimiseen. Strukturointi ja siihen tarvittavat konkreettiset apuvälineet helpottavat toiminnanohjausta sekä vuorokausi-rytmin ylläpitämistä. Kuormittumisen tunnistaminen ja stressinhallintakeinojen löytäminen on merkityksellistä.

Vapautumisvaihetta ajatellen on tärkeää, että neuropsykiatrisiin häiriöihin kohdistuva kuntoutus aloitetaan jo vankeusaikana ja neuropsykiatrisiin haasteisiin kohdistuva tuki suunnitellaan etukäteen. Näin vapautuvan neurokirjon vankeustaustaisen henkilön kuormittumista vapautumisvaiheessa saadaan vähennettyä ja vapautumisvaiheen tuki mahdollistaa rikoksetoman elämäntavan.

Asiasanat: Neurokirjo, Neuropsykiatriset haasteet, Sosiaalinen tuki, Elämänhallinta, desi-stanssi

Reija Tihveräinen

Needs for Support of Individuals with a Spectrum Disorder upon Release from Prison

Year	2020	Pages	71
------	------	-------	----

The aim of this study was to use the experiences of individuals with a prison background as the basis for examining a possible connection between neuropsychiatric challenges and criminal behaviour. A further purpose was to investigate how the neuropsychiatric challenges are visible in the daily lives of the persons with incarceration history with a spectrum disorder, and what sort of support they need for their neuropsychiatric challenges upon release from prison. The study was commissioned by the Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020 project managed by Autism Foundation Finland. The aim of the project was to improve the status of persons with spectrum disorders in the criminal justice system and to develop the support for these individuals during imprisonment and upon release.

The theoretical section of this study provided information about the operations of organisations significant to the topic of this study, and the processes related to serving a prison sentence and release from prison. The theoretical frame also provided information about the concepts related to neuropsychiatric disorders and other relevant concepts. The qualitative research method was used based on interviews of persons with spectrum disorders with incarceration histories. The interviews were carried out as semi-structured theme interviews. The data-driven content analysis method was used in analysing the data.

The results indicate that neuropsychiatric challenges may be connected to criminal behaviour. Impulsivity and misunderstandings in interactions may particularly make those on the spectrum vulnerable to criminal behaviour. Neuropsychiatric challenges emerged in diverse ways at the release stage of the imprisoned individuals with a spectrum disorder. Impulsivity and challenges with attention, activity and executive functions strongly affect these individuals' daily lives. As a stage involving change, the period of release from prison increases strain in these people, who also often struggle with regulating their emotions as well as stress management.

Support is therefore necessary for those with neuropsychiatric disorders at the time of release. Neuropsychiatric challenges result in difficulties with concrete tasks, such as applying for housing or earning a livelihood, and studies and finding employment require support focused on neuropsychiatric disorders. Support is also needed in forming and maintaining social relationships, including social interactions. Structuring and the concrete tools this requires make it easier for these individuals to manage their activities and maintain a regular daily rhythm. It is important to recognise feeling overburdened and finding ways to manage stress.

From the perspective of the release stage, it is important to start the rehabilitation related to neuropsychiatric disorders already during incarceration and plan support related to neuropsychiatric challenges in advance. This enables reducing the strain caused to those with a spectrum disorder at the time of release, and the support provided at this point fosters a crime-free lifestyle.

Keywords: Neuropsychiatric Spectrum, Neuropsychiatric Challenges, Social Support, Life Management, Desistance

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Toimintaympäristö	8
2.1	Rikosseuraamuslaitos	8
2.2	Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hanke	9
3	Vankilasta vapauteen	10
3.1	Rangaistuksen suorittaminen	10
3.2	Rangaistusajan suunnitelma	11
3.3	Rangaistusajan kuntouttava toiminta	12
3.4	Vapautumisen suunnittelu	15
3.5	Vapautumisen nivelvaiheen tuki	17
4	Neuropsykiatriset häiriöt ja yhteys rikolliseen käyttäytymiseen	19
4.1	Autismikirjo	19
4.2	Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriöt	21
4.3	Rikostaustaisten neurokirjon henkilöiden oppimisvaikeudet	22
4.4	Neuropsykiatriset haasteet ja rikollinen käyttäytyminen	24
5	Tutkimuksen kannalta merkityksellisiä käsitteitä	26
5.1	Sosiaalinen tuki	27
5.2	Elämänhallinta	29
5.3	Desistanssi	31
6	Tutkimuksen tavoitteet ja toteutus	32
6.1	Tutkimuksen kohderyhmä	33
6.2	Tutkimusmenetelmä	34
6.3	Aineiston keruu	35
6.4	Aineiston käsittely ja sisällönanalyysi	36
7	Tutkimustulokset	38
7.1	Neuropsykiatristen haasteiden yhteys rikolliseen käyttäytymiseen	38
7.2	Tunteiden säätely ja impulsiivisuus	40
7.3	Aktiivisuus ja tarkkaavuus	42
7.4	Oppiminen	44
7.5	Sosiaaliset suhteet, kommunikaatio ja vuorovaikutus	45
7.6	Toiminnanohjauksen haasteet	47
7.7	Stressinhallinta ja kuormittuminen	48
7.8	Uni ja vuorokausirytmä	49
7.9	Desistanssi	51
8	Pohdinta	52
8.1	Opinnäytetyön tulokset	52

8.2	Kehittämisehdotukset	55
8.3	Opinnäytetyö prosessina	56
8.4	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	57
Lähteet	59
Kuviot	62
Liitteet	63

1 Johdanto

Autismikirjo ja ADHD tai sen piirteet ovat yleisiä vankeustaustaisilla henkilöillä. Arvioiden mukaan ADHD:ta esiintyy jopa 5-10 kertaaisesti vankeustaustaisilla henkilöillä muuhun väestöön verrattuna ja lapsuusiän ADHD:n on todettu olevan merkittävä altistava riskitekijä rikolliselle käyttäytymiselle (Leppämäki 2017). Autismikirjon henkilöitä vankipopulaatiossa on arvioitu olevan 2,1-9 % tutkimuksesta riippuen (Young, Gonzalés, Mullens, Mutch, Malet-Lambert & Gudjonsson 2018, 111-112). Neurokirjon häiriöiden tai niiden piirteiden tunnistaminen on tällä hetkellä rikosoikeudellisessa järjestelmässä puutteellista ja ilman oikeanlaista, neuropsykiatriset haasteet huomioivaa kuntoutusta ei kirjon henkilöiden kanssa saada aikaan haluttuja tuloksia.

Tällä hetkellä vankiloissa ei ole olemassa erillisiä neuropsykiatriin häiriöihin kohdistuvia kuntoutusohjelmia, mutta tarve on tunnistettu. Osaltaan tähän haasteeseen vastaa Autismisäätiön hallinnoima Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hanke, jonka tavoitteena on lisätä ymmärrystä neuropsykiatriin häiriöihin liittyvistä erityispiirteistä ja -tarpeista sekä kehittää tunnistustyökalu vankiloiden työntekijöiden käyttöön sekä neuropsykiatrisen kuntoutuksen malli vankiloihin.

Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankeen toimintasuunnitelman mukaisesti yksi vuoden 2019 tavoitteista on neuropsykiatrisen häiriön tai sen piirteitä omaavien vankeustaustaisten henkilöiden vapautumisen vaiheen tuen tarpeiden kartoitus. Tästä jo ennalta määritellystä ja olemassa olevasta tarpeesta on lähtenyt ajatus tähän opinnäytetyöhön.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on selvittää neuropsykiatristen häiriöiden ja rikollisen käyttäytymisen mahdollista yhteyttä neurokirjon henkilöiden kokemana, sekä tuottaa tietoa neuropsykiatrisen häiriön tai sen piirteiden vaikutuksista vapautumisen vaiheeseen, sekä selvittää neurokirjon henkilöiden tuen tarpeita vapautumisen vaiheessa. Opinnäytetyön on myös tarkoitus toimia työkaluna Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankkeen viimeisen vuoden tavoitteen, vapautumisen vaiheen tuen suunnittelussa.

Opinnäytetyö toteutetaan laadullisena tutkimuksena, jonka aineistonkeruumenetelmänä toimivat teemahaastattelut. Haastatellut henkilöt ovat aloittaneet jo vankeusaikaisen kuntoutuksen hankkeen piirissä, ja yhteistyön heidän kanssaan on tarkoitus jatkaa myös vapautumisen vaiheessa.

2 Toimintaympäristö

Tässä luvussa esitellään toimintaympäristön kannalta merkityksellisiä toimijoita, joita ovat Rikosseuraamuslaitos, sekä opinnäytetyön tilaaja Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hanke. Kappaleessa avataan Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa, tavoitteita sekä arvopohjaa, sekä kuvataan Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankkeen toimintaa, tavoitteita sekä hankkeen syntymiseen vaikuttaneita tekijöitä.

2.1 Rikosseuraamuslaitos

”Rangaistusten täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa varten on oikeusministeriön alainen Rikosseuraamuslaitos, jonka toimialueena on koko maa. Laitoksen toiminnan tavoitteena on yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpano siten, että lisätään tuomittujen valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä edistetään heidän elämänhallintaansa ja sijoittumistaan yhteiskuntaan”. (Laki rikosseuraamuslaitoksesta 2009/953.)

Rikosseuraamuslaitos on oikeusministeriön alaisuudessa toimiva organisaatio, joka muodostuu keskushallinnosta (KEHA), kolmesta rikosseuraamusalueesta, täytäntöönpanoyksiköstä sekä rikosseuraamusalan koulutusyksiköstä. Rikosseuraamusalueita ovat Etelä-Suomen (ESRA), Länsi-Suomen (LSRA) sekä Itä- ja Pohjois-Suomen (IPRA) rikosseuraamusalueet. Rikosseuraamusalueisiin kuuluvat aluekeskukset, arviointikeskukset, vankilat, yhdyskuntaseuraamustoimistot sekä muut rangaistuksen toimeenpanoa suorittavat yksiköt. Keskushallinto sisältää sisäisen tarkastuksen lisäksi kolme yksikköä, joita ovat hallinto ja laillisuusvalvonta, johdon tuki sekä seuraamusten vaikuttavuus. Täytäntöönpanokeskuksen tehtävänä on huolehtia muodollisen täytäntöönpanon tehtävistä ja rikosseuraamusalan koulutuskeskus puolestaan vastaa rikosseuraamusalaan liittyvästä tutkintoon johtavasta koulutuksesta sekä ammatillista osaamista ylläpitävästä ja kehittävästä koulutuksesta. (Rikosseuraamuslaitos 2019a.)

Rikosseuraamuslaitoksen toiminta perustuu inhimillisten arvoihin, joita ovat oikeudenmukaisuus sekä ihmisarvon kunnioittaminen. Tämä tarkoittaa sitä, että työ perustuu ihmisoikeuksien sekä perusoikeuksien turvaamiseen, rikoksesta tuomittujen inhimilliseen, tasavertaiseen sekä asianmukaiseen kohteluun, toiminnan lainmukaisuuden sekä oikeuden ja kohtuuden noudattamiseen sekä täytäntöönpanosta huolehtimiseen siten, että tuomittujen kasvua ja kehitystä sekä pyrkimystä rikoksettomaan elämäntapaan tuetaan yksilöllisesti. (Rikosseuraamuslaitos 2019b.)

Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan päätehtävänä on siis vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten toimeenpano. Rikosseuraamuslaitoksen päätehtäviä ovat myös rikosseuraamuslaitoksesta annetun lain mukaisesti huolehtia ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomittujen

valvonnasta, yhdyskuntapalvelun, nuoriso- ja vankeusrangaistusten sekä sakkojen muuntoran- gaistuksen täytäntöönpanosta. Rikosseuraamuslaitos vastaa myös ehdonalalaisissa olevien henkilöiden valvonnasta sekä muusta rangaistuksen täytäntöönpanosta. (Laki rikosseuraamus- laitoksesta 2009/953; Kuvio 1.)

Kuvio 1: Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan kulmakivet (Rikosseuraamuslaitos 2019)

2.2 Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hanke

Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020 on STEA:n rahoittama kolmivuotinen (2018-2020) hanke, joka on alkanut vuonna 2018. Hanketta hallinnoi Autismisäätiö ja kumppaneina toimivat useat merkittävät rikosseuraamusalan toimijat ja viranomaiset sekä muut yhteistyöorganisaatiot. Hankkeen kumppaneita ovat A-klinikkasäätiö, Autisme Centraal, Helsingin poliisilaitos, Itä-Suomen yliopisto, Itä-Uudenmaan poliisilaitos, Rikosseuraamuslaitos sekä Vankiterveydenhuollon yksikkö. (Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020.)

Hanke on syntynyt tunnistetun tarpeen pohjalta. Suomessa neurokirjon henkilöiden oikeusturvan toteutuminen on nykyisessä järjestelmässä vaarassa, sillä neurokirjon henkilöitä ei tunnisteta järjestelmässä riittävästi. Henkilöillä, joilla on neuropsykiatrisia häiriöitä tai niiden piirteitä, on muita enemmän vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon liittyviä haasteita kuulusteluvaiheessa ja edellä mainittuihin haasteisiin liittyen voi syntyä väärinymmärryksiä, tulkintoja ja syytetty voi jopa sanoa epätodennukaisia asioita vain päästäkseen pois kuulustelutilanteesta. Hankkeen kohderyhmänä ovatkin kiinniotetut, rangaistusta suorittavat ja vankilasta vapautuvat henkilöt, joilla on neuropsykiatrisia häiriöitä tai niiden piirteitä. Toissijaisia hyötyjiä ovat yhteistyöorganisaatiot ja rikosseuraamusalan toimijat. Kolmantena hyödynsaajina voidaan nähdä yhteiskunta ja kunnat. (Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020.)

Hankkeen tavoitteena on lisätä tietoa ja ymmärrystä neuropsykiatrisista häiriöistä ja erityispiirteistä rikosoikeudellisessa järjestelmässä sekä kehittää ratkaisuja ja tukimuotoja kohde-ryhmän oikeusturvan turvaamiseksi. Hankkeen tavoitteena on myös varmistaa kiinniotetun oikeusturvaa kiinniotto-, kuulustelu- ja vapautumisvaiheessa sekä tunnistaa, tukea ja kuntouttaa nivelvaiheissa neurokirjon erityispiirteitä omaavaa vapausrangaistuksen saanutta tai vapautuvaa henkilöä. Hanke tulee tuottamaan materiaalia, koulutusta, toimintamalleja sekä työkaluja rikosoikeudellisen järjestelmän eri vaiheisiin. (Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020.)

3 Vankilasta vapauteen

Suunnitelmallinen rangaistusaika on tärkeä osa vankeustaustaisen neurokirjon henkilön kuntoutusta kohti desistanssia ja rikoksetonta elämäntapaa. Tässä kappaleessa kuvataan rangaistuksen täytäntöönpanojärjestelmää, sekä asteittaisen vapautumisen mahdollisuuksia, millä on todettu olevan positiivisia vaikutuksia rikostaustaisten henkilöiden desistanssia eli rikoksetonta elämäntapaa ajatellen. Lisäksi kappale käsittelee rangaistustajan kuntouttavaa toimintaa sekä suunnitelmallisen vapautumisen mahdollisuuksia.

3.1 Rangaistuksen suorittaminen

”Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Vangin mahdollisuuksia ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään on tuettava. Vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään”. (Vankeuslaki 767/2005.)

Vankeusrangaistusten täytäntöönpanosta vastaa Suomessa Rikosseuraamuslaitos. Rangaistuksen täytäntöönpanojärjestelmä muodostuu vankeusajan rangaistusten lisäksi yhdyskuntaseuraamuksien ja yhdistelmä-rangaistuksien täytäntöönpanosta sekä sakoista ja päiväsakoista. Vankeusaikaan voi sisältyä myös tutkintavankeus, joka ei ole rangaistus vaan esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin liittyvä pakkokeino. Jos epäilty epäillänsä vakavasta rikoksesta ja hänet hylätään pakenemisen estämiseksi tai tutkinnan turvaamiseksi pitää tutkintavankeudessa yli neljä päivää, tulee epäilty vangita käräjäoikeuden päätöksellä. Tutkintavankeudesta huolehtivat poliisi ja rikosseuraamuslaitos yhteistyössä. (Rikosseuraamuslaitos 2019c.)

Vankeusrangaistus voi olla määräaikaan sidottu tai elinkautinen. Määräaikainen rangaistus on vähintään 14 päivän mittainen ja enintään 12 vuotta. Elinkautiseen voi tuomita vai erityisen raskaista rikoksista, ja niistä vapautuminen on mahdollista aikaisintaan 12 vuoden jälkeen. Poikkeuksena ovat kuitenkin alle 21-vuotiaana tuomitut, joille vapautuminen on mahdollista

kymmenen vuoden jälkeen. Tasavallan presidentillä on oikeus armahtaa elinkautiseen tuomittu. (Rikosseuraamuslaitos 2019c.) Ehdottomaan vankeusrangaistukseen liittyy ehdonalainen vapaus, kun tuomittu on suorittanut pääosan tuomiostaan. Ehdonalainen vapaus tarkoittaa lopputuomion suorittamista vapaudessa, joko ilman valvontaa tai valvonnan alla. Ehdonalaisen suorittamisen alkamisesta alkaa koeaika, joka on enimmillään kolme vuotta. (Oikeusministeriö.)

Korkeintaan kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan myös määrätä ehdollisena vankeutena. Ehdolliseen vankeuteen voi liittyä sakkorangaistus tai yhdyskuntapalvelua. Ehdonalaisen vankeusrangaistuksen valvonnasta vastaa rikosseuraamuslaitos. (Rikosseuraamuslaitos 2019c.) Ehdollinen vankeus määrätään yleensä poikkeuksetta ensikertalaiselle. Tuomioistuimien määrää ehdollisen vankeuden pituuden sekä siihen liittyvän koeajan, joka on 1-3 vuotta. Jos tuomittu ei koeajan puitteissa syyllisty rikoksiin, ei hän joudu vankilaan. Jos taas tuomittu syyllistyy koeaikana vankeusrangaistukseen tuomittavaan rikokseen, voidaan myös aiemmin määrätty ehdollinen vankeus määrätä täytäntöönpantavaksi joko osittain tai kokonaan. Tuomitun ollessa alle 21-vuotias, voi ehdolliseen vankeustuomioon liittyä myös valvontaa, jos sille on olemassa perusteet. Näitä perusteita voivat olla nuoren sosiaalisen selviytymisen tukeminen tai rikollisuuden estäminen. (Oikeusministeriö.)

3.2 Rangaistusajan suunnitelma

Ennen vankeusrangaistuksen suorittamisen alkamista, laaditaan rangaistusajan suunnitelma (RANSU). Rangaistusajan suunnitelma on yksilöllinen asiakirja, joka nimensä mukaisesti sisältää suunnitelman rangaistusaikaan, vapauttamiseen sekä ehdonalaiseen aikaan. Rangaistusajan suunnitelmaan kirjataan, mihin kriminogeenisiin, sosiaalisiin tai muihin vangin toimintakykyyn liittyviin asioihin vankeusaikana pyritään vaikuttamaan. (Liimatainen, Rantala, Mäkipää & Tyni 2017,8.)

Rangaistusajan suunnitelma eli RANSU sisältää suunnitelman siitä, mihin vanki tullaan sijoittamaan, millaista toimintaa vankeusrangaistuksen aikana tarjotaan sekä tiedot koevapaudesta, ehdonalaisesta vapauttamisesta ja poistumisluvasta. Vankeusaika pilkotaan suunnitelmassa osatavoitteisiin, joihin rangaistusaikana halutaan vaikuttaa. Osatavoitteet voivat liittyä terveyteen, koulutukseen, työllistymiseen, talouteen, kuntoutukseen, lähiomaisiin tai muuhun sosiaaliseen verkostoon tai vaikka asenteisiin. Tavoitteena on yksilöllisin keinoin päästä täsmällisemmin tavoitteisiin. Rangaistusajan suunnitelman on tarkoitus olla kattava suunnitelma koko vankeusajan kaareen. (Liimatainen ym. 2017, 8.)

On tärkeää, että suunnitelmassa huomioidaan vangin henkilökohtainen elämäntilanne, historia ja taustat sekä hänen toimintakykynsä ja omat toiveensa vankeusaikaan liittyen. Merkityksellistä on myös uusintarikollisuuteen syyllistymisen riskin arviointi ja siihen vaikuttaminen

ennalta määritellyin toimenpitein. Motivaation lisäämiseksi suunnitelmaan tulee sisällyttää erilaisia kannustimia, joita voivat olla esimerkiksi avoimemmat olosuhteet, poistumisluvat tai koevapaus. Suunnitelman laajuus ja tavoitteiden määrä riippuu vankeustuomion pituudesta, mutta myös toistuvasti lyhyistä tuomioita suorittavan henkilön rangaistusajan suunnitelman tulisi olla tavoitteellisempi. (Liimatainen ym. 2017, 8-9.)

Rangaistusajan suunnitelman laatiminen on Rikosseuraamuslaitoksen vastuulla. Suunnitelma laaditaan pääosin rikosseuraamusalueen arviointikeskuksissa, mutta myös muissa täytäntöönpanotoimien aloittamisesta vastaavissa yksiköissä. Suunnitelma laaditaan aina yhteistyössä vangin kanssa sekä sen laatimisessa tehdään yhteistyötä vangin omaisten, läheisten sekä muiden viranomaisten kanssa. Suunnitelman laatimiseen osallistuminen on vangin oikeus, mutta halutessaan hän voi siitä kieltäytyä. Kuitenkin osallisuuden ja suunnitelmaan sitoutumisen kannalta pyritään, että vanki osallistuisi aktiivisesti rangaistusajan suunnitelman laatimiseen. (Liimatainen ym. 2017, 9-10.)

Rangaistusajan suunnitelma voidaan laatia myös asiakirjojen pohjalta, jos vanki ei ole motivoitunut suunnitelman laatimiseen. Tällöin suunnitelma laaditaan esimerkiksi erilaisten rekisteritietojen ja oikeudenkäyntiin liittyvien asiakirjojen pohjalta. Rangaistusajan suunnitelma tallennetaan Rikosseuraamuslaitoksen sähköiseen vankitietojärjestelmään, jolloin se on helpposti henkilökunnan luettavissa ja saatavissa. Vangilla on oikeus pyytää suunnitelmasta paperitulistetta itselleen. Vapautumisen lähestyessä rangaistusajan suunnitelmaan lisätään vapautumissuunnitelma sekä valvontasuunnitelma, joiden on tarkoitus tukea vangin selviytymistä sekä yhteiskuntaan integroitumista vapautumisen nivelvaiheessa. Rangaistus suunnitelma onkin siis muuntuva suunnitelma, jota päivitetään säännöllisesti sekä tarvittaessa. Päivittämisestä on vastuussa nimetty Rikosseuraamuslaitoksen virkamies, joka vastaa myös siitä, että suunnitelman tiedot siirtyvät vangin siirtyessä toiseen yksikköön tai vangin vapautuessa vapaudessa toimiville viranomaisille ja yhteistyötahoille. (Liimatainen ym. 2017, 10-11.)

3.3 Rangaistusajan kuntouttava toiminta

Rangaistusajan kuntoutuksella pyritään edesauttamaan vangin sijoittumista yhteiskuntaan, vahvistamaan vangin toimintakykyä ja valmiuksia rikoksettomaan ja päihteettömään elämäntapaan sekä vahvistamaan tai ylläpitämään vangin ammatillista osaamista ja työkykyä. Vankeuslain 767/2005 mukaan vangilla on osallistumisvelvollisuus vahvistettuna työ- ja toiminta-aikana osallistua vankilan hyväksymään tai järjestämään toimintaan, ellei hänen ikänsä, terveytensä tai toimintakykynsä estä toimintaan osallistumista. Vankeuslaki takaa myös vangille oikeuden toimintaan osallistumiseen. Vankilalla on velvollisuus mahdollistaa vangin osallistumisvelvollisuuden toteutuminen rangaistusajan suunnitelman mukaisessa toiminnassa. (Vankeuslaki 767/2005.)

Vankilassa tapahtuva työ on joko valmentavaa työtä tai ammattityötä. Erona näissä on se, että ammattityössä voidaan edellyttää ammatillista osaamista tai odottaa, että vanki opiskelee ammatillisen koulutuksen, kurssin tai hankkii osaamista muulla soveltuvalla tavalla. Ammattityö voi olla vankilan organisoimaa tai hyväksymää työtä. Ammattityötä voidaan myös tehdä ulkopuoliselle taholle, mutta silloin vankeinhoitoviranomaiset vastaavat työn valvonasta. Valmentavassa työssä puolestaan tavoitteena on vahvistaa vangin työ- ja toimintakykyä sekä parantaa hänen mahdollisuuksiaan normaaliin työntekoon. Vanki voi myös saada luvan siviilityöhön, jolloin hän varsinaisen työajan puitteissa käy vankilan ulkopuolisessa työssä tai työharjoittelussa. Vanki voi myös saada luvan tehdä vankilassa omaa työtään, jota hän on tehnyt ennen vankeustuomiota, olettaen, että se soveltuu vankilassa tehtäväksi ja siitä ei aiheudu haittaa tai vaaraa vankilan turvallisuudelle. (Hartoneva, Mohell, Pajuoja & Vartia 2015, 165-167.)

Vankeuslaki määrittää vangille oikeuden koulutukseen vankilassa tai sen ulkopuolella. Rikosseuraamuslaitos tai vankila huolehtivat tutkintoon johtavien koulutusten järjestämisestä vankilassa yhteistyössä ulkopuolisten tahojen kanssa. Vangilla on vankilassa mahdollisuus suorittaa peruskoulu, jos sen suorittaminen on jäänyt kesken. Vanki voi myös opiskella vankilan ulkopuolella opintoluvalla. Tällöin ulkopuolisen koulutuksen tulee vahvistaa vangin kuntoutumista sekä integroitumista yhteiskuntaan. (Hartoneva ym. 2015, 168.)

Päihdetyö on merkittävässä roolissa kuntouttavan toiminnan suhteen, sillä iso osa vangeista on päihdeongelmaisia. Erilaisten päihdekuntoutusohjelmien ja muiden päihhteettömyyttä tukevien ohjelmien avulla pyritään tukemaan rikoksetonta elämäntapaa sekä päihhteettömyyttä. Päihdetyö muodostuu päihdehoidosta, päihdekuntoutuksesta sekä päihdevalvonnasta. Päihdehoitoon sisältyy arvioinnin lisäksi vieroitus- ja katkaisuhuito sekä päihdepsykiatriset palvelut ja korvaushoito. Päihdekuntoutus taas on kuntouttavaa toimintaa, jossa pää tavoitteena on yksilö- tai ryhmämuotoisen kuntoutuksen avulla saavuttaa rikokseton ja päihhteetön elämä. Päihdekuntoutukseen sisältyy niin motivointiohjelmia kuin kognitiiviseen käyttäytymisterapiaan perustuvia tehtäviä. Lisäksi käytössä on yhteisöhoitojen menetelmiä. Päihdekuntoutukseen voi liittyä asuminen sopimisosastolla, jossa sitoudutaan päihhteettömyyteen. Tarjolla on myös vertaisryhmiä, kuten anonyymit alkoholistit ja nimettömät narkomaanit, joissa vertaistuen avulla pyritään toipumaan addiktiosta. Vankilan päihdekuntoutuksen jälkeen vankeja voidaan ohjata myös ulkopuolisen tahon järjestämään päihdekuntoutukseen tai kuntoutuslaitokseen, mikäli on osoitettavissa, että se voisi edistää vangin kuntoutumista. (Rikosseuraamuslaitos 2019d.)

Vankiloissa on tarjolla myös kevyemmin strukturoitua sosiaalisesti kuntouttavaa ohjelmaa, jossa tavoitteena voi olla esimerkiksi ylläpitää tai vahvistaa vangin toimintakykyä, tukea vanhemmuutta, ohjata opintoihin tai valmentaa vapautumisen vaiheeseen. (Rikosseuraamuslaitos 2019e). Psykososiaalisen työn avulla pyritään ajattelu- ja toimintatapojen muuttamiseen sekä

elämänhallinnan paranemiseen. Psykososiaalisesta työstä vastaavat esimerkiksi pastorit, sosiaalityöntekijät, psykologit ja päihdehuollon sosiaaliohjaajat, joilla kaikilla on oma roolinsa kuntoutujan kuntoutusprosessissa. Pastorit vastaavat sielunhoitotyöstä, johon sisältyy sosiaalista tukea erityisesti vapautumisen nivelvaiheessa kuun taas sosiaalityöntekijät huolehtivat enemmän käytäntöön liittyvistä asioista kuten asumiseen ja työhön liittyvistä valmistelusta. Psykologien työnä on psykologisen tuen ja neuvonnan antaminen, ja päihdehuollon ohjaajat puolestaan tekevät yksilöllistä päihdekuntoutusta ja vastaavat kuntoutuksen jatkumisen jatkumoista vapautumisen vaiheessa. Pastorit, sosiaalityöntekijät ja psykologit vastaavat myös perhetyön toteutumisesta rangaistusaikana. (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2006, 27-28.)

Rikosseuraamuslaitoksella on ollut jo 1990-luvulta lähtien käytössä erilaisia toimintaohjelmia, joiden tavoitteena on ollut vähentää uusintarikollisuutta sekä vaikuttaa rikolliseen käyttäytymiseen. Toimintaohjelmat ovat pohjautuneet What Works-suuntaukseen ja sen periaatteisiin. What Works ei ole kriminogeeninen teoria, vaan sitä voidaan pitää lähestymistapana, jonka tavoitteena on käytännönläheisin menetelmin kuntouttaa ja sekä vaikuttaa uusintarikollisuuteen. Suomessa What Works-suuntauksen hyväksi koettuja toimintamalleja on haettu mm. Englannista, Walesista ja Kanadasta. (Tyni 2015, 53.)

What Works-suuntauksen tärkeimpänä sovelluksena voidaan nähdä RNR-malli. Andrewsia kehittämä RNR-malli (risk-need-responsivity) pohjautuu sosiaalisen oppimisen teorioihin, jotka taas puolestaan ovat saaneet vaikutteensa kognitiivisista ja behavioristisista teorioista. Mallin ydinajatuksena toimii opittu käyttäytyminen, joksi rikollinen käyttäytyminen nähdään. Koska rikollinen käyttäytyminen on opittua, siitä voidaan myös oppia pois tai se voidaan korvata rikoksettomilla käyttäytymistavoilla. Käyttäytyminen nähdäänkin sosiaalisen käyttäytymisen lopputuloksena, johon vaikuttavat henkilökohtaiset lähtökohdat sekä elämässä vastaan tulleet tapahtumat. RNR-mallissa muutos saadaan aikaiseksi kognitiivis-behavioraalisten interventtioiden kautta. (Tyni 2015, 59.)

2000-luvulla kuntoutusta on lähdetty pohjaamaan myös tuoreempiin teorialleihin, joita ovat Hyvän elämän malli eli Good lives model sekä desistanssiteoriat. Good lives model eli GLM on yksilön vahvuuksien vahvistamiseen perustuva kuntoutusteoria, jota on hyödynnetty erityisesti seksuaalirikollisten kuntouttavassa toiminnassa. GLM-malli perustuu psykologian, antropologian, biologian sekä sosiaalitieteiden tutkimukseen. Käytännössä mallissa on tavoitteena kehittää yksilön voimavaroja, jonka kautta sosiaalisesti hyväksyttävä sekä henkilökohtaisesti tyydyttävä elämä mahdollistuu. Desistanssiteoriasta puhuttaessa ei tarkoiteta yksittäistä teoriaa vaan teoriasuuntauksesta, joka keskittyy desistanssiin eli rikollisuudesta irtautumiseen tai irtaantumiseen. Desistanssia käsitellään tässä opinnäytetyössä tarkemmin myöhemmässä vaiheessa. (Tyni 2015, 65-66.)

Tällä hetkellä Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa käytettäviä toimintaohjelmia ovat cognitive skills-ohjelma, STOP-ohjelma, suuttumuksen hallintaohjelma, omaehtoisen muutoksenohjelma, unbeatables-ohjelma sekä MOVE-ohjelma. (Rikosseuraamuslaitos 2019h.) Lisäksi käytössä on useita yleisohjelmia, kuten viisi keskustelua muutoksesta, oppimisvaikeuksista vapaaksi, ajattelutaitoja työpaikalle sekä VINN motivointi- ja keskusteluohjelma naisille. (Rikosseuraamuslaitos 2019g.) Rikosseuraamuslaitoksella on ollut myös vuodesta 2017 käytössä akkreditointiohjelma, jossa asiantuntijaryhmät arvoivat käytössä olevien kuntoutusryhmien vaikuttavuutta ja laatua. Akkreditoitujen ohjelmien on tieteellisesti todettu vähentävän uusintarikollisuutta. (Rikosseuraamuslaitos 2019e.)

3.4 Vapautumisen suunnittelu

Vapautumisvaiheen valmistelu pyritään aloittamaan hyvissä ajoin. Pitkää vankeustuomiota suorittavalla henkilöllä noin puoli vuotta ennen vapautumista ja lyhyttä tuomiota suorittavan henkilön kohdalla pian vankilaan saapumisen jälkeen. Valvottu koevapaus on osa suunnitelmallista vapautumisen vaihetta. Sen suunnittelu aloitetaan enintään vuosi ennen vapautumisvaihetta, jos nähdään koevapauden olevan vangin kuntoutumisen kannalta järkevää ja vangin olevan motivoitunut ja sitoutunut valvotun koevapauden ehtoihin. (Rikosseuraamuslaitos 2019f.)

Vankeuslakiin perustuen rangaistusajan suunnitelma päivitetään vapauttamissuunnitelmalla hyvissä ajoin ennen vapauttamista. Vapauttamissuunnitelman laatimisen yhteydessä arvioidaan vangin edellytykset vapaudessa selviytymisen suhteen sekä hänen tuen tarpeensa. Vapauttamissuunnitelmassa otetaan huomioon erityisesti yhteiskuntaan sopeutumiseen liittyvät asiat, kuten asumiseen, toimeentuloon, koulutukseen tai työllistymiseen, sosiaalisiin suhteisiin, työkykyyn sekä terveydenhoitoon ja kuntoutukseen liittyvät tekijät. Lisäksi valvontaan määrittäessä suunnitelmaan sisältyy erillinen valvontasuunnitelma. Vapautumissuunnitelman on tarkoitus toimia tukena kunnan ja elinkeinotoimiston tekemille hoito- tai kuntoutussuunnitelmille. Vangin antaessa suostumuksensa, yhteistyötä kunnan ja elinkeinotoimiston kanssa tehdään jo vapautumista suunniteltaessa. (Liimatainen 2017, 11.)

Valvottu koevapaus on vuonna 2006 käyttöön otettu hallitun ja asteittaisen vapautumisen vaihe (Hartoneva ym. 2015, 386). Valvottu koevapaus on vankeusrangaistuksen loppuun sijoittuva vaihe, joka tapahtuu joko ennen ehdonalaista vapautumista tai koko vankeusrangaistuksesta vapautumista. Valvottu koevapaus voi alkaa aikaisintaan kuusi kuukautta ennen vapautumista ja siihen liittyy aina valvontaa sekä teknisin välinein, että muulla tavoin. (Hartoneva ym. 2015, 389.)

Valvotusta koevapaudesta säädetään laissa valvotusta koevapaudesta 2013/629. Laki määrittelee valvotun koevapauden tarkoitukseksi asteittaisella ja suunnitelmallisella vapauttami-

sella edistää sekä ylläpitää vangin mahdollisuuksia integroitua yhteiskuntaan. Valvotussa koevapaudessa henkilöllä on velvollisuus pysyä asunnossaan sovitusti sekä osallistua rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimintaan. Jos valvotussa koevapaudessa oleva henkilö tarvitsee hoitoa tai kuntoutusta, voidaan asuntoon rinnastaa myös muu sopiva paikka. Valvotussa koevapaudessa henkilön tulee olla päihteetön, ja joissain tapauksissa henkilöllä voi olla myös velvoite sitoutua lääkehoitoon tai muuhun hänelle määrättyyn hoitoon (Hartoneva ym. 2015, 389-390.) Lisäksi valvotussa koevapaudessa olevan henkilön tulee noudattaa viikoittaista aika- taulua, ilmoittaa tiedot hänen käytössään olevista lääkityksistä, huolehtia yhteydenpidosta Rikosseuraamuslaitoksen työntekijän kanssa, pitää huolta valvontavälineistöstä, päästää tarvittaessa virkamies sekä hänen apuvalvojansa asuntoon ja antaa pyydettyä virtsa- tai sylkinäyte tai suostua puhalluskokeeseen (Karnaranta).

Vaikka valvotun koevapauden pääasiallinen tavoite on edistää vapautuvan vangin sijoittumista yhteiskuntaan, on sillä myös yhteiskunnallisia taloudellisia merkityksiä. On arvioitu, että yhden vankeuspäivän vuorokausihinta on 150-200e, kun valvotun koevapauden vuorokausikustannukseksi jää 30-40e. (Karnaranta.)

Kuluneen kymmenen vuoden aikana valvotussa koevapaudessa olleiden vankien määrä on yli kaksinkertaistunut. Kun vuonna 2009 valvottuun koevapauteen pääsi 356 vankia, oli vastaava luku vuonna 2018 749 vankia. Vastaavasti valvotun koevapauden päätti vuonna 2009 322 vankia ja vuonna 2018 754 vankia. Valvotun koevapauden keskimääräinen kesto on kuluneen vuosikymmenen aikana hieman kasvanut. Vuonna 2009 valvotun koevapauden keskimääräinen pituus oli 88 päivää ja vuonna 2018 99 päivää. Koevapaudessa keskimäärin päivässä oli vuonna 2009 85 vankia ja vuonna 2018 207 vankia. (Rikosseuraamuslaitos 2018, 32.)

Tilastollisesti voidaan todeta, että valvotulla koevapaudella on ollut yhteys rikollisen käyttäytymisen vähentymiseen ja rikosten uusimiseen. Kun suoraan vankeusrangaistuksesta vapautuneista 39 % syyllistyi vapautumisesta seuraavan kolmen vuoden aikana joko rikokseen, josta seurasi vankeustuomio tai yhdyskuntaseuraamus tai valvontarangaistus, vastaava luku valvotun koevapauden kautta vapautuneilla oli 20%. Viiden vuoden kuluessa vapautumisesta vastaavat luvut olivat suoraan vankeusrangaistuksesta vapautuneilla 54 % ja valvotusta koevapaudesta vapautuneilla 33%. Osin lukuihin vaikuttavat nk. valikoitumisilmiö ja valvottuun koevapauteen haluavien parempi motivaatio muutokseen ja tavoitteiden saavuttamiseen. (Hartoneva ym. 2015, 388-389.)

Ehdonalaisessa vapaudessa henkilö pääsee suorittamaan loppuosan rangaistuksesta vapaudessa. Vankeusrangaistuksen ollessa määräaikainen, pääsee henkilö ehdolliseen vapauteen suoritettuaan kaksi kolmasosaa tuomiostaan tai alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomittu henkilö voidaan ehdonalaisesti vapauttaa hänen suoritettuaan puolet tuomiostaan. Jos

henkilöllä ei ole rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana tuomioita, pääsee hän ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan puolet rangaistuksesta ja vastaavasti alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomittu vapautuu ehdonalaisesti suoritettuaan yhden kolmasosan rangaistuksesta. Ehdonalaiseen vapauteen pääseminen on mahdollista, kun vankeusrangaistusta on suoritettu kaksi viikkoa eli 14 päivää. (Hartoneva ym. 2015, 432.)

Ehdonalaisen vapauteen voi liittyä koeajan mittainen valvonta, jos tuomittu henkilö on tehnyt rikoksen alle 21-vuotiaana, hän itse pyytää valvontaa tai hän on sitoutunut esimerkiksi lääkahoitoon tai muuhun hoitoon. Valvonta voidaan myös määrätä, jos koeajan pituus on yli vuoden. Käytännön tasolla valvonta sisältää ehdonalaisvalvojan tapaamisia tai muita tapaamisia, joiden tavoitteena on seurata tuomitun olosuhteita, ja olosuhteiden muutoksia sekä edistää rikoksetonta elämää ja desistanssia. Valvontatapaamisten määrä on säädetty, tapaamisia ja niihin kuuluvia tehtäviä voi olla enintään 12 tuntia kuukaudessa ja erityisen tuen valvonnassa enintään 30 tuntia kuukaudessa. (Hartoneva ym. 2015, 442-443.) Ehdonalaisen vapauden valvonnasta vastaa rikosseuraamuslaitos.

Vuonna 2018 ehdonalainen vapaus oli asiakasmäärien perusteella suurin yhdyskuntaseuramus. Ehdonalaisessa vapaudessa henkilöitä oli vuonna 2018 valvotusti 1116 henkilöä päivittäin. (Rikosseuraamuslaitos 2018, 21.) 1744 henkilöä pääsi ehdonalaiseen vapauteen vuoden 2018 aikana suljetuista laitoksista ja 1398 avolaitoksista. Yhteensä ehdonalaisesti vapautuneita oli siis 3148. Heistä 3124 pääsi ehdonalaiseen vapauteen rangaistusaikapäätökseen pohjaten ja vain pieni murto-osa muusta syystä. Valvonnan alaiseksi ehdonalaiseen vapauteen päässeistä joutui 782 henkilöä. (Rikosseuraamuslaitos 2018, 31.)

3.5 Vapautumisen nivelvaiheen tuki

Vapautumisen nivelvaiheeseen ei ole olemassa erityistä järjestelmää, joka takaisi vapautuvan vangin tuen ja palvelut. Vapautuvilla vankeustaustaisilla henkilöillä on yhtäläiset oikeudet kunnan järjestämiin palveluihin, kuin muillakin kuntalaisilla. Tukea tuottavat kunnat peruspalveluidensa kautta, sekä kolmannen sektorin toimijat kuten järjestöt ja kirkko. Varsinkin kuntien tuottamat sosiaali- ja terveystalvet ovat merkittävässä roolissa vapautumisen nivelvaiheessa, sillä suurella osalla vapautuvista vangeista sosiaalinen asema on heikko ja tuen tarve suuri. Erityisesti asunnottomuuden uhka on merkittävä, kuten myös toimeentuloon ja terveyteen liittyvät haasteet. (Oikeusministeriö.)

Rikosseuraamuslaitoksella vapautumisen suunnittelu pyritään aloittamaan hyvissä ajoin. Jos kyseessä on lyhyt tuomio, jo pian vankeuden alkamisen jälkeen ja pitkää tuomiota suorittavan kohdalla noin puoli vuotta ennen vapautumista. Rikosseuraamuslaitos tekee vapautuvan vangin palvelutarpeen ja selviämisedellytysten arvioinnin. Palvelutarpeen arvioinnissa kartoitetaan myös vangin sosiaalista tilannetta. (Rikosseuraamuslaitos 2019f.)

Yhteistyö kunnan toimijoiden kanssa aloitetaan jo vankeusrangaistuksen loppupuolella, suunniteltaessa vapautumisvaihetta, n. 3-6kk ennen vapautumista. Vapautuvan vangin kotikunnalla on järjestämisvastuu sosiaali- ja terveyspalveluiden suhteen. Kunnat tuottavat lakisääteisiä, subjektiivisia palveluita sekä määrärahasidonnaisia palveluita. Subjektiivisia palveluita ovat mm. oikeus kiireelliseen sairaanhoitoon sekä osa vammaispalveluista. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 35)

Vankeustaustaisten henkilöiden kohdalla on tärkeää ehkäistä vankien syrjäytymistä sekä uusintarikollista yksilöllisten, räätälöityjen palveluiden avulla. Toimiva, katkeamaton palveluprosessi tukee vapautumisvaiheen onnistumista sekä rikoksetonta elämäntapaa. Erityisesti nuoret ensikertalaiset ja pitkäaikaishangit ovat riskiryhmässä yhteiskunnasta syrjäytymisen suhteen. Tukea tarvitaan usein niin asumiseen, talouden hallintaan, työllistymiseen, päihdetömyyteen kuin sosiaalisen verkoston hallintaan. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 35-36.)

Merkittävimpänä järjestöpohjaisena toimijana Suomessa voidaan nähdä Kriminaalihuollon tukisäätiö. Säätiön taustalla toimivat myös A-klinikkasäätiö, Oikeusministeriö, Sininauhaliitto, Kirkkohallitus, Suomen mielenterveysseura, Y-säätiö, Takuusäätiö, Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto sekä Suomen kuntaliitto. (Lindström & Kumlander 2014, 19.) Kriminaalihuollon tukisäätiön (KRITS) toiminnan tavoitteena on edesauttaa vapautuvien vankien sekä heidän verkostonsa selviytymistä sekä parantaa heidän elämänhallintaansa vapautumisen nivelvaiheessa ja sen jälkeen (Lindström ym. 2014, 27). KRITS:n tuottamia palveluita ovat mm. neuvonta ja edunvalvonta, tukiasumispalvelut, perhe- ja läheistyö, vertaistukitoiminta sekä asiantuntijapalvelut. Tämän lisäksi KRITS on kehittämässä palveluita erilaisten hankkeiden sekä verkostojen kautta. (Lindström 2014, 77-83.)

KRIS puolestaan on maailmanlaajuinen järjestö, joskin paikallisilla KRIS-yhdistyksillä on melko itsenäinen asema. KRIS:n tavoite on tarjota apua ja tukea vankilasta vapautuville henkilöille. Tuki aloitetaan jo vankeusaikana ja vapautumisvaiheessa ensimmäinen konkreettinen askel on se, että järjestön työntekijä on vastaanottamassa vapautuvaa vankia porttien ulkopuolella. KRIS auttaa vapautuvaa vankia rakentamaan sosiaalista tukiverkostoaan. KRIS:n palveluita ovat vapautumisen nivelvaiheessa ovat mm. vapautumiseen liittyvien asioiden järjestely, vertaistuki, teemaryhmät, harrastustoiminnot, ohjaus ja neuvonta sekä tukitapaamiset. (KRIS.)

Myös uskonnolliset järjestöt ovat vahvasti mukana vapautumisen nivelvaiheen tukitoiminnassa. Kristillisten päihdejärjestöjen keskusliitto Sininauhaliitto kokoaa yhteen vankeustaustaisten henkilöiden palveluita ja tukitoimintoja tuottavia järjestöjä sekä vastaa päihde-, kriminaali- ja mielenterveystyön neuvottelupäivien järjestämisestä. Uskonnollisten järjestöjen tuottamia palveluita ovat esimerkiksi päihdeettömät tukiasunnot, päiväkeskustoiminta, sosiaalinen toiminta sekä sieluhoito. (Lindström ym. 2014, 19-20.)

4 Neuropsykiatriset häiriöt ja yhteys rikolliseen käyttäytymiseen

Neuropsykiatrisia häiriöitä ovat erilaiset psykiatriset häiriöt, joiden taustalla on nähtävissä neurobiologisia tekijöitä. Neuropsykiatrisiksi häiriöiksi voidaan luokitella autismikirjo, aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriöt, nykimishäiriöt sekä monimuotoiset oppimisen sekä kehityksen häiriöt. (Lämsä, Santalahti, Haravuori, Penttimikko, Tuulio-Henriksson, Huurre & Marttunen 2015, 6.)

Tässä opinnäytetyössä tutkimuksen kohderyhmänä ovat vankeustaustaiset henkilöt, joilla on neuropsykiatrinen häiriö eli autismikirjon diagnoosi tai aktiivisuuden- tai tarkkaavuudenhäiriö tai näiden piirteitä. Tästä syystä alla olevissa kappaleissa käsitellään vain tutkimuksen kohderyhmän mukaisia neuropsykiatrisia häiriöitä ja niihin liittyviä haasteita sekä kohderyhmän ja rikollisen käyttäytymisen yhteyttä.

4.1 Autismikirjo

Autismikirjon häiriöitä esiintyy noin 1,04% maailmanlaajuisesta väestöstä (MacKay, Boyle & Connolly 2016). Autismikirjon häiriöiden on todettu kasvaneen voimakkaasti kuluneiden viime vuosikymmenien aikana, joka osaltaan johtuu diagnostiikan kehittymisestä sekä autismikirjon häiriöiden paremmasta tunnistamisesta. Autismikirjon häiriöt ovat selkeästi yleisempiä pojilla kuin tytöllä. (Timonen, Castren & Ärölä-Dithapo 2019, 52.)

Autismikirjon häiriöt luokitellaan diagnostisesti WHO-tautiluokituksen ICD-10-järjestelmän mukaan lapsuusiän autismiin, tarkemmin määrittelemättömään autismiin, Rettin oireyhtymään, muuhun lapsuusiän disintegratiiviseen häiriöön, Aspergerin oireyhtymään, yliaktiivisuuden häiriöön yhdistyneenä kehitysvammaisuuteen ja stereotyyppisiin liikkeisiin sekä muihin laaja-alaisiin kehityksen häiriöihin ja tarkemmin määrittelemättömiin laaja-alaisia kehityksen häiriöihin. (Timonen ym. 2019, 35). Autismikirjon luokitukset ja määritelmät tulevat uudistumaan vuonna 2019 uuden ICD11-luokituksen myötä. ICD 11 luokituksen mukaisesti jatkossa tullaan käyttämään termiä autismikirjon häiriö ja esimerkiksi Aspergerin syndrooman ja lapsuusiän autismin määritelmät poistuvat kokonaan. (Timonen ym. 2019, 47-48.)

Autismikirjon häiriöt ilmenevät poikkeavuutena kehityksessä jo varhaislapsuuden aikana. Ominaista autismikirjon häiriöille ovat poikkeavuudet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikaatiossa sekä epätyypilliset, stereotyyppiset, rajoittuneet tai toistuvat piirteet käyttäytymisessä, toiminnassa ja kiinnostuksen kohteissa. (Timonen ym. 2019, 42.) Keskeisinä autismikirjon piirteinä voidaankin todeta autistinen triadi, joka sisältää puutteellisen kommunikation, mielikuvituksen sekä vuorovaikutuksen yhdistettynä kaavamaiseen käyttäytymiseen. Lisäksi autismikirjon henkilöillä esiintyy vaihtelevasti aistipoikkeavuuksia, motorista kömpelyyttä, tunne-elämään liittyviä häiriöitä sekä nk. haastavaa käyttäytymistä, joka voi kohdistua

sekä kirjon henkilöön itseensä, että muihin ihmisiin. (Ikonen, Karjala, Kortelainen, Mäkelä, Nevalainen, Oksala, Ruusuvuori, Roponen, Salmi & Suvanto 2015, 8.)

Autismikirjon häiriöön voi liittyä myös kehityksellisiä häiriöitä tai liitännäissairauksia. Yleisimpänä voidaan nähdä kehitysvammaisuus. Myös ruokailuun sekä lepoon liittyvät haasteita ja ahdistuneisuutta on autismikirjon henkilöillä todettu ilmenevän tavallista enemmän. Lisäksi aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriöt, epilepsia, aggressiivinen käytös sekä erilaiset mielialahäiriöt ovat kirjon henkilöillä usein esiintyviä liitännäissairauksia. (Timonen ym. 2019, 42-43.)

Mielen teoria on näkemys, jonka avulla on selvitetty autismikirjon henkilöiden sosiaalisesti poikkeavaa käyttäytymistä sekä ajattelumaailmaa. Mielen teoria on syntynyt Uta Frithin (1989) *Autism. Explaining the enigma*-kirjan pohjalta ja myöhemmin sitä ovat tutkineet Franckecka Happe, Simon Baron-Cohen ja Helen Tager-Flusberf. Myös brittiläinen Cristopher D Frith on tuonut mielen teorian mallia skitsofreniatutkimuksen yhteydessä esiin ja useat tutkijat ympäri maailman ovat käsitelleet aihetta. (Timonen ym. 2019, 101.)

Mielen teoria pohjautuu kognitiiviseen psykologiaan ja sen avulla kuvataan mielen toimintaa esimerkiksi informaatiota prosessoidessa. Mielen teoriaa käytetään myös sosiaalisissa yhteyksissä sekä on myös olemassa muita mielen toimintaa kuvaavia teorioita. Erityisesti sosiaalisen käyttäytymisen yhteydessä mielen teoria on jaettu kahteen pääsuuntaukseen, joita ovat teorian teoria (Theory theory) sekä simulaatioteoria (simulation theory). Teorian teoriaan liitetään erityisesti Happen (1994) ja Frithin (1989) näkemykset kun vastaavasti simulaatioteoria liittyy enemmän Baron-Cohenin ja Tager-Flusbergin ajatuksiin. (Timonen ym 2019, 101-102.)

Baron-Cohen (1995) näkee, että keskeinen ongelma autismikirjossa on sulcus temporaliksessa sijaitseva ongelma-alue. Tämä tarkoittaa, ettei nähtyä tietoa kyetä ymmärtämään ja ettei havaintoon liittyviä muutoksia kyetä prosessoimaan normaalilla tavalla. Baron-Cohenin mukaan toinen ongelma-alue sijaitsee amygladassa, jonka vuoksi keholliset havainnot ja tuntoaistin viestit liikkuvat epätyypillisellä tavalla. Kolmantena ongelma-alueena Baron-Cohen nostaa etuaivolohkon alapinnan sekä orbitofrontaalisen alueen ongelman, jossa sijaitseva poikkeama johtaa havaintojen tekemisen ja siirtämisen ongelmaan. (Timonen ym 2019, 102.)

Mielen teorian mukaan autismikirjon henkilöillä on haasteita käsittää muiden ihmisten tunteita, aikomuksia ja ajatuksia. Tämä vaikeuttaa heidän toimintaansa erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Heikko Sentraalinen koherenssi vaikuttaa kirjon henkilöiden hahmottamiskykyyn, ajattelu ja hahmottaminen on pirstaleista. (Alho-Näveri, Ikonen, Karjala, Kortelainen, Ruotsalainen, Salmi & Sauna-Aho 2011, 9.)

Autismikirjioon liittyy myös usein kontekstisokeutta, mikä tarkoittaa heikentynyttä taitoa käyttää ja ymmärtää arjessa kontekstin merkityksiä (Vermeulen 2019, 279). Tämä tarkoittaa

sitä, että kokonaiskuvan muodostaminen asioista voi olla hankalaa ja arjen muuttuvissa tilanteissa toimiminen puutteellista. Autistinen henkilö alkaakin helposti muodostamaan käyttäytymiseensä rutiineja, joilla hän pyrkii pärjäämään. Kontekstisokeus johtaa usein kyvyttömyyteen hallita omia miellejhtymiä sekä toiminnanohjauksen haasteisiin. (Vermeulen 2019, 287.)

Voidaan todeta, että autismikirjon henkilöillä on usein selkeitä aistinformaation käsittelyyn liittyviä haasteita ja heille voi olla hankalaa muodostaa kokonaisuuksia tulevasta informaatiosta myös siksi, että heidän huomiointikykynsä on usein valikoiva. Lisäksi puheen ymmärtämiseen ja tuottamiseen, vuorovaikutukseen ja toiminnanohjaukseen sekä suuntaamiseen liittyy haasteita. Huomioitavaa on kuitenkin, että jokainen kirjon henkilö on yksilöllinen ja myös esiintyvien haasteiden painottuminen on yksilöllistä. (Timonen ym. 2019, 66-67.)

4.2 Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriöt

ADHD:n eli aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriöt voidaan jakaa kolmeen alaryhmään.

ADHD:ssa (attention deficit hyperactivity disorder) yhdistyvät ydinoireet eli tarkkaamattomuus, impulsiivisuus ja yliaktiivisuus, kun taas tarkkaavuuden häiriö, ilman ylivilkkautta on ADD (attention deficit disorder). Kolmantena alaryhmänä voidaan nähdä yliaktiivisuus-impulsiivisuus tyyppi, jossa oireet painottuvat nimensä mukaisesti aktiivisuuteen sekä impulsiivisuuteen. (Puustjärvi 2011.)

ADHD:n esiintyvyyden on arvioitu tutkimusten mukaan olevan 5.29% lapsilla ja nuorilla. Esiintyvyyden määrittelyyn vaikuttavat kuitenkin erilaiset tautiluokitukset eri maiden välillä. Suomessa ADHD:n diagnosoinnissa käytetään WHO:n ICD10-tautiluokitusta, kun esimerkiksi USA:ssa käytössä on DSM-IV. ADHD on yleisempi pojilla kuin tytöillä ja sen esiintyvyys vähenee iän myötä. (Dulfa & Koivunen 2012, 35.) Aikuisilla ADHD:ta esiintyy meta-analyyseihin perustuen n. 2,5-3,4%:lla (ADHD, aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö 2019).

Valtateorian mukaan **ADHD** on synnynnäinen, geneettinen ominaisuus. Siihen liittyvät piirteet ilmenevät yksilöllisesti eri ikävaiheissa ja myös erot yksilöiden välillä voivat olla huomattavat. Yhtenäisenä piirteenä voidaan kuitenkin nähdä tarkkaavuuden ongelma, johon yksilö tarvitsee tukea. Muita tyypillisiä, keskeisiä oireita ovat impulsiivisuus, yliaktiivisuus sekä keskittymisvaikeudet. (Dulfa ym. 2012, 35). Lisäksi yleisenä haasteena voidaan nähdä toiminnanohjaukseen ja itsesäätelyyn liittyvät haasteet (Sandberg 2018, 17.) ADHD:hen voi myös liittyä muita liitännäissairauksia- tai haasteita.

ADHD:hen liittyvät oireet ja haasteet muuttuvat usein iän myötä. Lapsuudessa tyypillisinä haasteina voidaan nähdä heikko itsetunto ja vaikeudet koulussa, kun taas nuorilla kuvioon as-

tuu usein päihteidenkäyttö. Aikuisuudessa taas tyypillisiä haasteita ovat vaikeudet ihmissuhteissa ja työssä. Myös alttiuden rikollisuuteen on todettu kasvavan ADHD:n myötä. (Duvfa ym. 2012, 37.) Vaikka ADHD:n oireet usein vähenevätkin lapsen kasvaessa aikuiseksi, on tärkeää, että ne tunnistetaan ja niitä hoidetaan elämänlaadun parantamiseksi. ADHD:n hoitokeinoja ovat lääkitys, omais- sekä hoitoneuvonta sekä psykososiaaliset hoidot. (Pitkänen 2018.)

ADD:ssa haasteet liittyvät pääosin aktiivisuuden ja tarkkaavuuden säätelyyn, eikä impulsiivisuuden tai yliaktiivisuuden ongelmaa ole tai on vähäisesti. Vastaavasti tyypillisenä haasteena voidaan nähdä toiminnanohjauksen vaikeudet. (Puustjärvi 2011.) ADD:n diagnosointi on usein puutteellista, sillä verraten ADHD:hen, se ei näy lapsuudessa esimerkiksi häiriökäyttäytymisenä koulussa. ADD voidaan sekoittaa muihin häiriöihin kuten masennukseen. ADD voi myös altistaa liitännäissairauksille kuten masennukselle. On tutkittu, että ADD henkilöillä samanaikaiset mielenterveyden ongelmat ovat tyypillisempiä kuin ADHD henkilöillä, joilla on suurempi taipumus päihdeongelmiin ja käytöshäiriöihin. (Duvfa ym. 2012, 47.)

ADD henkilölle tyypillistä on toiminnan hitaus, joka johtuu useasta asiasta. Sekä toiminnan aloittamisen vaikeus, että sen ylläpitämisen ja ohjauksen hankaluus aiheuttavat ADD henkilön toiminnassa haasteita. ADD henkilön toiminta saattaa usein olla suunnittelematonta ja hän on herkkä ulkoisille impulsseille sekä aistiärsykkeille. Vaikka ADD onkin tarkkaavaisuushäiriö, ei se tarkoita sitä, etteikö ADD henkilö kykenisi keskittymään lainkaan. Asioihin, joihin ADD henkilö on motivoitunut, hän kykenee keskittymään erinomaisesti. (Duvfa 2012, 47-48.)

ADD:lle ovat tyypillisiä myös vireystilan vaihtelut ja haasteet vuorokausirytmien ylläpitämisessä, mikä aiheuttaa vaikeuksia opiskelussa ja työelämässä. Myös alisuoriutuminen opinnoissa ja työelämässä, sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen ja eriytyminen esimerkiksi kavereista vaikuttavat negatiivisesti itsetuntoon ja minäkuvaan. Siksi onkin äärimmäisen merkityksellistä, että ADD tunnistetaan ja sitä hoidetaan. Vaihtoehtoina hoidon suhteen on lääkehoidon lisäksi erilaiset terapiat ja neuropsykiatrinen valmennus. Myös se, että ADD tunnistetaan ja ADD henkilö kykenee itse ymmärtämään omat haasteensa, auttaa häiriön kanssa selviytymisestä ja vaikuttaa positiivisesti elämänhallintaan. (Duvfa ym. 2012, 48-49.)

4.3 Rikostaustaisten neurokirjon henkilöiden oppimisvaikeudet

Oppimisvaikeudet ovat yleisiä. Jopa 20%:lla aikuisista on jonkintasoisia oppimiseen liittyviä haasteita. Usein ajatellaan, että oppimisvaikeudet liittyvät lapsuuteen ja nuoruuteen, mutta tosi asiassa kyseessä on usein elämänmittainen haaste. Oppimisvaikeudet vaikuttavat myös elämän muihin osa-alueisiin. (Gulman, Sunimento & Poutala 2011, 2.)

Rikostaustaisten henkilöiden kohdalla oppimisvaikeudet jäävät usein huomaamatta. Tunnistamattomat oppimisvaikeudet edistävät syrjäytymistä ja voivat johtaa päihdeongelmiin. Tunnistamalla oppimisvaikeuksia vankipopulaatiossa, voidaan edesauttaa opintojen saattamista valmiiksi ja täten myös edistää vankeustaustaisten työllistymistä ja kuntoutumista sekä kiinnittymistä yhteiskuntaan. Näin oppimisvaikeuksien tunnistamiseen ja kuntouttamiseen tähtäävin menetelmin voidaan myös vähentää uusintarikollisuutta. (Gulman ym. 2011, 2.)

Oppiminen on elinikäinen prosessi, joka aiheuttaa muutoksia ihmisen tunteisiin, tietoon, taitoihin, käsityksiin sekä toimintaan. Oppimisvaikeus käsitteenä kattaa kaikki eri syistä johtuvat haasteet oppimisessa. Oppimisen haasteet voivat johtua aivovauriosta, mielenterveysongelmista, alhaisesta koulutustasosta tai oppimisen erityisvaikeuksista. Oppimiseen liittyvät erityisvaikeudet taas puolestaan ovat kehityksellisiä erityisvaikeuksia, kuten lukemiseen, ymmärtämiseen, hahmottamiseen tai tarkkaavuuteen liittyviä erityisvaikeuksia. Usein oppimiseen liittyvät vaikeudet myös esiintyvät yhdistelminä, yleisimpinä luki- ja kirjoitusvaikeudet sekä tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen haasteet. (Gulman ym. 2011, 2.)

ADHD:ssä yhdistyvät tarkkaavuuden ja aktiivisuuden haasteet, jolloin olennaisen havaitsemisessa, huomion kiinnittämisessä ja huomion ylläpitämisessä on ongelmia. Tarkkaavuuden säätelyn haasteet näyttäytyvät oppimisprosessissa keskittymisen haasteina, toiminnan aloittamisen vaikeuksina sekä huolimattomuusvirheinä. Oppimistilanteet vaativat kykyä säädellä toiminnanohjausta, minkä takia ADHD-taustaisilla henkilöillä on usein vaikeuksia opiskelussa ja oppimisessa. Lisäksi oppimiseen tarvittava työmuisti voi olla kapea, mikä johtaa oppimisen hitauteen. (Gulman ym. 2011, 3-4.)

Vangeista ja päihdeongelmaisista jopa 50-80%:lla on oppimiseen liittyviä haasteita. Oppimisvaikeudet ovat myös sekundaarisesti rikolliseen käyttäytymiseen johtava tekijä. Koulumenestyksen jäädessä heikoksi, riski rikoksiin ja syrjäytymiseen kasvaa ja ihminen pyrkii etsimään vaihtoehtoisia tapoja menestyä elämässä. (Gulman ym. 2011, 6.) Oppimisen vaikeudet voivat myös johtaa huonoon itsetuntoon sekä ongelmiin sosiaalisissa suhteissa (Gulman ym. 2011, 13).

Kriminaalihuollon tukisäätiön vuosina 2007-2011 toteutetussa Oppiva-hankkeessa tutkittiin rikostaustaisten nuorten oppimisvaikeuksia ja rakennettiin yksilöllisiä oppimispolkuja vangeille, joilla todettiin oppimisen haasteita. Hankkeessa myös lisättiin tietoisuutta oppimisvaikeuksista niin asiakas- kuin viranomaistasolla ja tuotettiin konkreettisia tapoja tukea asiakkaita, joilla oli oppimisen haasteita. Hankkeeseen osallistui 181 rikostaustaista nuorta henkilöä, jotka olivat motivoituneita omien oppimiseen liittyvien haasteiden selvittämiseen. Yhteistyötä rikostaustaisten nuorten kanssa tehtiin niin vankeusaikana kuin vapautumisen jälkeen.

80%:lla hankkeeseen osallistuneista rikostaustaisista nuorista todettiin jonkintasoisia tarkkaavuuden haasteita ja 70%:lla ongelmia lukemisen tai kirjoittamisen suhteen. Myös työmuistiin ja hahmottamiseen liittyviä haasteita nousi testeissä esiin. (Gulman ym. 2011, 11.)

Hankkeessa pyrittiin yksilö- ja ryhmämuotoisen kuntoutuksen ja palveluohjauksen keinoin vaikuttamaan niin oppimisen haasteisiin kuin edistämään elämänhallinnan kasvamista. Hanke toteutti mm. ADHD-kurssin, jonka tavoitteena oli ADHD:hen liittyvän tiedon ja ymmärryksen lisääminen, positiivisten arjen toimintamallien kehittäminen sekä sosiaalisten taitojen kehittäminen. Lisäksi hanke ohjasi nuoria mm. kuntouttaviin ja valmentaviin opintoihin. (Gulman ym. 2011, 22-24.)

Oppiva-hankkeen myötä monien asiakkaiden ADHD-diagnoosi varmistui ja sen myötä asiakkaat kykenivät paremmin ymmärtämään omia haasteitaan sekä löytämään selviytymiskeinoja niin arkeen kuin myös oman tapansa oppia. Lisäksi diagnoosin myötä osa asiakkaista sai tarvitsemansa lääkityksen, joka osaltaan tuki asiakkaita niin tarkkaavuuden, kuin keskittymisen ongelmissa. Moniammatillisen yhteistyön avulla asiakkaille saatiin rakennettua konkreettisia oppimispolkuja. Lisäksi rikosseuraamusalan asiakastyötä tekevien henkilöiden tietoisuus oppimiseen liittyvistä haasteista lisääntyi. Oppiva-hankkeen tilastojen perusteella voitiinkin todeta, että isolla osalla rikostaustaisista nuorista on oppimiseen liittyviä haasteita. Niiden selvittämisen rikosseuraamusosalalla vaatii paljon resursseja, aikaa ja pitkäjänteisyyttä ja näin ollen myös rahoitusta. Hankkeen kokemusten perusteella voidaan todeta, että kuntoutusjatkumoa ei välttämättä vankeusaikaisesta kuntoutuksesta vapautumisvaiheessa ole saatavilla ja näin ollen kuntoutumisprosessi saattaa jäädä kesken pahimmillaan kesken. (Gulman ym. 2011, 56-57.)

4.4 Neuropsykiatriset haasteet ja rikollinen käyttäytyminen

Young ym. (2018) ovat tutkimuksessaan todenneet, että rikostaustaisten neurokirjon henkilöiden osuus vankipopulaatiossa on 2,1-9% riippuen siitä, millä perusteilla seulontaa on tehty (Young ym 2018, 111-112). Tämän perusteella voidaan todeta, että rikostaustaisten neurokirjon henkilöiden määrä on vankipopulaatiossa merkittävä, joskin neuropsykiatristen haasteiden ja erityisesti autismitkirjon ja rikollisuuden välisestä yhteydestä on saatu erilaisia tuloksia. King & Murphy (2014) ovat käyneet läpi alan tutkimuksia ja selvittäneet autismin yhteyttä rikollisuuteen. He havaitsivat, että asian suhteen on olemassa tuloksiltaan ristiriitaisia tutkimuksia ja näin ollen ei ole pitäviä todisteita siitä, että autismitkirjon henkilöt päätyisivät muita todennäköisemmin rikolliseen elämäntapaan. (Maras, Mulcahy & Crane 2015, 515.)

Osa tutkimuksista osoittaaakin, että autismitkirjon henkilöt syöllistyvät jopa muuta väestöä vähemmän joihinkin rikoksiin, kuten koeaikarikkomuksiin tai omaisuusrikoksiin. (King & Murphy 2014, 2730). Woodby-Smithin, Claren & Hollandin (2006) toteuttamassa tutkimuksessa tode-

taan, että autismikirjon henkilöt syyllistyvät muita epätodennäköisemmin myös väkivaltarikoksiin, mutta Heeramun ym. (2017) puolestaan toteavat, että autismikirjon henkilöillä, joilla on älyllinen kehitysvamma, on korkeampi riski syyllistyä väkivaltarikoksiin ja autismikirjon henkilöt, joilla on lisäksi psykiatrisia sairauksia, ovat suurimmassa riskissä väkivaltarikollisuuden suhteen. (Heeramun, Magnusson, Gumpert, Granath, Lundberg, Dalman & Rai 2017.) Autismikirjon henkilöt saattavat muita todennäköisemmin syyllistyä myös tiettyihin rikoksiin kuten koulumaailmaan liittyvään häiriökäyttäytymiseen. (King & Murphy 2014, 2729-2730.)

King & Murphy (2014) nostavat katsauksessaan esiin tutkimuksen, jossa todetaan autismikirjon ja rikollisuuden välinen yhteys. Cheelyn (2012) tutkimuksessa todetaan, että nuoret autismikirjon henkilöt syyllistyivät vertailuryhmää enemmän seksuaalirikoksiin, mutta puolestaan vähemmän omaisuuteen kohdistuviin rikoksiin. (King & Murphy 2014, 2722; Maras ym. 2015, 515.)

Autismikirjoon ja rikollisuuteen liittyviä tutkimuksia on olemassa vähäisesti ja tutkimusryhmät ovat usein pieniä. Lisäksi suurimmasta osasta aihepiirin tutkimuksista puuttuvat tulosten kanalta merkitykselliset, ei autismikirjon henkilöistä kasatut vertailuryhmät. Siksi aiheen tutkimukseen tulee suhtautua kriittisesti, eikä tuloksia voida yleistää kaikkiin autismikirjon henkilöihin kokonaisuutena. (Maras ym. 2015, 515.)

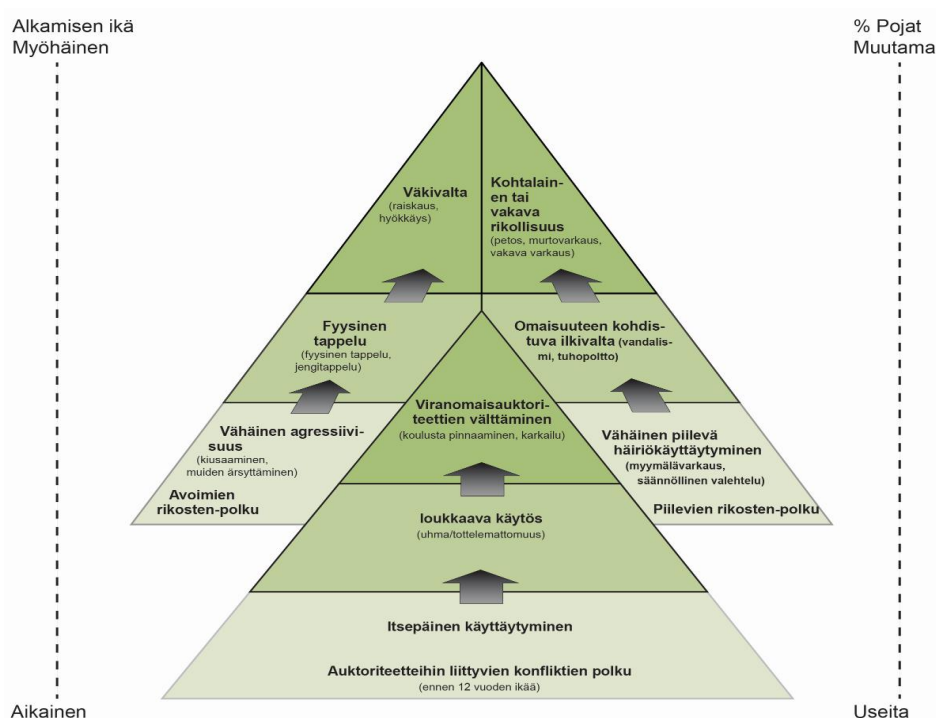
Tutkimukset puolestaan osoittavat ADHD:n ja rikollisuuden yhteyden. Youngin ym. (2015) meta-analyysi osoittaa, että ADHD:ta esiintyy 26,1 % nuorisovangeista ja 30,1% aikuisista vangeista. (Young, Moss, Sedqvick Fridman & Hodgins 2015). Verrattuna muuhun väestöön ADHD:n tai ADHD:n piirteitä omaavien henkilöiden määrä vankipopulaatiossa on moninkertainen. Onkin selvää, että ADHD altistaa rikolliselle käyttäytymiselle ja erityisesti lapsuusiän ADHD:n on todettu olevan merkittävä riskitekijä rikolliselle käyttäytymiselle. ADHD voidaan myös nähdä riskitekijänä uusintarikollisuuden suhteen. (Leppämäki 2017.)

ADHD lisää alttiutta päihteiden väärinkäyttöön ja päihderiippuvuuteen. Roslerin (2004) mukaan ADHD-taustaiset vangit syyllistyvät muita enemmän sääntörikkomuksiin vankeusaikana. Näitä ovat sanallinen ja fyysinen väkivalta, omaisuuteen kohdistuva vahingonteko sekä itsensä vahingoittaminen. (Schilling, Walsh & Yun 2011, 1.)

ADHD yhdistettynä käytöshäiriöön tai uhmakkuushäiriöön nostaa riskiä syyllistyä rikollisuuteen entisestään. Käytöshäiriöitä ovat esimerkiksi vandalismi, pahoinpitelyt, varastelu sekä eläimiin kohdistuva väkivalta. Uhmakkuushäiriö ilmenee lapsuudessa ja sen sanotaan olevan lievempi muoto käytöshäiriöstä. Se ilmenee esimerkiksi valehteluna ja haastavana temperamenttina. (Schilling ym. 2011, 5.)

ADHD:hen, käytöshäiriöihin ja uhmakkuushäiriöihin sekä niiden yhteydestä rikolliseen käyttäytymiseen voidaan soveltaa Thornberry, Huizinga & Loeberin (2004) kehittämää pyramidimallia

rikollisen käyttäytymisen etenemisestä (Kuvio 2). Pyramidimalli sisältää kolme ”polkua”, joista keskimäinen, ns. auktoriteetteihin liittyvien konfliktien polku alkaa lapsuusiässä. Auktoriteetteihin liittyvässä polussa ensimmäisenä kuvioihin astuu itsepäinen käyttäytyminen, jota seuraa loukkaava käytös ja viimeisenä auktoriteettien välttäminen. Toinen polku on ns. piilevien rikosten polku, jossa rikollinen käyttäytyminen alkaa pikkurikoksista kuten myymälävarkauksista ja etenee omaisuusrikoksiin sekä vakaviin omaisuusrikoksiin. Kolmas polku, nk. avoimien rikosten polku alkaa kevyemmästä aggressiivisesta käyttäytymisestä kuten muiden ärsyttämistä ja etenee fyysisiin konflikteihin ja niistä pahimmillaan väkivaltarikoksiin ja seksuaalirikoksiin. Piilevien rikosten polulle Schilling ym. (2014) näkevät sijoittuvan henkilöt, joilla on käyttäytymishäiriö, kun taas avoimien rikosten polulle ajautuvat henkilöt, joilla käyttäytymishäiriö yhdistyy ADHD:hen. (Schilling ym. 2014, 5.)

Kuvio 2: Pyramidimalli rikollisen käyttäytymisen kehittämisestä (Thornberry, Huizinga & Loeber 2004)

5 Tutkimuksen kannalta merkityksellisiä käsitteitä

Tämän tutkimuksen kannalta merkityksellisinä käsitteinä voidaan nähdä sosiaalinen tuki, elämäntilanne ja desistanssi. Tässä kappaleessa avataan edellä mainitut käsitteet, sekä kuva-

taan niiden merkityksiä. Tämän opinnäytetyön tutkimuskysymykset pohjautuvat näihin kolmeen merkitykselliseen käsitteeseen ja tätä yhteyttä avaan myöhemmässä vaiheessa opinnäytetyötä.

5.1 Sosiaalinen tuki

Sosiaalinen tuki voidaan nähdä vuorovaikutuksena, jonka tavoitteena on vahvistaa yksilön elämänhallintaa ja hyväksytyksi tulemistä sekä auttaa hallitsemaan stressiä ja kuormitusta. Sosiaalisella tuella on nähty olevan merkitys yksikön hyvinvointiin ja tämän vuoksi aihetta on tutkittu paljon. (Mikkola, 27.)

Sosiaalinen tuki on moniulotteinen käsite, eikä sille ole olemassa yhtä oikeaa määritelmää. Käsitteenä se on vakiintunut käyttöön 1970-luvulla, jolloin sillä alettiin kuvaamaan ihmisten ja lähiyhteisön välisiä suhteita (Kumpusalo 1991, 13). Williams, Barclay ja Schmied (2004) ovat tutkineet sosiaalisen tuen käsitettä kirjallisuuden pohjalta. Tutkimuksessaan he löysivät 30 erilaista sosiaalisen tuen määritelmää. Eniten käytetty määritelmä oli Cobbin (1976) kuvaus, jonka mukaan sosiaalinen tuki on yksilön tietoisuutta siitä, että häntä arvostetaan ja hänestä välitetään ja hän on osa sosiaalista verkostoa, jossa tapahtuu vuorovaikutusta. (Williams, Barclay & Schmied 2004, 947, 950.)

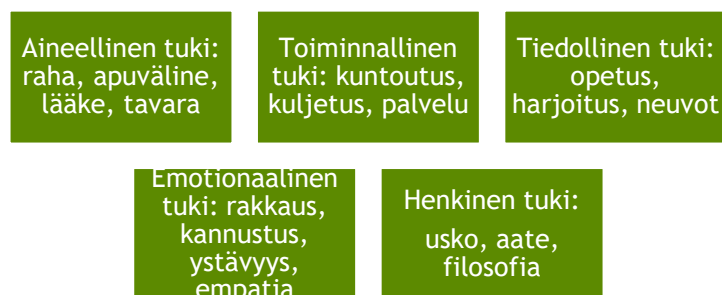
Williamsin ym. (2004) tutkimuksessa toiseksi eniten löydettiin viittauksia Cohenin ja Symen (1985) ja kolmanneksi eniten Housen (1981) ja Caplanin (1974) määritelmiin (Williams ym. 2004, 954). Cohen ja Syme (1985) näkevät sosiaalisen tuen olevan muilta yksilöiltä saatuja voimavaroja tai resursseja. Heidän mukaansa sosiaalisella tuella voi olla positiivisia tai negatiivisia vaikutuksia yksilön hyvinvointiin ja sosiaalisen tuen tarve ja merkitys voi vaihdella

koko elinkaaren ajan. House (1981) ajattelee sosiaalisen tuen ihmisten välisenä vuorovaikutuksena, johon sisältyy tunteisiin liittyviä huolia, aineellista apua, tiedollista tukea sekä palautteen antoa, jonka pohjalta yksilö voi kehittää itseään. (Williams ym. 2004, 951, 953.)

Caplan (1974) määrittelee sosiaalisen tuen olevan yksilöiden välisiä sekä yksilöiden ja ryhmien välisiä kiinnikkeitä, jotka edesauttavat oman identiteetin muodostamisessa palautteen, ongelmien käsittelyn sekä todellisen tai kuvitellun tuen myötä. Nutbeam (1986) puolestaan kokee sosiaalisen tuen yhteisöjen antamaksi avuksi, joka auttaa yksilöä tai ryhmiä selviytymään hankalista tilanteista tai elämäntapahtumista. Hänen mukaansa sosiaalinen tuki on emotionaalista, aineellista ja tiedollista tukea ja palveluita. (Kumpusalo 1991, 13-14.)

Kumpusalo (1991) tiivistää Caplanin (1974), Thoitsin (1982), Gottliebin (1983), House & Kahnin (1985), Nutbeamin (1986) ja Deanin (1986) näkemykset sosiaalisesta tuesta seuraavasti ”sosiaalinen tuki on ihmisten välistä vuorovaikutusta, jossa he antavat ja saavat henkistä, emotionaalista, tiedollista, toiminnallista ja aineellista tukea”. Kumpusalon määritelmässä

korostuu sosiaalisen tuen vuorovaikutuksellinen luonne. Kumpusalo (1991) jakaa sosiaalisen tuen viiteen eri osa-alueeseen, joita ovat aineellinen tuki, toiminnallinen tuki, tiedollinen tuki, emotionaalinen tuki ja henkinen tuki. Aineellinen tuki sisältää konkreettisia asioita kuten ruokaa, asunnon tai vaatteet kun toiminnallinen tuki on palveluihin tai muuhun toimintaan pohjautuvaa. Tiedollinen tuki on ohjausta tai neuvontaa ja emotionaalinen tuki on nimensä mukaisesti tunneperäistä tukea. Henkisellä tuella Kumpusalo viittaa hengelliseen, aatteelliseen tai uskoon pohjautuvaan tukeen. (Kuvio 3.)

Kuvio 3: Sosiaalisen tuen muodot (Kumpusalo 1991, 14)

Sosiaalinen tuki voi olla joko suoraan tai epäsuoraan saatua. Suoralla tuella tarkoitetaan esimerkiksi yhteisön tukea, jossa tuen saaja kohdataan henkilökohtaisesti ja tuki on yksilöllisempää. Epäsuoraa tukea taas antavat virastot ja kunnat sekä yhteiskunta, joiden tuki näyttäytyy esimerkiksi viranomaistyön ja sosiaaliturvan muodossa. Kumpusalo korostaa, että vaikka merkiksi taloudellinen perusturva on merkityksellistä, ei se silti täytä kaikkia yksilön sosiaalisen tuen tarpeita. Jokainen yksilö tarvitsee myös suoraa tukea, jossa korostuvat vuorovaikutus ja välittäminen sekä osallisuus yhteisöön. (Kumpusalo 1991, 14.)

Cassel (1976) jaottelee sosiaalisen kolmeen eri tasoon. Lähimpänä yksilöä on primaaritaso, jossa ovat perhe, ystävät ja muut läheiset, sekundaaritasoon kuuluvat työtoverit, sukulaiset ja naapurit ja tertiäritasoon eli yksilöä kauimpana olevaan tasoon viranomaiset sekä tuttavat. Primaari- ja sekundaaritason tuki on useimmiten maallikon antamaa, kun puolestaan tertiäritason tuki on yleensä sosiaali- ja terveysalan tai muun erityiskoulutuksen saaneen henkilöstön antamaa. Silti myös sosiaali- ja terveysalan toimijat pyrkivät vahvistamaan yksilön primaarista ja sekundaarista tukea esimerkiksi tukihenkilötoiminnan ja vapaaehtoistyön avulla. Tuen kvaliteetti ja välittyminen riippuvat siis tuen tasosta. Lähimmäisten antama tuki on sitä, mitä he osaavat ja mihin kykenevät, kun taas ammattimainen sosiaalinen tuki perustuu erityisosaamiseen. Ammattimaista tukea ovat esimerkiksi lääkäripalvelut, hoitoimenpiteet tai kuntoutus. (Kumpusalo 1991, 15-16.)

Sosiaalisella tuella on suoria ja epäsuoria vaikutuksia ihmisen hyvinvointiin ja terveyteen. Riippuen tuettavan yksilön tilanteesta, sosiaalinen tuki painottuu joko fyysisen, sosiaalisen tai

psykkisen voinnin tukemiseen. Merkityksellistä on, että tuki on oikea-aikaista, jotta se on mahdollisimman tehokasta ja vaikuttavaa. Sosiaalisen tuen merkitys on suurin silloin, kun yksilön voimavarat ovat vähissä tai hänellä ei ole syystä tai toisesta toimintakykyä selvittää tilanteesta itsenäisesti. Toisaalta jo pelkkä tieto siitä, että tukea on tarvittaessa saatavilla, voi auttaa yksilöä pärjäämään haastavissakin ongelmatilanteissa. (Kumpusalo 1991, 17-17.)

On selvää, että toimiva palveluprosessi ja sosiaalinen tuki ovat merkityksellisessä osassa vankeustaustaisen henkilön vapautumisen nivelvaiheessa. Usein vapautuvalla henkilöllä on laajasti tarpeita, esimerkiksi asumiseen, päiväaikaiseen toimintaan, sosiaalisiin suhteisiin, talouden kuin riippuvuuksien hoitoon liittyen. Vankeustaustaiset henkilöt ovatkin usein nk. vaikeasti asutettavia, vaikeasti työllistettäviä tai vaikeahoitoisia, sillä vankeustaustan takia heillä on usein koulutusvajeita ja vakavia elämänhallinnan haasteita. Näin ollen asumiseen liittyvä sosiaalinen tuki ja työmarkkinakelpoisuuden parantaminen sekä päihde- tai muu riippuvuus kuntoutus ovat sosiaalisen tuen muotoja, joilla usein saadaan eniten vaikuttavuutta vankeustaustaisen henkilön elämänhallintaan. (Karjalainen & Viljanen 2009, 34.)

Neurokirjon vankeustaustaisen henkilön kohdalla sosiaalisen tuen merkitys korostuu, sillä diagnosoista tai piirteistä johtuen elämänhallintaan liittyvät haasteet ovat usein vieläkin suurempia. Siksi on tärkeää, että perinteisen sosiaalisen tuen lisäksi kuntoutuksessa huomioidaan kirjosta johtuvat erityispiirteet ja tarpeet. Näitä voivat olla esimerkiksi kommunikaatioon, impulsiivisuuteen, tarkkaavuuteen tai toiminnanohjaukseen liittyvät haasteet.

5.2 Elämänhallinta

Elämänhallinta keskeisenä käsitteenä on noussut esiin jo 1970-luvulla, jolloin psykologiassa käytettiin Rotterin (1954) termiä ”locus of control”. Käsitteellä tarkoitettiin sitä, miten ihminen näkee kontrollin oman elämänsä suhteen eli vaikuttaako hän itse oman elämänsä tapahtumiin vai ohjaavatko hänen elämäänsä sattumanvaraiset ulkopuoliset tapahtumat. (Keltikangas-Järvinen 2008, 256.)

Elämänhallinta on ihmisen uskoa siihen, että hän kykenee vaikuttamaan ja muuttamaan elämisen olosuhteita itselleen sopivammaksi ja miellyttävämmäksi (Keltikangas-Järvinen 2008, 256). Roos (1985) jakaa elämänhallinnan sisäiseen ja ulkoiseen elämänhallintaan. Sisäinen elämänhallinta on Roosin mukaan positiivista suhtautumista elämään ja sopeutumista muutoksiin ja sitä opitaan koko elämänkaaren ajan. Ulkoinen elämänhallinta taas kuvaa sitä, että ihminen on hallinnut elämäänsä pääpiirteittäin sillä tavoin, miten on halunnutkin ja ulkoiset hänestä riippumattomat asiat eivät ole vaikuttaneet merkittävässä määrin elämänkulkuun. Yksinkertaisimmillaan ihmisen elämässä ei ole tapahtunut mitään elämänkulkuun vaikuttavaa ja

monimutkaisimmillaan sitä, että ihmisen asettamien tavoitteet ja tarkoitusperät ovat lähes poikkeuksetta toteutuneet. (Roos 1985, 41.)

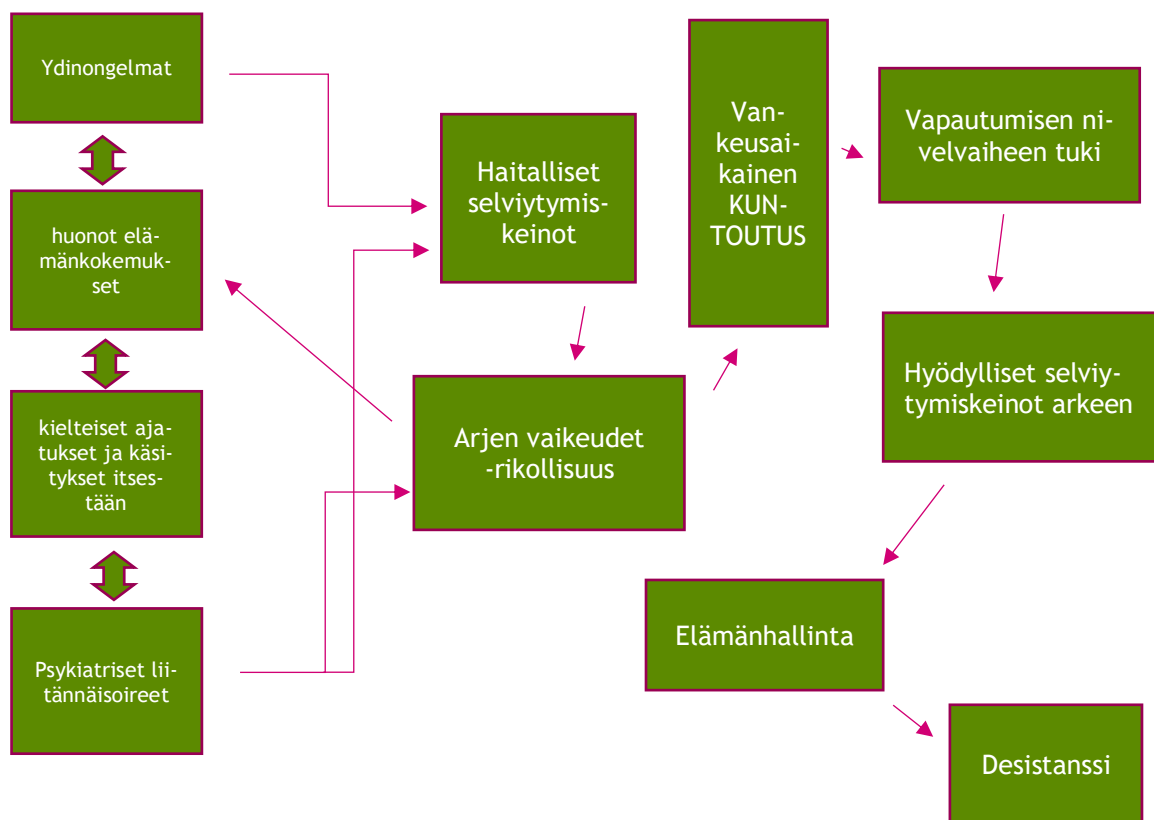
Ihminen, jolla on korkea elämäntilanne, kokee voivansa omilla ratkaisuillaan vaikuttaa oman elämänsä kulkuun ja asioihin, joita hänen elämässään tapahtuu. Tällöin ihminen tuntee myös vastuuta oman elämänsä suhteen, asettaa tavoitteita ja päämääriä sekä miettii, miten voisi tavoitteensa saavuttaa. Elämäntilanteen ollessa korkea, ihminen kykenee realistisesti arvioimaan syy-seuraussuhteita ja ajattelemaan asioita. Korkea elämäntilanne onkin ihmisen siististä kontrollia. (Keltikangas-Järvinen 2008, 256.)

Elämäntilanteen ollessa matalalla, ihminen kokee asioiden vain tapahtuvan ja asioiden olevan sattumanvaraisia, hänestä itsestään riippumattomia tapahtumia. Onnistuminen ja epäonnistuminen pohjautuvat hyvää tai huonoon onneen, eivätkä johdu hänen toiminnastaan. Hän päätyy helposti syyllistämään tapahtumista muita, eikä näe omaa osuuttaan tapahtumien kulussa. Ihminen, jolla on matala elämäntilanne, ei ajattele vaan asiat tulvivat hänen päähänsä ja keskittyminen käy mahdottomaksi. Elämäntilanteen ollessa matalalla ihminen ikään kuin seuraa omaan elämäänsä tarkkailijan roolista. (Keltikangas- Järvinen 2008, 257.)

Elämäntilanne saattaa vaihdella eri elämän osa-alueilla. Joku saattaa hallita esimerkiksi opiskelun hyvin, mutta ei pärjää lainkaan sosiaalisissa suhteissaan. Toiselle taas vuorovaikutus ja ihmissuhteet saattavat olla helposti hallittavissa, kun taas pienetkin ongelmat opiskelussa vievät hallintatunteen välittömästi. Elämäntilanne voi myös liian korkea, jolloin ihminen kokee elämän raskaaksi ja olevansa vastuussa ihan kaikesta sekä syyllinen kaikkeen. Tällöin korkea elämäntilanne kääntyykin ihmistä vastaan ja voi pahimmillaan johtaa esimerkiksi masennukseen. (Keltikangas- Järvinen 2008, 258.)

Elämäntilanteen vahvistaminen on vankeinhoidon keskeinen tavoite, joka perustuu näkemykseen siitä, että vangeilla on usein matala elämäntilanne. Vangeilla, joilla on neuropsykiatrisia haasteita, on samanlaiset tarpeet kuin muullakin vangeilla tai muulla väestöllä. Elämäntilanteen paranemiseen voidaan vaikuttaa oikeanlaisen kuntoutuksen avulla, jossa huomioidaan kohderyhmän erityispiirteet, mahdolliset liitännäisoireet sekä pyritään löytämään selviytymiskeinoja arkeen. Tämä mahdollistaa henkilön positiivisten voimavarojen lisääntymisen sekä oman oirekuvan ymmärtämisen kautta oikeanlaisten toimintatapojen löytämisen, joka

johtaa tarpeiden tyydyttymiseen sekä parempaan arjen- ja elämänhallintaan. Tämän myötä myös rikollisuudesta irrottautuminen eli desistanssi mahdollistuu. (Kuvio 4).

Kuvio 4: Ydinongelmien, elämäkokemusten, ajattelutavan sekä liitännäisoireiden vaikutus oirekuvaan ja arjen vaikeuksiin (Mukaillen Virta, Salakari 2012, 73)

5.3 Desistanssi

Yleisesti hyväksytty määritelmä desistanssille on rikosten tekemisen lopettaminen. Suurin osa rikollisista jättääkin rikosten tekemisen jossain elämänsä vaiheessa. Desistanssi ei ole yksittäinen tapahtuma vaan prosessi, jossa yksilö jättää rikolliset tapahtumat ja rikokset taakseen. (Viikki-Ripatti 2011, 199.) Rikoksesta irrottautumisen prosessiin vaikuttavat sisäiset sekä ulkoiset tekijät ja on tyypillistä, että prosessissa tapahtuu edestakaisin liikettä, kun rikoksesta irtautuja yrittää löytää paikkaansa yhteiskunnassa sekä muodostaa sosiaalisia suhteita, joihin kiinnittyä. On epätodennäköistä, että rikoksista irrottautuminen onnistuu yhdellä yrittämisellä, erityisesti heillä, joilla rikoskierre on pitkäaikainen. Prosessissa on merkityksellistä, että joku luo uskoa ja luottamusta muutoksen mahdollisuuteen sekä se, että rikollisuudesta irrottautuja saa merkityksiä elämäntapahtumilleen. Merkityksellisten, laillisten toimintojen löytyminen edesauttaa rikollisen leiman katoamista ja identiteetin uudelleen rakentamista. (Granfelt 2013, 213.)

Desistanssi voidaan jakaa kahteen osa-alueeseen, joita ovat primaari- ja sekundaaridesistanssi (Viikki-Ripatti 2011, 199). Primaaridesistanssissa henkilö on ikään kuin tauolla rikoksista, kun taas sekundaaridesistanssissa muutos on pysyvä ja siinä henkilö muodostaa uutta identiteettiä ei-rikoksentekijänä (Healy 2010, 60). Suomenkelistä tutkimusta tarkasteltaessa nousevat esiin käsitteet rikollisuudesta irtautuminen, irrottautuminen sekä irtaantuminen. Kun desistanssia tarkastellaan toimijuuden kautta, on perustelluin käsite rikoksesta irrottautuminen. Käytettäessä termiä rikoksesta irrottautuminen, ihminen nähdään aktiivisena toimijana prosessissa, kun taas esimerkiksi rikoksesta irtaantuminen passivoi toimijuutta. Rikoksesta irrottautuminen myös kuvaa pysyvämpää muutosta eli sekundaaridesistanssia. (Viikki-Ripatti 2011, 2000.)

Sampson ja Laubin lähestyvät desistanssia rakenteellisen näkökulman, sosiaalisen kontrollin teorian kautta, jonka ydinajatuksena on desistanssin mahdollistavat käännekohtat elämässä. Tällaisia sosiaalisia siteitä ja sosiaalista verkostoa vahvistavia asioita ovat mm. työllistyminen, perheen kasvaminen tai uusi parisuhde. Mitä merkityksellisemmäksi sosiaaliset siteet käyvät, sitä vähemmän niitä halutaan vaarantaa ja näin desistanssi mahdollistuu. Sampson ja Laubin näkevätkin nämä elämän käännekohtat desistanssin alkuun työntävinä voimina. Rakenteellisessa näkökulmassa muutoksen mahdollistavat tekijät ovat ulkopuolisia, osin jopa sattumanvaraisia tapahtumia. (Kivivuori, Aaltonen, Näsi, Suonpää & Danielsson 2018.)

Tarkasteltaessa desistanssia subjektiivisesta näkökulmasta, lähtökohtana on ihmisen päätös muutoksesta, joka tukee ulkoisia kontrollisiteitä. Tällöin sosiaalisia siteitä vahvistavat tekijät, kuten lapsen saaminen tai parisuhde nähdään muutosta tukevinä tekijöinä sekä muutokseen ”kouvuttavina”, positiivista muutosta ylläpitävinä voimina. Merkityksellistä on ihmisen identiteettimuutos desistanssin käynnistäjänä. Kun rikoksesta tulevat haitat käyvät suuremmiksi kuin hyödyt, desistanssin todennäköisyys kasvaa. (Kivivuori ym. 2018.)

Myös desistanssioppiminen vaikuttaa tutkimusten valossa desistanssin onnistumiseen. On havaittu, että tuleva rikollisuus vankien itsensä arvioimana ennustaa jossain määrin toteutunutta rikollisuutta. Vangit, jotka arvioivat jatkavansa rikoksia vapautumisen jälkeen, jatkavat niitä myös todellisuudessa enemmän, kun taas vastaavasti vangit, jotka arvioivat irrottautuvansa rikollisuudesta, tekevät todellisuudessa vähemmän rikoksia. Etukäteen toteutuva ymmärrys omasta rikollisesta tai rikoksettomasta tulevaisuudesta sekä omista mahdollisuuksista sitoutua sosiaalisiin siteisiin, vaikuttaa rikosuraan. (Kivivuori ym. 2018.)

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää neurokirjon piirteitä omaavien vankilasta vapautuvien henkilöiden tuen tarpeita. Opinnäytetyön tavoitteena oli vastata ennalta määriteltyihin tutkimuskysymyksiin, jotka perustuvat tämän opinnäytetyön keskeisiin teoreettisiin käsitteisiin desistanssi, elämänhallinta ja sosiaalinen tuki. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla opinnäytetyössä tutkittiin mahdollista neuropsykiatristen haasteiden ja rikollisuuden yhteyttä, joka vaikuttaa olennaisesti desistanssiin, toisella kysymyksellä neurokirjon henkilöiden elämänhallintaa ja kolmannella sosiaalisen tuen tarpeita.

1. Miten neuropsykiatriset haasteet ovat neurokirjon henkilöiden kokemusten mukaan johtaneet rikolliseen käyttäytymiseen?
2. Miten neuropsykiatriset haasteet näyttäytyvät vankeustaustaisten henkilöiden arjessa vapautumisen vaiheessa?
3. Millaista neuropsykiatrisiin haasteisiin liittyvää sosiaalista tukea vankeustaustaiset neurokirjon henkilöt kokevat tarvitsevänsä vapautumisen vaiheessa?

6.1 Tutkimuksen kohderyhmä

Tässä opinnäytetyössä tutkimuksen kohderyhmänä olivat vapautuvat tai hiljattain vapautuneet vankeustaustaiset henkilöt, joilla on neuropsykiatrinen häiriö tai sen piirteitä. Haastattelut henkilöt ohjautuivat haastatteluihin Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020 -hankkeen kautta ja olivat jo osallistuneet hankkeen kuntoutustoimintaan vankilassa. Kaikki tutkimuksessa haastatellut henkilöt olivat haastattelun toteutumisaikana joko avovankilassa tai valvotussa koevapaudessa tai ehdonalaisessa vapaudessa.

Haastatteluihin osallistui kuusi vankeustaustaista neurokirjon, tai sen piirteitä omaavaa henkilöä. Haastateltavat henkilöt olivat miespuolisia ja iältään hieman yli 20-vuotiaasta vajaa 50-vuotiaaseen. Tuomioiden määrä vaihteli. Puolella haastatelluista henkilöistä kyseessä oli ensimmäinen vankeustuomio, mutta osalla haastatelluista tuomioita oli takana jo kymmenen tai enemmän. Tuomioiden pituudet vaihtelivat muutamasta vuodesta liki kymmeneen vuoteen. Meneillään olevat tuomiot olivat tulleet törkeistä huumausainerikoksista, pahoinpitelyistä sekä seksuaalirikoksista, mutta taustalla oli tuomioita myös mm. ryöstöstä, varkaudesta, omaisuusrikoksista ja rattijuopumuksista.

Haastatelluista henkilöistä yhdellä oli todettu jo lapsuusiässä aktiivisuuden- ja tarkkaavuudenhäiriö eli ADHD ja kolmella ADHD:n piirteitä. Yhdellä haastatellulla oli todettu autismikir-

jon piirteitä ja yhden kohdalla ei ollut mitään diagnostisoituja piirteitä. Lisäksi edellä mainittujen neurokirjon diagnoosien tai piirteiden lisäksi haastatelluilla oli todettu masennusta, ahdistuneisuushäiriötä, paniikkihäiriötä, sosiaalisten tilanteiden pelkoa sekä vainoharhaisuutta.

Viidellä kuudesta haastattelusta oli historiaa erilaisista riippuvuuksista. Neljällä riippuvuudet olivat alkoholiin ja päihteisiin liittyviä ja yhdellä peleihin ja pornografiaan kohdistuvia. Yksi haastatelluista ei kokenut olevansa riippuvainen mistään. Kaikki haastatellut päihderiippuvaiset henkilöt olivat saaneet ohjausta ja tukea päihderiippuvuuksiin jo vankeusaikana ja kaikki päihderiippuvaisuuksista kärsivät henkilöt olivat edelleen päihteisiin liittyvän tuen piirissä.

6.2 Tutkimusmenetelmä

Tämän opinnäytetyön tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Laadullisessa tutkimuksessa tutkitaan merkityksiä, jotka ilmenevät suhteina ja merkityskokonaisuuksina. Laadullisen tutkimuksen avulla on tavoitteena saada tietoa ihmisten kokemuksista ja hänelle merkityksellisistä asioista. (Vilkka 2015, 117.)

Laadullisessa tutkimuksessa on useita tiedonkeruumenetelmiä, joita ovat esimerkiksi haastattelut, päiväkirjat, esseet, elämäkirjat ja valokuvat. Laadullisen tutkimuksen haastattelumuotoja puolestaan ovat teema-, lomake- ja avoin haastattelu. Tutkimushaastattelut toteutetaan yleensä yksilöhaastatteluina, mutta myös ryhmä- ja parihaastattelut ovat mahdollisia. Haastattelut voidaan toteuttaa myös lomakehaastatteluna tai teemahaastatteluna. (Vilkka 2015, 122-123.)

Lomakehaastattelua kutsutaan myös strukturoiduksi haastatteluksi sekä standardoiduksi haastatteluksi. Menetelmän erityispiirteenä voidaan nähdä se, että haastattelukysymykset ja niiden esittämisjärjestys on ennalta päätetty ja harkittu. Teemahaastattelu puolestaan on yleisempi käytetty menetelmä, jota kutsutaan myös puolistrukturoiduksi haastatteluksi. Siinä tutkimuksen ongelma on jaoteltu osa-alueisiin, joiden avulla pyritään löytämään vastaus haluttuun tutkimuskysymykseen tai tutkimuskysymyksiin. Teemahaastattelussa osa-alueiden eli teemojen järjestyksellä ei ole tutkimustulosten kannalta merkitystä. (Vilkka 2015, 123-124.)

Laadullisen tutkimus on usein emansipatorinen eli sen tarkoitus on lisätä myös tutkittavien henkilöiden ymmärrystä tutkittavasta asiasta sekä tuoda positiivista näkökulmaa tutkittavien ajattelu- sekä toimintatapoihin. Siksi tutkimukseen osallistuvat henkilöt eivät ole ainoastaan tiedon antajia, vaan heidän tulee myös hyötyä tutkimusprosessista. Emansipatorisuus voi toimia motivointikeinona haastattelussa, jolloin haastateltava motivoituu haastatteluun paremmin sekä haastattelumateriaalista tulee mahdollisimman kattava. (Vilkka 2015, 125-126.)

Teemahaastattelussa on merkityksellistä, että haastattelija kykenee huolehtimaan siitä, että haastateltava pysyy annettujen teemojen aihealueissa. Jos kyseessä on ryhmämuotoinen teemahaastattelu, tulee lisäksi huolehtia, että kaikki haastateltavat pääsevät osallistumaan keskusteluun. Tämän voi mahdollistaa esimerkiksi antamalla puheenvuoroja. Haastattelija ei kuitenkaan koskaan osallistu itse keskusteluun. (Vilkka 2015 126.)

Avoim haastattelu on puolestaan vapaasti toteutettava haastattelu, jossa haastattelu ei toteudu ennalta asetettujen teemojen tai kysymysten pohjalta, vaan tutkimusongelmasta keskustellaan haastateltavien henkilöiden kanssa useita kertoja sekä tutkimusongelmaa lähestytään useista eri näkökulmista. Avoimet haastattelut toteutetaan tyypillisesti yksilöhaastatteluina ja se pohjautuu haastattelijan ja haastateltavaan väliseen vuorovaikutukseen. Haastattelijalla on avoimessa haastattelussa aina mahdollisuus vaikuttaa haastattelun kulkuun syventävien tai tarkentavien kysymysten muodossa. (Vilkka 2015, 126-127.)

Tämä tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena, puolistrukturoitujen teemahaastatteluiden kautta. Haastatteluihin oli laadittu haastattelurunko (liite 4), joka sisälsi viisi osa-aluetta. Haastattelurungon osa-alueet olivat jo Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankkeen toimintasuunnitelmassa määriteltyjä elämänhallinnan kannalta merkityksellisiä teemoja, joiden varaan lomakkeen kysymykset rakennettiin. Haastatteluteemat olivat; taustatiedot, asumisen ja arjen tuki, päiväaikaisen toiminnan tuki, talouden ja toimeentulon tuki, sosiaalisten suhteiden tuki ja muutosvaiheen tuki. Ennalta määriteltyjen teemojen alle oli aukikirjoitettu kysymyspatteristo, joka esitettiin kaikille haastateltaville ja haastattelija esitti tarpeen mukaan myös tarkentavia kysymyksiä teemoihin liittyen.

6.3 Aineiston keruu

Tähän opinnäytetyöhön liittyvän tutkimuksen materiaali kerättiin teemahaastatteluiden avulla, joissa materiaali saatiin puheen muodossa ääninauhalle. Haastattelukysymykset oli tutkijan toimesta jaoteltu etukäteen määriteltyjen teemojen alle, joita olivat taustatiedot, neuropsykiatriset haasteet ja historia, asumisen ja arjen tuki, päiväaikaisen toiminnan tuki, sosiaalisten suhteiden tuki, talouden ja toimeentulon tuki sekä muutosvaiheen tuki.

Ennen haastatteluja haastateltaville annettiin Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankkeen tapaamisissa suullisesti etukäteen tietoa haastattelusta sekä sen tavoitteista. Haastatteluihin osallistuminen oli haastateltaville vapaaehtoista. Kuula (2011) toteaa, että osallistumispäätökseen usein vaikuttaa se, miten osallistuminen konkreettisesti vaikuttaa haastateltavan elämään. Siksi on merkityksellistä, että haastateltaville annetaan etukäteen tietoa siitä, onko aineistokeruuesimerkiksi kertaluontoista tai tarvitaanko osallistumiseen jotain osaamista, kuten kirjoitus- tai lukutaitoa tai edellyttääkö osallistuminen vaikkapa vapaamuotoista keskustelua vai onko olemassa valmiit vastausvaihtoehdot. Lisäksi on tärkeää, että tutkimustilanne kuvataan haastateltavalle etukäteen. (Kuula 2011, 106-107.) Haastateltavat saivat etukäteen

myös tiedon siitä, että haastattelut nauhoitetaan ja tähän pyydettiin haastateltavilta erillinen kirjallinen lupa (Liite 3).

Haastatteluista viisi toteutettiin Autismisäätiön tiloissa ja yhden jo vapautuneen henkilön haastattelu tapahtui Laurea Ammattikorkeakoulun tiloissa. Haastateltavilla oli käytössään visuaalinen tuki, jossa oli kuvattu neuropsykiatrisia haasteita (Liite 5). Visuaalisen tuen hyödyntäminen haastattelussa oli haastateltaville vapaaehtoista. Haastateltavat saivat myös valita, ovatko haastattelutilanteessa kaksin haastattelijan kanssa vai toivovatko heille ennalta tutun hanketyötekijän läsnäoloa haastattelutilanteessa.

Haastateltavilla oli missä tahansa haastattelun vaiheessa mahdollisuus keskeyttää haastattelu tai mahdollisuus jättää vastaamatta kysymyksiin. Haastateltavia myös informoitiin etukäteen tietojen suojaamisesta eli anonymiteetin turvaamisesta. Käytännön tasolla tämä tarkoittaa sitä, etteivät haastateltavat ole tunnistettavissa tässä opinnäytetyössä. Tunnistetietojen esittäminen ei myöskään ole tutkimuksen kannalta olennaista. Haastatteluun osallistumisesta osallistujat saivat kiitokseksi elokuvaliput tai makeisia.

6.4 Aineiston käsittely ja sisällönanalyysi

Sähköisen haastatteluaineiston purkaminen luettavaan muotoon tapahtui materiaalin litteroimisella. Litterointi tarkoittaa nauhoitetun tutkimusaineiston muuttamista tutkittavaan muotoon eli tekstimuotoon. Laadullisen tutkimuksen tutkimusaineisto on aina teksti- tai kuvallisessa muodossa. Litterointi on suhteellisen työläs prosessi, mutta sen myötä tutkija pääsee tutustumaan aineistoon syvällisemmin. Tekstimuotoista aineisto on myös helpompi analysoida, luokitella ja ryhmitellä. Litterointi voidaan tehdä koko aineistoon, mutta joskus on perusteltua tehdä vain osalitterointi. Osalitterointi voidaan esimerkiksi toteuttaa teemojen mukaisesti. Litteroinnin tulee aina vastata haastateltavien ymmärrystä asiasta sekä heidän tuottamiaan lausumia. Litteroinnissa ei ole luvallista muokata haastateltavan puhetta. (Vilkkä 2015, 137-138.)

Tämän opinnäytetyön tutkimukseen liittyvistä haastatteluista nauhoitettu haastatteluaineisto litteroitiin kokonaisuudessaan eli tekstimuotoinen aineisto sisälsi myös tutkimusongelman kannalta merkityksettömät kommentit, täyteäänähdykset ja keskustelun. Litterointivaiheessa tekstimuotoisesta materiaalista poistettiin kaikki merkinnät, joista haastateltavan voisi tunnistaa. Opinnäytetyössä käytettävissä suorissa lainauksissa ei ole tunnistetietoja.

Litteroinnin toteutti kokonaisuudessaan opinnäytetyön tekijä, eikä haastattelujen purkamiseen käytetty ulkopuolista toimijaa. Opiskelijan valmistuessa tutkintoon litteroitu materiaali sekä haastattelunauhat tullaan hävittämään Autismisäätiön tietosuojajohtajuuden mukaisesti, eikä haastattelumateriaalia tulla käyttämään missään muussa tarkoituksessa, kuin tässä opinnäytetyössä.

Litteroinnin jälkeen aloitettiin sisällönanalyysin tekeminen. Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen metodi, jossa tavoitteena on löytää sisällönmerkityksiä sekä merkityskokonaisuuksia. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkija haluaa löytää jonkinlaisen logiikan tutkittavien toiminnassa (Vilkka 2015, 163-164).

Laadullinen analyysi alkaa siitä, että tutkija tekee tutkimusaineiston valmistuttua päätöksen siitä, mitä hän lähtee aineistosta etsimään. Kun päätös on tehty, alkaa aineiston pelkistäminen siten, että aineistosta karsitaan epäolennainen informaatio pois. Informaation karsiminen tapahtuu tiivistämällä sekä pilkkomalla tutkimusaineisto osiin tutkimusongelman mukaisesti. Tämän jälkeen tiivistetty tai pilkottu aineisto muutetaan uudeksi kokonaisuudeksi sen perusteella, mitä aineistosta ollaan etsimässä (Vilkka 2015, 164.)

Seuraavassa vaiheessa tutkimusaineisto ryhmitellään esimerkiksi ominaisuuksien tai piirteiden mukaan ja ryhmät yläotsikoidaan sisältöä kuvaavin termein. Saatujen tuloksien avulla pyritään löytämään vastaukset tutkimuskysymyksiin sekä ymmärtämään merkityskokonaisuutta (Vilkka 2015, 164.) Lopuksi tehtyjä tulkintoja tarkastellaan teoreettisen viitekehyksen avulla sekä verrataan analyysia aiemmin saatuun teoria- ja tutkimustietoon (Vilkka 2015, 170.)

Tämän opinnäytetyön tutkimuksessa valittiin lähestymistavaksi aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Aineistolähtöisen analyysin työstäminen alkoi 65 sivuisen litteroidun haastattelumateriaalin läpikäynnistä ja sen sisältöön perehtymisestä. Aineistoon perehtymisen jälkeen opinnäytetyön tekijällä oli selkeä käsitys siitä, mitä aineistosta lähdettiin etsimään. Tavoitteena oli löytää vastakset ennalta määriteltäviin tutkimuskysymyksiin.

Tämän jälkeen aineistossa käytettyjä ilmauksia alettiin pelkistämään eli kiteyttämään tiivistetymppään muotoon, jolloin epäolennainen informaatio jäi lauseista pois. Tiivistetyt ilmaukset luokiteltiin alaluokkiin ja alaluokista muodostettiin yläluokkia eli yleiskäsitteitä ja lopuksi pääluokat. Esimerkkinä luokittelusta voidaan avata tunteiden säätely ja impulsiivisuus. Pääluokan muodostamisen lähtökohtana toimi seitsemän haastatteluissa nousutta kommenttia, joista muodostettiin seitsemän tiivistettyä ilmausta. Seitsemästä tiivistetystä ilmauksesta muodostui viisi alaluokkaa ja näistä kolme yläluokkaa; Itsehillintään liittyvät haasteet, impulsiivisuudesta johtuvat käyttäytymisen haasteet ja tunteiden käsittelyyn liittyvän vaikeudet. Näistä kolmesta yläluokasta muodostui pääluokka tunteiden säätely ja impulsiivisuus. (Liite 6.)

Pääluokkia aineistosta syntyi yhdeksän kappaletta; neuropsykiatristen haasteiden yhteys rikolliseen käyttäytymiseen, tunteiden säätely ja impulsiivisuus, aktiivisuus ja tarkkaavuus, oppiminen, sosiaaliset suhteet, kommunikaatio ja vuorovaikutus, toiminnanohjauksen haasteet, stressinhallinta ja kuormittuminen, uni ja vuorokausirytmii sekä desistanssi. Pääluokat toimivat tutkimustulosten alaotsikoina seuraavassa kappaleessa.

7 Tutkimustulokset

Tämä kappale käsittelee opinnäytetyön tuloksia, jotka on kappaleessa avattu pääluokkien mukaisesti. Pääluokat ovat: neuropsykiatristen haasteiden yhteys rikolliseen käyttäytymiseen, tunteiden säätely ja impulsiivisuus, aktiivisuus ja tarkkaavuus, oppiminen, sosiaaliset suhteet, kommunikaatio ja vuorovaikutus, toiminnanohjauksen haasteet, stressinhallinta ja kuormittuminen, uni ja vuorokausirytmii sekä desistanssi. Haastatteluun osallistuneet kuusi henkilöä on koodattu tunnisteilla N1-N6 tutkimustulosten raportoinnissa.

7.1 Neuropsykiatristen haasteiden yhteys rikolliseen käyttäytymiseen

Tutkimustuloksissa nousi esiin neuropsykiatristen häiriöiden ja rikollisen käyttäytymisen mahdollinen yhteys. Haastatelluista henkilöistä viisi koki neuropsykiatristen haasteiden vaikuttaneen rikolliseen käyttäytymiseen ja yksi ei osannut sanoa. Rikolliseen käyttäytymiseen johtaneita tekijöitä olivat vastanneiden kokeman mukaan päihteiden käyttö joko suorasti, tai epäsuorasti. Suora yhteys päihteiden käytön ja rikollisen käyttäytymisen suhteen havaittiin olevan silloin, kun päihteiden vaikutuksen alaisena tapahtui rikollista käyttäytymistä ja epäsuora yhteys päihteiden ja rikollisuuden välillä oli silloin, kun rikoksia tehtiin päihteiden käytön rahoittamiseksi. Myös ADHD:stä tai sen piirteistä johtuva impulsiivisuus, tunteiden säätelyn vaikeus sekä kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen sekä sosiaalisiin suhteisiin liittyvät haasteet vaikuttivat rikollisen käyttäytymisen syntymiseen.

Alkoholi ja päihteet koettiin osin itselääkintänä, jolla pyrittiin helpottamaan tai torjumaan neuropsykiatrisista haasteista johtuvia oireita ja haasteita, joiden koettiin vaikeuttavan arkielämää.

”ADHD on niin pirullinen ku se on niinku levoton sielu vaeltelis tuolla pään sisällä sillai et se sinkoilis ees takas joka paikkaan ja joka sekunnilla on uus idea. Pilvenpoltto oli mulle et sain sen sielun rauhoittumaan” (N5)

”Oon käyttäny koko ikäni, itselääkinny. Tällä hetkellä oon korvaushoidossa, se auttaa mua keskittymään” (N3)

”Toi mun alkoholinkäyttö on lähinnä omaan tuskasuuteen typerää itselääkitsemistä, ollut iät ja ajat” (N6)

Alkoholi ja päihteet koettiin myös tekijänä, joka oli myötävaikuttanut impulsiiviseen käyttäytymiseen ja siten vaikuttanut rikosten syntyyn. Yksi haastatelluista henkilöistä korosti, että kaikki tehdyt rikokset ovat tapahtuneet päihteiden käytön alaisena ja korosti päihteiden lisäävän impulsiivista käyttäytymistä.

”Impulsiivisuus ainaki kasvaa ku alkoholia käyttää, että kaikki on alkoholin vaikutuksen alla tehtyjä. kaveripiirissä on oltu ja päädytty välienselvittelyyn. Se ei oo kovin hyvä juttu, ku aattelee, et ihmiset ei oo mitään pulmusia ni sitten siellä sattuu ja tapahtuu” (N6)

Impulsiivisuus ja tunteiden säätelyn haasteet nousivat selkeinä tekijöinä siinä, mitkä asiat olivat johtaneet rikolliseen käyttäytymiseen. Tehdyt rikokset olivat harkitsemattomia ja hetken mielihoiteesta tapahtuneita. Impulsiivisuudesta johtuneita rikoksia olivat erilaiset väkivaltarikokset, sekä päihteisiin liittyvät rikokset kuten törkeät huumausainerikokset.

”Se impulsiivinen käytös, siitähän tää rikoski tapahtu mistä nyt lusin. Sitä mä oon monessa paikassa sanonu, et jos siinä ois menny muutama minuutti eteenpäin, ni tuota juttua ei ois tapahtunu” (N3)

”Emmä aatellu. Mulle luvattiin rahaa et haen sen paketin. Mä olin persaukainen ryyppy ja lähin sit hakemaan ja niin sitä oltiinki niputettuna autossa. Ku oli hallussa se 4.5 kilooni ei siitä päässyt irti siitä hommasta sitte” (N5)

Myös kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen sekä sosiaalisiin tilanteisiin liittyvät haasteet olivat myötävaikuttaneet vahvasti rikoksen syntyyn. Yhdellä vastaajista oli menneisyydessä ollut selkeitä vuorovaikutukseen liittyviä haasteita, jotka näyttäytyivät niin oman sosiaalisen vuorovaikutuksen opittuna kaavamaisuutena, kuin muiden vuorovaikutuksen väärinymmärtämisinä.

”Varmaan siinä on se sosiaaliseen vuorovaikutuksen vaikeus ollu ja just se kaavamainen lähestymistapa ja just ne opitut rutiinit on tukenu sitä, et niitä kontakteja on ollut helpompi muodostaa alaikäsiin, ku täysikäsiin. Ne netikontaktit on ollut sellasta pikafixia siihen oloilaan, ku on tarvinnut jotain sellasta sosiaalista kontaktia ja ei oo tiennyt tai osannut muuta väylää” (N2)

Kokemus oli, ettei neurokirjon piirteitä tai haasteita ollut riittävällä tavalla kyetty tunnistamaan tai huomioimaan lapsuudessa tai nuoruudessa ja niihin saatu tuki oli jäänyt riittämättömäksi tai sitä ei ollut ollenkaan.

”Nää oli silloin varmaan aika paljon tuntemattomampia käsitteitä ja sit varsinki se et koulumenestys varsinki ala-asteella oli hyvää ja sit ei vanhemmat osannut huomioida mitään. Olin vähän hiljainen ja omiin oloihin vetäytyvä et ei se aiheuttanut häiriötä, mihin ois kiinnitetty huomiota” (N2)

Osalla rikollinen elämäntapa olikin alkanut jo lapsuudessa tai varhaisnuoruudessa ja jatkunut aikuisikään saakka. Lapsuus- tai nuoruusiässä tunnistamatta jääneet neurokirjon haasteet oli-

vat jääneet usein myös huomaamatta aikuisiässä. Vaikka osa haastatelluista olikin itse tietoinen mahdollisesta ADHD:sta tai neurokirjon piirteistä, ei apua tai tukea haasteisiin ollut riittävällä tavalla osattu hakea tai sitä ei yksinkertaisesti ollut tarjolla.

”Oon edelleenki sitä mieltä, et se on lähteny tuolta niinku nuoruudesta ihan pieleen. Mä olin tosi vilkas lapsi, tosi vilkas, silleen et mä oon mennyt kattoja pitkin. Emmä tiedä mikä mua ois hyödyttänyt” (N1)

”Emmä tiedä mikä ois hyödyttänyt. Perheolot oli, mitä oli, vanhemmat alkoholisteja ja ite hyvin päihdemyönteinen. Jouduin 8-vuotiaana ekaan vatsahuuhteluun. Ne päihteet on ollu se et mä oon kokenut et ne on muka auttanut” (N3)

Haastatellut kokivat pääosin, että ilman neurokirjon diagnoosia, neurokirjon piirteitä tai neuropsykiatrisia haasteita elämä olisi todennäköisesti mennyt eri tavalla. Myös oikea-aikainen ja neuropsykiatrisiin haasteisiin vastaava tuki olisi todennäköisesti vaikuttanut positiivisella tavalla elämänsä kulkuun.

7.2 Tunteiden säätely ja impulsiivisuus

Itsehillintään liittyvät haasteet, tunteiden käsittelyyn liittyvät vaikeudet sekä impulsiivisuudesta johtuvat käyttäytymisen haasteet nousivat haastatteluissa esiin toistuvasti ja ne näyttyivät myös suurimpana syynä rikosten syntyyn. Viisi kuudesta haastatellusta tunnisti itselleen vaikeaksi käsitellä erityisesti negatiivisia tunteita ja impulsiivinen käyttäytyminen yhdistettiin usein tunteisiin. Impulsiivinen käytös näyttäytyi niin hallitsemattomana, väkivaltaisena käyttäytymisenä ihmisiä tai esineitä kohtaan kuin myös pettymysten ja vastoinkäymisten sietokyvyn heikkoutena ja lyhytjänteisyytenä erilaisessa toiminnassa.

Tuen tarpeita niin vapautumisen vaiheessa, kuin desistanssia ajatellen nähtiin olevan tunteiden käsittelyssä. Tähän liitettiin myös läheisesti puhumisen ja emotionaalisen tuen tarve. Jo se, että asioita oli mahdollisuus purkaa ihmisen kanssa, jolla oli ymmärrys neuropsykiatrisista haasteista, nähtiin merkityksellisenä.

”Tunteiden käsittelyssä, se on ihan ykkösjuttu. Jos tulee jotain isoja muutoksia elämässä, niin siinä on joku, jonka kanssa pystyy käymään läpi ajatuksia ja tunteita” (N2)

”Mä oon aina elänyt sillä tuntella, se mikä on ollut voimakkain. Ja sit mun on ollut vaikee käsitellä vaikeuksia, vaikeita asioita, joita tapahtuu, niitä on vaikea käsitellä. Ongelmansietokyky on ollut hyvin heikko. Mä patoon välillä itteeni, mun on vaikee puhua asioista” (N3)

”Tää ADHD, Autismisäätiöllä käyn joka toinen viikko tunnin jutustelemassa. Mä oon pitänyt ihan hyvänä juttuna tätä, ei ollenkaan vituta tulla” (N5)

Impulsiivisuus näyttäytyi harkitsemattomuutena monissakin arjen asioissa, mutta erityisesti talouden hallinta nousi vaikeaksi aiheeksi kaikissa haastatteluissa. Impulsiivisuuden koettiin vaikuttavan niin talouden suunnitteluun, kuin rahan käytön hallintaan negatiivisesti. Tulojen ollessa pienet, olisi elämän- ja arjenhallinnan näkökulmasta merkityksellistä kyetä suunnitella ja erityisesti hallita rahankäyttöään. Usein raha saattoi mennä harkitsemattomiin ostoksiin tai päihteisiin, mikä tarkoitti sitä, että jossain vaiheessa kuukautta rahat loppuivat kesken.

”Tää rahankäyttö, se on mulle sellainen, ei sitä mä en osaa yhtään järkevästi. Mä meen kauppaan ni en mä sitä kauppalistaa osta. Jos se kauppalista on vaikka 30e ni se menee tuplasti. Ostan mielihoiteesta, sen ku mä oppisin” (N1)

”Saattaa jäähä polttelemaan, jos mulla on rahat laskuun et mä voinko lykätä ja tossa ois tollanen kiva Canada Goosen takki, saattaa helposti vierähtää siihen takin puolelle. Siinä se tulee se ADHD aika hyvin esiin et siirretäas toi paska sivuun ja otetaan tuo kiva asia tuosta” (N3)

Rahan käytössä koettiin olevan tuen tarpeita impulsiivisen käyttäytymisen vuoksi. Hyvinä järkevää rahan käyttöä tukevinä tapoina koettiin niin suoramaksut, maksusitoumukset kuin se, että raha tuli tilille useita kertoja kuukaudessa, pienissä erissä. Järkevää rahankäyttöä tukisi niin talouden suunnitteleminen, kuin suunnitelmassa pysyminen. Tähän koettiin ulkopuolista henkilöstä olevan apua. Useamman haastatellun kohdalla apua talouden hallintaan saatiin myös lähipiiriltä.

”Niin, talouden suunnittelu on osa-alue, johon mä tarviin tukea” (N1)

Impulsiivisuus näkyi myös sosiaalisissa suhteissa ja vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Useammalla haastatteluun osallistuneella impulsiivisuudella oli ollut selviä vaikutuksia parisuhteeseen tai muihin sosiaalisiin suhteisiin, pahimmillaan impulsiivisuus oli johtanut parisuhteen rikkoontumiseen. Impulsiivisuus näyttäytyi arjessa vaikeutena sitoutua sovittuihin asioihin, harkitsemattomina päätösinä ja impulsiivisena käyttäytymisenä.

”Aivan kaaosta ne on ne naissuhteet, se impulsivisuus on siinäki semmonen. Ja kiihtyneisyys” (N5)

”Mul vetää nollasta sataan nanosekunnissa, mutta sit se tulee kyl alaski tosi nopeesti”(N3)

”Oon lähteny muijalle ostaa puhelinta. Ja oon ollut viikon. Samoilla silmillä” (N5)

Impulsiivisuus myös vaikutti selvästi opiskeluun ja työntekoon. Vastoinikäymisten sietäminen oli hankalaa ja reagointi vastoinikäymisiin tai muihin haasteisiin usein hallitsematonta. Lisäksi impulsiivinen käytös saattoi vaikuttaa opiskeluun tai työhön liittyviin poissaoloihin ja aiheuttaa vaikeuksia opiskelu- tai työyhteisöissä.

”Oon saanut impulsiivisia kohtauksia usein, yleensä ne menee vähä semmosen huumorin piikkiin ku porakoneet lentelee..” (N5)

”On siinä ADHD:ssa työn osuudessa se, et hermot menee. Oon taistelut pomojen kaa aika paljon ja saanut impulsiivisia kohtauksia usein” (N5)

Tuen tarpeita vapautumisen vaiheessa koettiin olevan impulsiivisuuden hallintaan liittyen. Konkreettiset keinot hallita tunteita ja impulsiivista käyttäytymistä olivat useammalle haastattelulle tarpeen, joskin myös lääkinnällisestä hoidosta ajateltiin mahdollisesti olevan hyötyä.

”Löytää keinoja millä saadaan laukaistua tiettyjä tiloja, esimerkiksi kylmä suihku” (N6)

Impulsiivisuus ja tunteiden käsittelyyn liittyvät vaikeudet olivatkin haastattelujen perusteella suurimmat elämänhallintaan ja arkeen vaikuttavat tekijät. Impulsiivisuus ja tunteiden säätelyn hankaluus nousivat haastatteluissa esiin toistuvasti. Tähän todennäköisesti vaikutti se, että suurin osa haastatteluista saatiin ADHD:n tai sen piirteitä omaavilta henkilöiltä, joilla impulsiivisuus on tutkitusti yksi oirekuvaan liittyvä merkittävä haaste.

7.3 Aktiivisuus ja tarkkaavuus

Haastatteluista yhdellä oli ADHD ja kolmella ADHD:n piirteitä, johon aktiivisuuden- ja tarkkaavaisuuden haasteet liittyvät läheisesti. Tarkkaavuuteen ja keskittymiseen liittyvät ongelmat näkyivät erityisesti ammatillisia opintoja suorittavien kohdalla, mutta ne aiheuttivat myös haasteita muuhun oppimiseen. Opiskelussa ajatukset saattoivat helposti ajautua epäolennaisiin asioihin ja käytännön kautta oppiminen koettiin tehokkaimmaksi tavaksi oppia uutta. Tarkkaavuuden ja keskittymisen haasteet näyttäytyivät erityisen vaikeina silloin, kun opiskeleva asia ei ollut kiinnostava, asia oli vaikea tai jos henkilö ei ollut muutoin motivoitunut opiskeltavaan asiaan.

”Mulla viime keskiviikkona oli koulupäivä semmonen, et mä tutkin netistä Airfryeria, mikä on rasvakeitin ilman rasvaa, ni mä tutkin sitä neljä tuntia”(N5)

”Keskittyminen ei oo pysynyt asioissa, jotka tuntuu vaikeelta” (N4)

”Mystinen juttu, keskittymisen puutetta asioissa, mitkä ei oikeesti kiinnosta ja mä en sit luettua muista et nyt on ollut hyvä, ku on työvaltainen tuo koulu” (N6)

Tarkkavaisuuteen ja keskittymiseen liittyvät haasteet näkyivät myös opiskelun ulkopuolella. Esimerkiksi muiden ihmisten läsnäolo saattoi herpaannuttaa keskittymisen kokonaan ja ajatukset harhailivat helposti muihin, erityisesti sellaisiin asioihin, joihin löytyi aito kiinnostus.

”Mun on tosi vaikee keskittyä. Jos joku tulee viereen, mä katon koko ajan. Pitäis olla silleen, että ei oo ketään siinä häiritsemässä” (N1)

”Jos mä saisin vaan keskittyä yhteen asiaan, että siinä ei ois koko ajan joku. Ehkä vähän paremmin menis, silti oon huono keskittymään” (N1)

Vaikka ADHD tai sen piirteet aiheuttivat haasteita arkeen, se nähtiin osin myös positiivisena asiana.

”ADHD on sitä luovaa hulluutta. Mulla on sitä ongelmanratkaisukykyä et pystyn näkee laatikon ulkopuolelta sen homman” (N5)

Koska tarkkaavuuden ja keskittymisen haasteet olivat haastateltujen neurokirjon vankeustaustaisten henkilöiden kohdalla selkeitä, nousivat myös niihin liittyvät tuen tarpeet esiin. Erityisesti opiskeluun liittyvien opiskelutekniikoiden, tarkkaavuutta parantavien aktivoivien toimenpiteiden sekä mahdollisen lääkityksen kautta koettiin saatavan apua keskittymisen- ja tarkkaavuuden ongelmiin.

Aktiivisuuden haasteet nousivat haastatteluissa esiin. Erityisesti ADHD:n tai sen piirteitä omaavat vankeustaustaiset henkilöt tunnistivat omassa käyttäytymisessään yliaktiivisuutta. Yliaktiivisuus näyttäytyi vaikeutena rauhoittua, jatkuvana energiana, tarpeena olla koko ajan liikkeessä tai muutoin liikkua jollain tavoin. Yksi haastatelluista kuvasi, että liike auttoi kasaamaan ajatuksia ja tasaamaan oloa.

”Se on se hyperaktiivisuus, sit ku on levottomat jalat, vispaa tai naputtaa koko ajan ni se helpottaa niitten ajatusten, omia ajatuksia, ne pysyy tasaisempana” (N5)

”silloin ku tekee koko ajan jotaki asiaa ni sitä ottaa enemmän riskiä, eikä mu-rehdi” (N5)

Yliaktiivisuudenkin kohdalla tärkeänä pidettiin tukitoimia järjestävien tahojen ymmärrystä siitä, mistä yliaktiivisuus johtuu. Myös yliaktiivisuuden purkukeinojen löytäminen oli merkityksellistä elämän sujuvuuden kannalta. Esimerkiksi säännöllinen liikunta oli suuri apua aktiivisuuden purussa ja auttoi hallitsemaan omaa oloa paremmin.

”Mä yleensä teenki niin et vedän itteni piippuun et lähtee ylimääräiset puuskutukset pois. Ku saa ylimääräisen vedetty ni pystyy keskittymään paljon paremmin” (N3)

Tärkeänä nähtiin aktiivisuuden- ja tarkkaavuuden ongelmien tunnistaminen, jotta siihen liittyvää käyttäytymistä ei ymmärrettäisi väärin. Haastateltujen kokeman perusteella, erityisesti lapsuudessa ja nuoruudessa aktiivisuuden- ja tarkkaavuuden haasteet oli puutteellisesta oirekuvan ymmärtämisestä johtuen tulkittu häiriökäyttäytymiseksi ja tämän vuoksi aktiivisuuden- ja tarkkaavuuden haasteisiin kohdistuvaa tukea ei ollut osattu riittävästi antaa.

7.4 Oppiminen

Yhdelläkään vastanneista ei ollut diagnosoitu oppimiseen liittyviä haasteita. Oppimiseen liittyvät ongelmat olivat vastausten perusteella liitonnaaisia tarkkaavuuden- ja keskittymisen, sekä yliaktiivisuuden haasteisiin. Muutaman vastanneen kohdalla edellisistä opinnoista oli paljon aikaa ja myös siksi opiskelu tuntui vaikealta.

Tarkkaavuuteen ja keskittymiseen liittyvät haasteet vaikuttivat opiskeluun vahvasti. Muiden ihmisten läsnäolo keskeytti helposti opiskelun, kuten myös äänet ja muut häiriötekijät. Rauhallisen tilan koettiin helpottavan oppimista. Myös käytännön läheinen opiskelu koettiin hyväksi.

”Jos mä saisin vaan keskittyä asiaan et siinä ei ois koko aika joku ni ehkä vähän paremmin menis. Silti oon huono keskittymään, ajatus on koko aika muualla. Se on ollut aina, mä oon niin paljon enempi lukenu ku muut” (N1)

”Sit ku mä en todellaakaan luettua muista, et nyt on hyvä ku on työvaltanen tuo koulu ni sielä voi töitä tehdessä ihmetellä noita teorioita ni ne menee päähäni ku ymmärtää tekemänsä” (N6)

Koulun tukitoimet koettiin tärkeiksi. Näitä saattoivat olla niin erityisopetus, psykologin palvelut kuin tentteihin saatava lisäaika. Useampi vastanneista korosti, että kaikki opiskeluun liittyvä vie huomattavasti enemmän voimavaroja ja aikaa neuropsykiatrisista haasteista johtuen.

”Mä oon hidas tekemään asioita, teen kaiken pedantisti. Eri asioihin pitää varata aikaa ja se hidastaa opiskelua” (N2)

”Pitää vaan lukee paljon enemmän et ymmärtää. Tämmöset tuottaa mulle vaikeuksia. Normaali-ihmiset on varmaan kaks kuukautta sielä, ja seki on tosi pitkä aika olla autokoulussa. Mä oon ollut viis” (N1)

Lisäksi nykyaikana opiskelun tapahtuessa paljon sähköisesti, haasteeksi nousivat niinkin yksinkertaiset asiat, kuin tietokoneen käyttö ja verkossa toimiminen. Useampi vastanneista koki tarvitsevänsä konkreettista tukea verkon kautta opiskeluun, sekä tukea erilaisten opiskeluun liittyvien järjestelmien käyttöön.

Haastatteluissa nousi esiin tarkkaavuuteen liittyvien haasteiden yhteys oppimiseen. Haastatteluiden perusteella voidaan todeta, että vankeustaustaiset neurokirjon henkilöt hyötyvät rauhallisesta, strukturoidusta opiskeluympäristöstä, sekä tarvitsevat usein vahvempaa tukea opiskeluun liittyen. Tarkkaavuuteen liittyvät pulmat olisi tärkeää tunnistaa, jotta annettavan tuen avulla voidaan vähentää tarkkaavuuden ongelmista syntyvää haittaa opiskeluun liittyen.

7.5 Sosiaaliset suhteet, kommunikaatio ja vuorovaikutus

Sosiaalisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen liittyvät haasteet olivat moninaisia. Jotkut haastatelluista kokivat omaavansa ihan hyvät vuorovaikutustaidot, mutta eivät tienneet, mitä kautta lähteä hakemaan sosiaalisia suhteita. Toiset taas kokivat, että kaikki sosiaaliset tavat oli kadonneet vankeustuomioiden myötä ja kaiken normaaliin sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvän joutui opettelemaan uudelleen.

”Tää nykymaailma on niin omituinen et kaikki on netissä näköjään, en tiedä miten ihmisiin tutustuu. (N6)

”Löytäis jotain paikkoja, missä ihmisiä yleensä tapaa ja tälleen” (N6)

Yksi vastanneista toi esiin hankaluutta vuorovaikutuksen aloittamisessa ja yksi vastanneista kuvasi haasteita vuorovaikutustilanteiden ymmärtämisessä, joskin korosti jo paljon kehittyneensä asian suhteen hankkeessa tapahtuneen kuntoutuksen kautta. Opitut rutiinimaiset tavat auttoivat pärjäämään vuorovaikutustilanteissa.

” Sitä on tuntenut olevansa kömpelö sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ja sit on tullut se opittu kaava, mikä on taas aikuisten mielestä vaikuttanut lapselliselta” (N2)

Erityisesti heillä, kellä oma lähipiiri oli pieni tai jopa olematon, sosiaalisten suhteiden tarve korostui vapautumisen vaiheessa. Sosiaalisten suhteiden puute taas oli selvässä yhteydessä yksinäisyyteen ja tekemisen puutteeseen ja tekemisen puute taas osaltaan aiheutti ahdistusta, mikä johti joskus esimerkiksi repsahtamiseen.

”Ahdistaa, et pitäis olla jotain tekemistä et saa muuta ajateltavaa” (N6)

Sosiaaliset suhteet oli myös tekijä, joka osaltaan motivoi muutokseen ja desistanssiin. Erityisesti parisuhteessa olevat tai perheelliset henkilöt kokivat sosiaalisten suhteiden olevan kaikin suurin tekijä muutoksen suhteen ja motivoivan heitä eniten.

”En todellakaan halua, et mun poika kattoo mallii ku se tosta kasvaa” (N1)

Konkreettiset tuen tarpeet nousivat esiin erityisesti siinä, miten tavata tai tutustua uusiin ihmisiin. Myös vuorovaikutustilanteiden aloittaminen tuntui vaikealta. Yhdellä vastanneista vanha kaveripiiri oli jäänyt kokonaan elämänmuutoksen ja uudelle paikkakunnalle muuton myötä ja jo tapaamispaikkojen ja harrastusten löytäminen tuotti haasteita. Myös haave parisuhteesta oli olemassa, mutta oman vankeustaustan ja neurokirjon piirteiden koettiin olevan este parisuhteen löytämiselle.

”No joku tällainen vankilasta vapautuminen ja muuta, ei sen nyt kauheen hyvältä kuullostaa” (N6)

Kaiken kaikkiaan, sosiaalisten suhteiden merkitys elämässä korostui kaikkien vastanneiden kohdalla. Sosiaaliset suhteet olivat merkityksellisiä niin tunnepohjalta, kuin myös käytäntöön liittyvien asioiden suhteen. Useamman vastanneista arki pyöri vapautumisen hetkellä omaisten tuen avulla. Omaisilta saatiin tukea mm. talouden hallintaan, asunnon tai huoneen siistinä pitoon, pyykinhuoltoon, oman hygienian hoitoon ja asiointiin. Haastatellut kokivat myös tärkeäksi, että on olemassa joku, jolta kysyä neuvoja arjen asioissa, jotka tuntuivat vaikealta. Olemassa olevien sosiaalisten suhteiden avulla korvattiin myös ammattilaisapua, sillä ulkopuolisen avun mahdollisuudesta ei ollut aina tietoa.

”Perheenjäsenii pitää auttaa. Mulla on ollut sellanen helpotus et on ollut vanhemmat, sisko, sedät, serkut, et jos on ollut semmonen et mä en oo yksinkertaisesti tiennyt et mun ois tarvinnut saada jostain ulkopuolelta, missä tekin voisitte auttaa, no mä oon sit saanut sen” (N1)

Sosiaaliset suhteet tuottivat haastatelluille vankeustaustaisille neurokirjon henkilöille suoraan saatua sosiaalista tukea, jonka varassa moni arkeen ja vapautumisen vaiheeseen liittyvä asia oli. Sosiaalisten suhteiden kautta saatava sosiaalinen tuki oli niin aineellista, kuin toiminnallista, tiedollista sekä emotionaalista. Erityisesti emotionaalisen tuen merkitys korostui haastatteluiden perusteella, sillä käytännön asioiden hoitumisen lisäksi rakkauden, empatian ja kannustuksen merkitys koettiin tärkeänä.

7.6 Toiminnanohjauksen haasteet

Toiminnanohjaukseen liittyvät haasteet korostuivat vapautumisen vaiheessa. Haastatellut kertoivat vankilaympäristön olevan hyvin strukturoitu paikka, jonka sisällä oli helppo toimia annettujen aikojen ja tehtävien mukaan. Nukkumaanmeno ja herääminen tapahtuivat ennalta määriteltuihin aikoihin, ruuat tulivat valmiina tiettyihin aikoihin ja myös esimerkiksi tapaamisiin, ryhmätoimintoihin ja ulkoiluun liittyvät toiminnot oli määriteltä ennalta viikkostruktuuriin. Lisäksi yksi vastanneista totesi, että sääntöjä on pakko noudattaa.

Myös avovankilassa koettiin, että struktuuri oli olemassa ja sen sisällä oli kohtuullisen helppo toimia. Vaikka avovankilassa toiminnanohjauksen merkitys jo korostui siinä, että vangeilla oli suurempi itsenäinen vastuu toimia määritellyn struktuurin mukaisesti, oli struktuuri olemassa. Kuitenkin esimerkiksi ruuan laittaminen ja vapaa-ajan vietto oli jo vangin itsensä vastuulla.

”Mä herään aamulla, käyn hakee lääkkeen. Meillä on herätys klo 6.20, pitää ilmoittautua vartijoiden toimistossa. Puoli kahdeksan käyn hakee lääkkeen ja meen töihin” (N3)

”Duunista tullaan kaksyt yli kolme pois. Siinä välissä on ilmoittautuminen, pitää käydä aina ku menee töihin, et ne tietää missä mies on” (N3)

”Sit tuun töistä, meil on neljä kertaa viikossa sauna, siinä se menee se ilta safkaa tehdessä ja telkkarii katsoessa” (N3)

Koevapauteen siirryttäessä ulkopuolelta määriteltä struktuuri väheni huomattavasti, joskin koevapauden ehtoihin kuului toimintavelvoite, jossa oli määriteltynä henkilön päiväaikainen toiminta, johon osallistuminen oli pakollista. Toimintavelvoitteeseen kuuluivat haastatelluilla opinnot sekä Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankkeen tapaamiset. Vaikka sitoutuminen tehtyyn viikkostruktuuriin oli pakollista, väheni ulkopuolelta määritellyt asiat ja tuki merkittävästi ja henkilön tuli kyetä melko itsenäisesti suoriutumaan arjesta. Ehdonalainen vapaus taas oli jo hyvinkin strukturoimatonta ja henkilö täysin vastuussa omasta toiminnastaan.

Haastatteluissa oli nähtävissä, että mitä väljemmäksi ulkopuolelta tuleva struktuuri muuttui, sitä enemmän oli havaittavissa haasteita toiminnanohjaukseen liittyen. Toiminnanohjaukseen liittyviä haasteita oli havaittavissa uni- ja vuorokausirytmin ylläpitämisessä, oman hygienian hoitamisessa, asioinnissa, opiskelussa, asunnon ja oman huoneen siisteyden ylläpitämisessä ja muissa asumiseen liittyvissä asioissa.

”Joskus tulee vaikeuksia, ettei tuu käytyy suihkussa. Sitä jotenki välttelee kuten siivousta” (N5)

Toimintojen aloittaminen tuntui usein haasteelliselta ja erityisesti hankalien tai muuten epämiellyttävien asioiden tekemistä pyrittiin lykkäämään. Vaikka esimerkiksi koulutehtävien suhteen oli olemassa aikataulut, jäi tehtävien suorittaminen usein viime tippaan. Asioiden tekeminen saattoi myös usein viedä huomattavasti enemmän aikaa.

”Mä aloitan yleensä paria päivää ennen kuin on deadline, mutta itse teksti tulee kirjoitettua deadlinepäivänä” (N2)

”Se on niinku multitasking, mut sellainen kaaosmainen multitasking” (N5)

Vastauksissa nousi esiin, että vankeustaustaiset neurokirjon henkilöt hyötyvät selkeästi struktuureista ja tehdyistä suunnitelmista ja näin ollen myös rangaistusajan struktuurista. Suunnitelmien tekemiseen ja strukturointiin tarvitaan vapautumisen vaiheessa tukea, jonka lisäksi suunnitelmien ja aikataulujen noudattamiseen kaivataan tukea ja ohjausta. Erityisesti selkeät konkreettiset keinot edistävät neurokirjon vankeustaustaisten henkilöiden toiminnan ohjausta. Näitä konkreettisia keinoja voivat olla esimerkiksi kalenteri tai hälytykset kännykässä. Neurokirjon henkilöiden toiminnan ohjausta edistävät myös tilojen ja tavaroiden strukturointi ja useampi vastanneista totesikin, että toimiminen on hankalaa, jos asiat eivät ole paikoillaan.

7.7 Stressinhallinta ja kuormittuminen

Kuormittuminen nousi haastatteluissa yhtenä elämänhallintaan keskeisesti liittyvänä asiana. Kuormitusta vapautumisen vaiheessa aiheuttivat opinnot, sekä niihin liittyvät ryhmätoiminnot, sosiaaliset tilanteet, asumiseen ja arkeen liittyvät asiat kuten erilaiset asiointitapahtumat ja niihin liittyvät kaavakkeet ja hakemukset, raha ja toimeentulo sekä päihteet ja niihin liittyvät oheisilmiöt. Kuormittuminen aiheutti vastanneille stressitason nousua, jota oli aiemmissa elämänvaiheissa hoidettu keinoin, jotka eivät toimineet nykyhetkessä.

”Stressinhallinta meni siihen et ku perjantaina pääsi töistä ni joi ihan siihen vitutukseen, tai join vitutti tai ei. Stressinhallinta oli sillä tavoin huonoa” (N5)

Selkeä kaikissa haastatteluissa noussut stressin aihe oli talous ja toimeentulo, mikä kuormitti suurinta osaa vastaajista. Kaikki vastaajat kokivat tulojensa olevan pienet ja he elivät erilaisien tukien, omaisilta saatujen lainojen tai pienten rangaistusajan palkkatulojen varassa. Talouteen liittyvät hakemukset ja erityisesti KELA-asiointi koettiin yleisesti hankalana. Kelan kaavakkeita oli vastaajien mukaan pääsääntöisesti hankala täyttää ja ymmärtää, sekä saatuja päätöksiä oli haasteellista tulkita. Pienten tulojen takia taloutta oli hankala suunnitella ja hallita. Erityisesti haastetta taloudenhallintaan aiheuttivat impulsiiviset päätökset rahan käytön suhteen.

Yhdellä vastanneista opinnot ja niihin liittyvä edistyminen nostivat stressitasoa. Erityisesti opintoihin liittyvät ryhmätilanteet olivat kuormittavia jo siksi, että muiden mielipiteet vastanseen osaamisesta olivat vastaajalle tärkeitä. Vastaja koki, että ryhmätyö lisäsi painetta sitä, että ymmärtää annetut tehtävät oikein.

Vapautumisen vaihe itsessään ja siihen liittyvät käytännön asiat nähtiin erityisen stressaavana. Asunnon hakeminen, huonekalujen hankkiminen, sähkösopimukset ja muut käytännön asiat nostivat stressitasoa, sillä vankeustaustaisena neurokirjon henkilönä asuntoa oli normaalia hankalampi saada, eikä tietoa nk. normaaleista asumiseen liittyvistä asioista välttämättä ollut olemassa, tai annettua tietoa oli hankala ymmärtää.

Stressinhallintakeinojen koettiin usein olevan vähissä, sillä totutut, haitalliset keinot eivät olleet enää käytettävissä. Stressinhallintaan kaivattiin konkreettista tukea. Haastatteluissa nousi esiin tarve stressinhallintakeinojen löytämiselle, sillä kuormittuminen ja stressitason nousu johtivat helposti siihen, että stressaavia asioita alettiin välttelemään. Toisaalta myös se, että oli vain joku, jolle asioista puhua, koettiin helpottavana.

”Ylipäättänsä jutteluki on ihan monesti tälleen hyvä, ku oon tullu juttelemaan täällä ni asia on mikä tahansa esimerkiksi rahaan liittyvä, tai jotaki muuta hirmustressii, mut sit ku on vähän jutellu ja tästä lähteny ni on ollut paljon parempi mieli” (N1)

Haastattelujen perusteella voitiinkin todeta, että kuormittuminen ja stressitason nousu ovat tekijöitä, jotka tulee huomioida neurokirjon henkilön vapautumisen vaiheessa. Neurokirjon henkilöiden kohdalla stressitason nousu ja kuormittuminen tapahtuvat usein nopeammin neuropsykiatrisista haasteista johtuen. Vapautumisen vaiheesta johtuvaa kuormitusta voidaan vähentää hyvin suunnitellun vapautumisen vaiheen myötä. Erityisen tärkeänä voidaan nähdä saatavilla oleva matalan kynnyksen tuki, joka mahdollistaa erityisesti akuuttien ongelmatilanteiden läpikäymisen.

7.8 Uni ja vuorokausirytmä

Vuorokausirytmistä ja unirytmistä kiinni pitäminen tuotti osalle haastatelluista vaikeuksia, mikä vaikutti päiväaikaan vireystilaan ja aikatauluissa pysymiseen. Suurin osa vastanneista kuvasi haasteista nukkumaan menemisen suhteen. Yksi vastanneista nosti esille nukahtamisen vaikeuden ja univaikeudet. Vuorokausirytmä saattoi olla usein ilta-yöpainoinen, jolloin aamulla herääminen oli hankalaa. Useamman vastanneen kohdalla aamuherätykset ja vuorokausirytmien ylläpitäminen olivatkin omaisten tuen varassa.

”Yöunet on semmosii, saattanu nukahtaa yöllä neljä ja viiden aikaan ja sit aamulla on kouluun herätetty” (N1)

”Unirytmistä kiinnipitäminen on ollut vähän sellanen et vanhemmat on joutunut sitä kattoo et mulla ei lipsu se nukkumaan meno hirveesti” (N2)

Illalla nukkumaan meneminen saattoi vaikeutua siksi, että omat kiinnostuksen kohteet olivat niin voimakkaita, ettei niiden tekemistä malttanut lopettaa. Yksi vastanneista koki, että kun ennen vankeusaikaa oli tottunut viettämään tietyn verran omaa vapaa-aikaa omien harrastusten parissa ja vankilassa se ei ollut mahdollista, niin vapautumisen vaiheessa sitä halusi järjestää aikaa itselleen tärkeille asioille, vaikka uni siitä kärsikin.

Vuorokausirytmä oli asia, mikä mietitytti vastanneita vapautumisen vaiheessa. Kun vankilan struktuuri ja säännöt ohjasivat automaattisesti hyvään unirytmiiin, vapautumisen vaiheessa säännöllisestä vuorokausirytmistä huolehtiminen jäi enemmän itsensä tai perheenjäsenten vaaraan. Lähtökohtaisesti järkevän vuorokausirytmän merkitys ymmärrettiin.

Osan vastanneista kohdalla ilta-yöpainoitteinen päivärytmä oli huomioitu päiväaikaisessa velvoitteessa eli opinnoissa. Iltaisin tapahtuvat opinnot mahdollistivat aamulla pidempään nukkumisen, joskin yhdellä vastanneella koevapauteen liittyi aamuisin puhelu vankilaan. Kuitenkin puhelun jälkeen lepäämistä sai jatkaa ja aamun pystyi muutenkin toimimaan itselleen sopivamman vuorokausirytmän ja vireystilan mukaisesti. Yksi vastanneista totesi, että unen tarve on suuri, normaalia suurempi.

Vuorokausirytmän ja unen suhteen tuen tarpeet näkyivät struktuurin tarpeena myös vapautumisen vaiheessa. Lisäksi tuen tarpeita oli nähtävissä struktuurin ja aikataulujen noudattamisen suhteen. Sitoutuminen järkeviin nukkumaanmenoaikoihin oli hankalaa. Yhden vastanneista kohdalla unettomuus häiritsi siinä määrin elämää, että myös lääkinnällisestä tuesta koettiin olevan apua. Vuorokausirytmän ylläpitämisessäkin, omaisilla saattoi olla suuri rooli.

”Yleensä äiti tai isä on tukemassa. Joitaki aamuja on et joutuu nousta itte, mutta siinäki jompikumpi vähintään soittaa” (N2)

Haastattelujen perusteella voitiinkin todeta, että neurokirjon henkilöt hyötyvät struktuurista vapautumisen vaiheessa. Struktuuri tukee neurokirjon henkilöitä pitämään yllä säännöllistä uni- ja vuorokausirytmää. Vuorokausi- ja unirytmää ajatellen esimerkiksi viikko- tai päiväohjelmat ovat tärkeitä, kuten myös konkreettiset apuvälineet ajan hallinnassa. Näitä voivat olla esimerkiksi puhelinmuistutukset tai tukipuhelut. Säännöllinen uni- ja vuorokausirytmä on merkityksellistä arjen onnistumisen suhteen. Riittävä lepo edesauttaa arjen toiminnoissa pärjäämistä, ja vähentää fyysistä ja psyykkistä kuormitusta.

7.9 Desistanssi

Kaikki kuusi haastateltua kokivat, että ovat valmiita jättämään rikollisen elämänvaiheen taakse ja valmiita muutokseen. Muutoksen mahdollistumiseksi pidettiin tärkeänä, että ympärillä on ihmisiä, jotka tukevat muutoksessa. Erityisen tärkeänä muutosvaiheessa pidettiin lähiomaisten tukea, sekä muita tukitoimia, jotka huomioivat neuropsykiatriset haasteet.

Konkreettiset asiat, kuten asunnon löytäminen ja talouden tasapaino koettiin tärkeäksi, jotta normaali elämä mahdollistuisi. Lisäksi opintojen loppuun saattamista ja työllistymistä pidettiin merkityksellisenä. Opinnot ja työllistyminen olivatkin selkeässä yhteydessä talouden hallintaan. Taloudellisen toimeentulon koettiin olevan tärkeä tekijä, jotta rikokseton elämä mahdollistuisi.

”Kaikki perustuu rahan tekoon mulla. Jos mulla ei oo töitä ni teen sen rahan sit muulla tavalla..” (N5)

Sosiaaliset suhteet, sekä niiden myötä saatava tuki oli tärkeää useammalle vastanneelle ja arjen pyöriminen olikin usein lähipiirin varassa. Vastanneet, kenellä ei ollut lähipiirin tukea saatavilla, pitivät erityisen tärkeänä, että ulkopuolinen turvaverkko on olemassa. Haastatelluilla oli pääosin ymmärrys siitä, että ulkopuolelta tuleva tuki on tarpeellista, jotta rikokseton elämä mahdollistuisi. Myös mielekkäät vapaa-ajan toiminnot ja riittävä määrä tekemistä arjessa nousivat haastatteluissa esiin.

”Siihen koevapauden jälkeiseen aikaan et suunnitellaan niinku hyvin et se on se turvaverkko ja irtautuminen silleen pikku hiljaa” (N3)

Erityisesti stressinhallintaa vahvistavat ja impulsiivisuuden hallintaa parantavat konkreettiset keinot koettiin tärkeinä, jotta huonoihin päätöksiin ei ajauduttaisi. Impulsiivisuuden hallintaan nähtiin selkeitä tuen tarpeita.

”Se on se impulsiivisuus, et mä kykenen hallitsemaan sitä impulsiivisuutta eniten, et se saatais kuriin. Se on se isoin juttu” (N3)

Oman käyttäytymisen hallinta ja muutostilanteissa pärjääminen mietitytti vastaajia. Yksi vastanneista kertoi, että hankkeen myötä hänellä on teipattuna kotona lappuja, jotka tukevat häntä, siinä ettei impulsiivisia päätöksiä tulisi tehtyä.

”Mä oon saanut kaikenäkösi ohjeita ja teippaillut oviin et ”pysähdy”, ”mieti”, ”ota kaks askelta taakse päin ja ota happee” (N6)

Riippuvuuksien hallintaa pidettiin tärkeänä, jotta rikoksia ei enää tulisi tehtyä. Usein rikosten tekeminen tapahtui päihteiden vaikutuksen alaisena, tai päihteiden käyttö muutoin myötävaikuttanut rikosten tekemiseen. Kaksi vastanneista koki, että muutoksen mahdollistumiseksi sopiva lääkitys oli avainasemassa. Pelkkä mahdollisuus puhumiseen ja tieto siitä, että on olemassa joku, jonka kanssa käydä läpi asioita oli merkityksellistä ja laski jo itsessään stressitasoa. Myös muutosvaiheessa jonkinlainen kriisisuunnitelma tai kontaktit nk. hätätilanteita ajatellen olivat vastanneille tärkeitä.

8 Pohdinta

Tässä kappaleessa avataan yhteen opinnäytetyön tuloksia, jotka on edellisessä kappaleessa kirjoitettu auki pääluokkien alle. Lisäksi kappale käsittelee opinnäytetyöprosessia, sekä siitä syntyneitä kehittämisehdotuksia. Kappaleessa tarkastellaan myös opinnäytetyöprosessia eettisestä näkökulmasta.

8.1 Opinnäytetyön tulokset

Opinnäytetyössä haluttiin tutkia, miten neuropsykiatriset haasteet ovat neurokirjon henkilöiden kokemusten mukaan johtaneet rikolliseen käyttäytymiseen, miten neuropsykiatriset haasteet näyttäytyvät vankeustaustaisten henkilöiden arjessa vapautumisen vaiheessa ja millaista neuropsykiatrisiin haasteisiin liittyvää sosiaalista tukea vankeustaustaiset neurokirjon henkilöt kokevat tarvitsevänsä vapautumisen vaiheessa.

Opinnäytetyön tulosten perusteella voidaan todeta, että neurokirjon henkilöiden kokemusten mukaan neuropsykiatrisilla haasteilla voi olla yhteys rikolliseen käyttäytymiseen. Tämän opinnäytetyön tutkimuksen mukaan on nähtävissä, että neurokirjon henkilöiden kokemusten mukaan erityisesti impulsiivisella käyttäytymisellä on voinut ollut yhteys rikolliseen käyttäytymiseen. Tuloksista voidaan myös nähdä, että ADHD tai sen piirteet saattavat altistaa päihteiden käytölle, sekä päihderiippuvuudelle. Henkilöt, joilla on ADHD tai sen piirteitä, saattavat käyttää päihteitä lääkitäkseen oireita, jotka johtuvat neuropsykiatrisista häiriöistä ja jo päihteiden käyttö itsessään altistaa rikollisuudelle. Leppämäki (2017) kirjoittaa ADHD:n olevan rikollisuuden itsenäinen riskitekijä ja päihdeongelman lisäävän riskiä entisestään (Leppämäki 2017). Tämän tutkimuksen tulokset tukevat tätä käsitystä.

Neuropsykiatrisesta häiriöstä johtuvat haasteet näyttäytyvät haastateltujen vapautuvien vankeustaustaisten henkilöiden arjessa moninaisesti. Erityisesti impulsiivisuudesta johtuvat haasteet, tarkkaavuuden- ja keskittymisen haasteet, sekä vuorovaikutukseen ja sosiaalisiin tilan-

teisiin liittyvät haasteet vaikeuttavat haastateltujen neurokirjon henkilöiden arkea ja elämänhallintaa. Myös toiminnanohjaukseen liittyvät haasteet korostuvat vankeusajan strukturoidun ympäristön muuttuessa kevyemmin strukturoiduksi.

Impulsiivisuus näkyy haastateltujen kokeman mukaan vapautumisen vaiheessa kykenemättömyytenä suunnitella toimintaa tai pysyä tehdyssä suunnitelmassa. Erityisesti rahan käyttöön ja talouteen liittyvissä asioissa impulsiivinen käyttäytyminen näyttäytyy vahvasti. Impulsiivisuus vaikeuttaa myös päiväaikaista toimintaa ja sen takia opinnoissa tai työelämässä vastaan tulevia haasteita on vaikea sietää. Impulsiivisuuteen liittyy myös läheisesti omien tunteiden säätely ja hallinta, joka on usein heikkoa. Erityisesti vapautumisen vaihetta ja rikoksetonta elämää ajatellen, omien tunteiden säätely ja impulsiivisen käyttäytymisen hallinta koetaan merkityksellisenä. Näihin tarvitaan tukea ja ohjausta, jotta toimivia keinoja oman käyttäytymisen hallintaan löytyisi.

Yliaktiivisuuteen sekä tarkkaavuuteen liittyvät ongelmat näyttäytyvät haastattelujen perusteella vapautuvan neurokirjon vankeustaustaisen henkilön arjessa voimakkaasti. Tarkkaavuuteen liittyvät ongelmat nousevat esiin erityisesti silloin, kun henkilö ei ole motivoitunut asiaan tai kokee asian muutoin haastavana. Tarkkaavuuteen liittyvät ongelmat näyttäytyvät vapautumisen vaiheessa haasteina opiskelun tai työn suhteen, joskin ne vaikuttavat laajasti myös muuhun arkeen ja elämiseen. Erityisesti opiskelun suhteen vankeustaustaisilla henkilöillä on laajasti tuen tarpeita, sillä edellisistä opinnoista saattaa olla kauan aikaa tai taustalla on ainoastaan peruskoulu. Myös opiskeluun tarvittavien välineiden ja erityisesti verkko-opiskelun suhteen tukea tarvitaan jo tietokoneen käytön tai järjestelmien käytön opettelu suhteen. Tarkkaavuuteen ja keskittymiseen liittyvät ongelmat onkin tärkeää tunnistaa ja huomioida, jotta tukimuodot pystytään suunnittelemaan oikein. Opiskelussa esimerkiksi käytännönläheinen opetus, rauhallinen tila ja riittävä aika edistävät neurokirjon henkilön suoriutumista.

Haastattelujen perusteella neurokirjon vankeustaustaisilla henkilöillä jo perusarki ja siihen sopeutuminen, sekä arjessa selviytyminen aiheuttavat selvää kuormitusta, erityisesti silloin, jos lähipiirin tukea ei ole saatavilla. Ulkopuolisten muodostama tukiverkko koetaan tärkeäksi, jotta kuormittuminen varsinkin käytännön asioista saataisiin pienemmäksi. Siksi jo vankeusaikaan aloitettu tukitoimien suunnittelu ja katkeamaton palveluketju vankeudesta vapauteen on tärkeä asia. Erityisen merkitykselliseksi haastattelujen perusteella nousee, että on olemassa yksi henkilö, joka tuntee vankeustaustaisen neurokirjon henkilön tilanteen ja tarpeet, sillä myös jatkuvat uudet kontaktit aiheuttavat stressitason nousua. Stressitason säätelyyn kaivataan konkreettisia keinoja, joiden avulla vaikuttaa omaan oloon. Näitä voivat olla esimerkiksi erilaiset rentoutusharjoitukset tai mindfulness. Haastattelujen perusteella stressitason laskeamiseen auttavien keinojen löytämiseen koetaan olevan tuen tarvetta.

Sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen ja niiden löytäminen koetaan haastattelujen perusteella hankalaksi. Varsinkin olemassa oleviin sosiaalisiin suhteisiin impulsiivinen käyttäytyminen vaikuttaa voimakkaasti ja se nähdään pääasiallisena haasteena suhteiden ylläpitämisessä. Uusien sosiaalisten suhteiden löytämiseen ja ihmisten tapaamiseen koetaan tarvetta konkreettiselle tuelle ja keinoille. Käytännön tasolla jo sellaisten paikkojen löytäminen, missä on mahdollista tutustua ihmisiin, vaatii ohjausta. Myös pitkä vankilatuomio tai tuomiot voivat vaikuttaa heikentävästi vankeustaustaisen neurokirjon henkilön sosiaalisiin taitoihin ja siksi myös sosiaalisissa tilanteissa toimiminen voi vaatia harjoitusta.

Vapautumisen vaiheessa vankeusajan strukturoitu ympäristö muuttuu ympäristöksi, jossa pitäisi kyetä toimimaan itsenäisesti. Vastuu omasta toiminnasta kasvaa, sillä esimerkiksi koevapautteen liittyy toimintavelvoite, josta tulee pystyä suoriutumaan. Ulkopuolelta tulevan struktuurin hävitessä, toiminnanohjaukseen liittyvä problematiikka korostuu. Vaikealta tai epämiellyttävältä tuntuvia asioita lähdetään helposti välttelemään ja näin tärkeitäkin asioita jää suorittamatta, millä voi taas olla seurauksia vapautumisen vaiheeseen. Myös Kelaan liittyvä asiointi koetaan haastattelujen perusteella vaikeaksi, mihin osaltaan vaikuttavat myös oppimiseen ja tarkkaavuuteen liittyvät ongelmat. Toimeentuloon liittyvä asiointi jätetään pahimmillaan sen haasteellisuuden vuoksi tekemättä, jolloin toimentulo katkeaa. Rahattomuus taas myötävaikuttaa helposti rikoksen tekemiseen.

Neurokirjon henkilöiden kohdalla päihdehistoria saattaa vaikeuttaa vapautumisen vaihetta. Vaikka ADHD tai sen piirteet, tai muut neuropsykiatriset haasteet voivat vaatia lääkinnällistä hoitoa, voi lääkityksen saaminen olla päihdehistorian vuoksi haasteellista. Myös tunnistamatta jääneet neurokirjon henkilöt jäävät automaattisesti ilman lääkitystä. Tutkimusten mukaan erityisesti ADHD:n lääkehoito voi vaikuttaa merkittävästi rikollisen käyttäytymisen vähenemiseen. Ruotsissa toteutetun tutkimuksen mukaan ADHD:n lääkehoito vähensi rikollista käyttäytymistä naisilla 41% ja miehillä 32%. (Leppämäki 2017.) Siksi lääkehoito voi olla sekä elämänhallintaa, että desistanssia ajatellen tärkeä osatekijä kuntoutumisessa, joskin myös lääkkeettömät keinot ovat tärkeitä.

Vapautumisen vaihetta ja pysyvää muutosta ajatelleen oikea-aikaisen, tarpeita vastaava tuen suunnittelu on tärkeää aloittaa jo vankeusaikana. Kun suunnitelma ja tuki vapautumisen vaiheeseen on olemassa, vähenee myös vapautumisvaiheen muutoksesta syntyvä kuormitus merkittävästi. Tämän myötä vankeustaustaisen neurokirjon henkilön on helpompi päästä kiinni arkeen ja desistanssi mahdollistuu. Erityisen tärkeää on, että neurokirjon henkilöt kyetään tunnistamaan vankeusaikana, sillä neurokirjon henkilöiden tuen tarpeet poikkeavat muusta väestöstä, jolloin myös kuntoutuksen ja tuen tulee vastata neuropsykiatrisiin haasteisiin.

8.2 Kehittämisehdotukset

Opinnäytetyön perusteella on nähtävissä, että niin vankeusaikana neurokirjon henkilöiden tunnistaminen järjestelmässä, kuin neuropsykiatriin haasteisiin kohdistuva tuki ovat merkityksellisiä vapautumisen vaihetta ajatellen. Tuen suunnittelu jo rangaistusaikana mahdollistaa mahdollisimman stressittömän paluun arkeen ja oikeanlaisten tukitoimien aloittamisen heti neurokirjon henkilön vapautuessa.

Aiempien tutkimusten perusteella on tiedossa, että ADHD tai sen piirteet ovat yleisiä vankeustaustaisilla henkilöillä ja myös tämä tutkimus osoittaa neurokirjon, erityisesti ADHD:n tai sen piirteiden yhteyden impulsiivisesta käyttäytymisestä johtuvien rikoksiin haastateltujen vankeustaustaisten neurohenkilöiden kokemana. Erityisesti lapsuusiän ADHD:n on todettu olevan merkittävä altistava tekijä rikolliselle käyttäytymiselle ja ADHD:ta esiintyykin jopa kymmenkertaisesti vankeustaustaisille henkilöillä verrattuna muuhun väestöön (Leppämäki 2017). Myös autismikirjon henkilöiden tunnistaminen järjestelmässä on tärkeää, erityisesti silloin, kun autismikirjon piirteet ovat vaikuttaneet rikoksen syntymiseen.

Tähän tietoon pohjaten on ainoastaan järkevää, että vankiloissa työskentelevän henkilöstön tietoisuutta neuropsykiatrisista häiriöistä lisätään ja heitä koulutetaan tunnistamaan neurokirjon henkilöitä järjestelmässä. Merkityksellistä on myös lisätä heidän osaamistaan ja ymmärrystään neurokirjon henkilöiden kanssa työskentelyyn sekä neuropsykiatriin haasteisiin liittyen. Tähän osaltaan vastaa Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hanke, mutta tietoa ja koulutusta on tärkeää mahdollistaa vankiloiden henkilöstölle myös hankkeen jälkeen. Myös vankiloissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien koulutuksessa tulisi tulevaisuudessa huomioida neuropsykiatriin häiriöihin liittyvä osaaminen, sillä tällä hetkellä esimerkiksi sosionomin tutkinnossa aihetta käydään läpi vähäisesti tai ei ollenkaan.

Vapautumisen vaiheen lähestyessä moniammatillinen yhteistyö on tärkeää. Vapautuvat neurokirjon vankeustaustaiset henkilöt tarvitsevat tukea niin konkreettisiin asioihin, kuten asunnon löytämiseen ja toimeentulon hakemiseen, kuin myös kirjosta johtuviin haasteisiinsa. Siksi olisi tärkeää, että vapaudessa on olemassa tukiverkosto, jolla on tieto henkilön neuropsykiatrisista haasteista ja hallussa kokonaiskuva. Neurokirjon henkilölle on merkityksellistä, että asioita on mahdollista käydä läpi tutun henkilön kanssa, ja ettei neurokirjon vapautuva henkilö joudu pallotelluksi systeemiin. Tämän vuoksi pitäisin järkevänä, että vankeusaikana tunnistetun neurokirjon henkilön kohdalla olisi rakennettuna palveluketju, joka takaisi vapautuvalle henkilölle sellaisten sosiaalialan ammattilaisten tuen, joilla on ymmärrys myös erityishaasteista ja -piirteistä, vapautumisen vaiheeseen. Oma työntekijäjärjestelmä ja saattaen siirto vankeudesta vapauteen olisi hyödyllistä neurokirjon henkilön vapautumisen vaihetta ajatellen.

Opinnäytetyön perusteella voidaan todeta, että neuropsykiatriisiin haasteisiin liittyvien tukitoimien avulla voidaan vaikuttaa neurokirjon vankeustaustaisen henkilön vapautumisen vaiheen onnistumiseen sekä muutokseen, joka johtaa rikoksettomaan elämäntapaan eli desistanssiin. Siksi panostamalla tukeen vapautumisvaiheessa saadaan myös taloudellista säästöä aikaan pidemmällä aikavälillä, kun neurokirjon vankeustaustaisen henkilön opiskelu ja siirtyminen työelämään mahdollistuu. Parhaassa tapauksessa neurokirjon vankeustaustainen henkilö integroituu yhteiskuntaan ja muuttuu yhteiskunnan varoja kuluttavasta henkilöstä verorahoja tuottavaksi henkilöksi. Myös vankeustuomioiden loppuminen, sekä sairaanhoidon palveluiden väheneminen johtavat taloudelliseen säästöön.

Olisi myös tärkeää, että terveydenhuollon henkilöstölle saataisiin lisää tietoa neuropsykiatriisiin häiriöihin liittyen. Tutkimuksessa nousi esiin, että vankeustaustaiset neurokirjon henkilöt käyttivät usein päihteitä neuropsykiatrisista haasteista johtuvien oireiden lääkitsemiseen. Kokemus on, että vaikka neuropsykiatriset haasteet olisivat todellisia ja niihin liittyvä lääkityksen tarve todellinen, leimaantuvat vankeustaustaiset neurokirjon henkilöt helposti lääkkeiden väärinkäyttäjiksi ja jäävät pahimmillaan siksi ilman lääkitystä. Siksi olisikin merkityksellistä, että heidät tunnistettaisiin myös sosiaali- ja terveyspalveluissa.

8.3 Opinnäytetyö prosessina

Tämä opinnäytetyö sai alkunsa keväällä 2019. Tutkimussuunnitelman mukaisesti tavoitteena oli saada opinnäytetyöprosessi läpi ja opinnäytetyö valmiiksi vuoden 2019 aikana. Opinnäytetyö eteni suunnitelman mukaisesti haastatteluvaiheeseen saakka, mutta hidastui merkittävästi syksyn 2019 aikana, sillä haastatteluihin sopivia henkilöitä ei saatu haastatteluihin suunnitellun aikataulun mukaisesti. Jälkikäteen ajateltuna voidaan todeta, että haastatteluille suunniteltu aika oli lähtökohtaisesti jätetty opinnäytetyön tekijän toimesta liian lyhyeksi.

Haastattelut kuudelta vankeustaustaiselta neurokirjon henkilöltä saatiin syksyn 2019 ja kevään 2020 aikana siten, että viimeinen haastattelu toteutui 12.3.2020. Kaksi sovittua haastattelua peruuntui elämänhallinnallisista syistä kertaalleen, mutta ne saatiin sovittua uudelleen. Alkuperäisenä tavoitteena oli saada haastattelut kahdeksalta vankeustaustaiselta neurokirjon henkilöltä, mutta tavoitteeseen ei päästy. Voidaankin todeta, että asiakaskohderyhmää oli kokonaisuudessaan melko haasteellista saada haastatteluihin, joten kuuden henkilön otantaa voidaan pitää riittävänä. Tulee kuitenkin huomioida, että jos haastatteluille olisi annettu vielä enemmän aikaa, olisi otanta ollut todennäköisesti suurempi. Kuitenkin haastatteluissa nousseet tutkimuksen kannalta merkitykselliset tekijät toistuivat jo kuuden haastattelun ker-
tomuksissa.

Maaliskuun puolessa välissä alkoi tiivis kirjoittamisprosessi ja tulosten auki kirjoittaminen. Haastetta prosessiin toi, että edellisestä kirjoittamisvaiheesta, jossa keskityttiin teoreettisen

viitekehyksen kirjoittamiseen, oli jo yli puoli vuotta aikaa. Tämä tarkoitti sitä, että opinnäytetyön tekijä ei kokenut olevansa niin intensiivisesti aiheessa sisällä, kun olisi alun perin toivonut. Lisäksi koronaviruspandemia ja sen ehkäisemiseksi tehdyt valtakunnalliset toimenpiteet toivat haasteita prosessiin, sillä esimerkiksi kunnan ja oppilaitoksen kirjastot olivat kiinni ja materiaalin saaminen vaikeutui. Myös opinnäytetyöhön liittyvä ohjaus muuttui etäohjaukseksi.

Opinnäytetyö oli opettavainen prosessi. Erityisesti Rikosseuraamuslaitoksen toimintaan perehtyminen, sekä vankeustaustaisten henkilöiden kanssa työskentely oli ammatillisesti opinnäytetyön tekijälle uutta, kun taas neuropsykiatriin häiriöihin liittyvät haasteet olivat jo entuudestaan kirjoittajalle tuttuja. Opinnäytetyön aihe mahdollistikin itselle tuttujen teemojen yhdistämisen itselle vieraaseen aihepiiriin.

Opinnäytetyön tutkimuksesta saadut tulokset vahvistivat opinnäytetyön tekijän ennakkokäsitystä neurokirjon vankeustaustaisten henkilöiden mahdollisista tuen tarpeista vapautumisen vaiheessa. Oli tärkeää huomata, että haastateltujen henkilöiden esiin tuomat haasteet ja tuen tarpeet vahvistivat ennakkokäsitystä siitä, että neuropsykiatriin haasteisiin vastaamalla voidaan mahdollistaa vapautumisen vaiheen onnistuminen ja rikokseton elämäntapa. Siksi Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hanke on selvästi perustettu vastaamaan olemassa olevaan tarpeeseen ja toivottavasti hankkeessa tehtävä työ jää elämään rikosseuraamusalan käytäntöihin.

8.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tieteellinen tutkimus voi olla luotettavaa ja eettisestä näkökulmasta hyväksyttävää vain, jos tutkimus on tehty hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Tutkimuseettisesti luotettavan tutkimuksen peruslähtökohtia ovat tiedeyhteisön tunnustamat toimintatavat; rehellisyys, tarkkuus ja huolellisuus kaikessa tutkimukseen liittyvässä toiminnassa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2012) ohjeet ja niiden noudattaminen mahdollistavat eettisesti hyväksyttävän, luotettavan tutkimuksen teon. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.)

Tämä tutkimus on toteutettu tutkimusneuvottelukunnan (2012) laatiman hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Kirjalliset tutkimusluvut on opinnäytetyön alkuvaiheessa haettu sekä Rikosseuraamuslaitokselta, että Autismisäätiöltä, joka hallinnoi opinnäytetyön tilaajahanketta Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020. Hyväksytty tutkimuslupa on saatu Autismisäätiöltä sähköpostitse 29.4.2019 ja Rikosseuraamuslaitokselta kirjallisesti 8.5.2019. Rikosseuraamuslaitokselta saadun kirjallisen luvan ehtona oli, että vankiloiden johtajilta tai apulaisjohtajilta saadaan suostumus haastatteluihin (liite 2), eivätkä haastattelut saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa vankilan toiminnalle. Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankkeen projektipäällikkö on toimittanut tiedotteen vankiloiden johdolle sähköpostitse. Lupa haastatteluihin on

saatu Suomenlinnan vankilasta, Helsingin vankilasta, Riihimäen vankilasta sekä Jokelan vankilasta.

Hankkeen piirissä olevilta, potentiaalisilta kohderyhmään sopivilta henkilöiltä on tiedusteltu hankkeen työntekijöiden tapaamisissa halukkuutta osallistua tutkimukseen. Kartoitettaessa potentiaalisia osallistujia, on korostettu itsemääräämisoikeutta ja haastatteluiden vapaaehtoisuutta. Mahdollisille haastateltaville on annettu etukäteen tieto siitä, että haastattelut tullaan nauhoittamaan ja materiaali hävittämään tietoturvallisesti opinnäytetyön valmistuttua.

Ennen haastatteluita jokaiselta haastatteluun osallistuneelta on pyydetty kirjallinen lupa haastatteluun ja sen nauhoittamiseen (liite 3). Myös tässä vaiheessa on annettu tieto haastattelun vapaaehtoisuudesta sekä myös siitä, että haastattelu on mahdollista missä tahansa haastattelun vaiheessa keskeyttää ja haastateltavalla on oikeus jättää vastaamatta kysymyksiin, jotka tuntuvat hänestä epämiellyttäviltä tai muutoin sellaisilta, mihin haastateltava ei halua vastata. Lupa haastatteluihin on myös pyydetty tutkimusluvan mukaisesti vankiloiden johdolta.

Opinnäytetyöprosessissa on huomioitu haastateltavien yksityisyydensuoja. Yksityisyydensuoja on asia, jonka takaa Suomen peruslaki ja se on myös tutkimuseettiseltä kannalta tärkeä tutkimuksen periaate (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 6). Haastatteluissa on korostettu, etteivät vastaajat ole millään tavoin tunnistettavissa opinnäytetyön tuloksissa. Tästä on huolehdittu tulosten purussa siten, ettei opinnäytetyön kirjoittajan tekstissä tai suorissa lainauksissa käytetä mitään tunnistetietoja tai muuta informaatiota, josta vastaaja olisi tunnistettavissa. Haastattelumateriaalia on käynyt läpi ainoastaan tutkimuksen tekijä.

Sekä sähköinen materiaali, että litteroitu haastattelumateriaali on säilytetty siten, ettei ulkopuolisilla henkilöillä ole mahdollisuutta päästä materiaaliin käsiksi. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatiman ohjeistuksen mukaan aineisto, joka sisältää tunnistetietoja tulee säilyttää huolella, eikä haastateltujen yksityisyyden suojaa saa vaarantaa (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 6). Tämän tutkimuksen litteroitu aineisto on säilytetty lukollisissa tiloissa, kuten myös tutkimukseen sisältyvät tunnistetietoja sisältävät lupakaavakkeet.

Sähköinen materiaali, sekä litteroitu materiaali tullaan hävittämään asianmukaisesti opinnäytetyön tekijän valmistuttua tutkintoon. Tutkimuksen tekijä on vaitiolovelvollinen kaikkien tutkimuksessa saamiensa tietojen suhteen.

Lähteet

ADHD (Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö).2019. Käypä hoito-suositus. Viitattu 24.3.2020. <https://www.kaypahoito.fi/hoi50061#readmore>

Alasuutari P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino. 4 painos.

Ikonen T, Karjala M, Kortelainen S, Mäkelä M, Nevalainen M, Oksala L, Ruusuvuori S, Roponen T, Salmi K & Suvanto E. 2015. Autismikäsikirja 2.0. Mäntsälä: Eteva kuntayhtymä julkaisu 1/2015. <https://www.eteva.fi/globalassets/tiedostot/eteva/oppaat-ja-julkaisut/autismikäsikirja-2.0.pdf>

Barry L & Gaines T. 2008. Attention deficit hyperactivity disorder: Intervention as crime prevention. The journal of behaviour analysis of offender and victim treatment and prevention. Vol. 1, issue 2.

Dulfa V & Koivunen M. 2011. ADHD diagnosointi, hoito ja hyvä arki. Juva: PS-kustannus.

Granfelt R. 2013. Asumissosiaalinen työ rikosseuraamusalalla. Teoksessa Hyväri S & Kainulainen S (toim.) Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Diakonia-Ammattikorkeakoulu. Helsinki, s.209-228.

Gulman M, Sunimento K & Poutala P. 2011. Oppimisvaikeuksista vapaaksi- hankkeen loppuraportti. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Monisteita 3/11.

Hartoneva A, Mohell U, Pajuoja J & Vartia M. 2015. Yhdyskuntaseuraamukset ja vankeus. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Karjalainen J & Viljanen O. 2009. Arki kuntoon- lainrikkojien tuen tarve. Helsinki: Valopaino Oy.

Karnaranta A. Valvottu koevapaus-vkv. Länsi-Suomen rikosseuraamusalue. Diasarja.

Keltikangas-Järvinen. 2008. Temperamentti, stressi ja elämänhallinta. Helsinki: WSOY.

King C & Murphy GH. 2014. A systematic review of people with autism spectrum disorder and the criminal justice system. Journal of autism and developmental disorders. 44: 2717-2733.

Kivivuori J, Aaltonen M, Näsi M, Suonpää K & Danielsson P. 2018. Kriminologia. Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa. Gaudeamus Oy.

KRIS. Vankilatyö. Viitattu 9.9.2019. <https://kris.fi/vankilatyö/>

Kurki L, Kurki-Suutarinen M & Taruvuori K. 2010. Muurien sisällä. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.

Laki rikosseuraamuslaitoksesta 27.11.2009/953.

Lindström J & Kumlander K (toim.). 2014. Järjestöjen monet roolit kriminaalituossa. Humanistinen Ammattikorkeakoulu. Sarja F 25.

Leppämäki S. 2017. ADHD:n yhteys rikollisuuteen. Viitattu 6.3.2020. <https://www.kaypahoito.fi/nix00924>

Lämsä R, Santalahti P, Haravuori H, Penttimikko A, Tuulio-Henriksson A, Huurre T & Marttunen M. 2015. Neuropsykiatrisesti oireilevien nuorten hoito- ja kuntoutuspolut Suomessa. Helsinki. Työpapereita 78/2015.

Maras K, Mulcahy S & Crane L. 2015. Is Autism linked to criminality? Autism 2015. Vol 19, s 515-516.

MacKay T, Boyle J & Connolly M. 2016. The Prevalence of Autistic Spectrum Disorder: A Systematic Review and Meta-Analysis.

Mikkola L. Sosiaalinen tuki työssä: katsaus 2000-luvun tutkimuskirjallisuuteen. Prologi. Puheviestinnän vuosikirja 2009, 26-47. Viitattu 6.3.2020. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/22824/Prologi2009_26-47_Mikkola.pdf?sequence=1

Oikeusministeriö. 2006. Suositukset vapautuvien vankien tukemiseksi. Viitattu 9.9.2019. https://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/recommendation-for-att-stoda-fri-givna-fangar

Pitkänen J. 2018. ADHD diagnostiikka ja lääkehoito opiskeluterveydenhuollossa. Helsinki. Diarja. Viitattu 16.8.2019. <https://thl.fi/documents/605877/4280523/ADHD%2C+diagnostiikka+ja+lääkehoito+opiskeluterveydenhuollossa+Pitkänen.pdf/5a84bbdb-9943-4d8c-be0e-3d2c96f98bbd>

Puustjärvi A. 2011. Mitä on ADD? Algol Pharma Oy. Viitattu 6.3.2019. https://adhd-tuiksi.fi/wp-content/uploads/2015/06/ADD_esite_netiversio_06_2015.pdf

Oikeusministeriö. Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Viitattu 26.8.2019. <https://oikeusministerio.fi/rikosoikeudellinen-seuraamusjarjestelma>

Rikosseuraamuslaitos. Risen strategiakartta.

Rikosseuraamuslaitos. 2018. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/AWHmQGSQj/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2018_WWW2.pdf

Rikosseuraamuslaitos. 2019a. Organisaatio. Viitattu 26.8.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/organisaatio.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2019b. Arvot ja strategia. Viitattu 26.8.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2019c. Vankeus. Viitattu 26.8.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/vankeus.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2019d. Kuntouttava toiminta- päihdetyö. Viitattu 27.8.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-paihdetyo.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2019e. Kuntouttava työ- ohjelmatyö. Viitattu 27.8.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-ohjelmatyo.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2019f. Vapautumisen valmistelu. Viitattu 6.9.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/vapautumisen/vapautumisenvalmistelu.html>

Rikosseuraamuslaitos 2019g. Yleisohjelmat. Viitattu 6.3.2020. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-ohjelmatyo/yleisohjelmat.html>

Rikosseuraamuslaitos 2019h. Uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat. Viitattu 6.3.2020. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-ohjelmatyo/uusintarikollisuuteenvaikuttavattoimintaohjelmat.html>

Roos J.P. 1985. Elämäntapaa etsimässä. Helsinki: Tutkijaliitto.

Sandberg E. 2018. ADHD ja oppimisen tuki. Jyväskylä: PS-kustannus.

Schilling C, Walsh A & Yun I. 2011. ADHD and criminality. A primer on genetic, neurobiological, evolutionary and treatment literature for criminologist. Criminal Justice. Volume 39, issue 1.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2006a. Rikoksesta rangaistujen tuen tarve. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:6. Helsinki: Yliopistopaino.

Timonen T, Castren M & Ärölä-Dithapo M. 2019. Autismikirjo tausta, diagnostiikka ja tutkimus. Keuruu: PS-kustannus.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimat ihmistieteiden eettiset periaatteet. Viitattu 18.3.2020. <https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/tenkperiaatteet.pdf>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Viitattu 13.4.2020. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Tyni S. 2015. Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita. Akateeminen väitöskirja. Rikosseuraamusalan julkaisuja 1/2015. Joensuu: Suomen Yliopistopaino Oy

Vankeuslaki 23.9.2006/767.

Vermeulen P. 2019. Autismi ja kontekstisokeus.

Vilkka H. 2015. Tutki ja kehitä. Juva: PS-kustannus.

Virta M & Salakari A. 2012. ADHD-aikuisen selviytymisopas. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Williams P, Barclay L & Schmied V. 2004. Defining social support in context: A necessary step in improving research intervention and practice. Qualitative health research vol. 14 nro 7.

Young, S., Gonzalés R., Mullens H., Mutch L., Malet-Lambert I., Gudjonsson G. (2018). Neurodevelopmental disorders in prison inmates: comorbidity and combined associations with psychiatric symptoms and behavioural disturbance. Psychiatry Research, Volume 261, 109-115.

Kuviot

Kuvio 1: Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan kulmakivet.....	9
Kuvio 2: Pyramidimalli rikollisen käyttäytymisen kehittymisestä	26
Kuvio 3: Sosiaalisen tuen muodot.....	28
Kuvio 4: Ydinongelmien, elämäkokemusten, ajattelutavan sekä liitännäisoireiden vaikutus oirekuvaan ja arjen vaikeuksiin	31

Liitteet

Liite 1: Tutkimuslupa

Liite 2: Tiedote vankilan johdolle

Liite 3: Haastattelulupa

Liite 4: Haastatteluteemat

Liite 5: Visuaalinen tuki

Liite 6: Esimerkki luokittelusta

Liite 1: Tutkimuslupa

RISE RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Tutkimuslupa

9.5.2019

17/332/2019

Opiskelija
 Reija Mustonen (1900930)
 Laurea AMK
 Sosiaalialan käytäntöjen asiakaslähtöinen kehittäminen (YAMK)

Hakemuksenne 8.4.2019

Tutkimuslupahakemus

Olette hakeneet Rikosseuraamuslaitokselta tutkimuslupaa Laurea ammatti-
 korkeakoulun sosiaalialan käytäntöjen asiakaslähtöinen kehittäminen opinto-
 jen (YAMK) opinnäytetyötä varten. Opinnäytteen ohjaajana toimii yliopetta-
 ja Teemu Rantanen. Työelämän yhteyshenkilöinä Oikeusturva ja kuntoutus
 kuntoon 2020-hankkeen projektipäällikkö Sanna Kara sekä Autismissäätöön
 kehitysohjaaja Marjo Virnes.

Tutkimuksen aihe

Tarvekartoitus vankilasta vapautumisen nivelvaiheen tuen tarpeista rikostaus-
 taisille henkilöille, joilla on neuropsykiatrinen häiriö tai neuropsykiatrisen
 häiriön piirteitä.

Tutkimuksen toteutus

Kahdeksan vangin haastattelut Autismissäätöön tiloissa.

Lupahakemus

Haette lupaa tutkimuksen toteuttamiseen.

Päätös

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö myöntää teille tutkimuslu-
 van hakemuksenne mukaisesti. Haastattelut tulee tehdä vankilan johtajan tai
 apulaisjohtajan suostumuksella.

Vankien osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja heiltä tulee pyytää
 yksilöity kirjallinen suostumus osallistumisesta tutkimukseen. Tutkimuksen
 tulokset on esitettävä niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistettavissa.
 Tutkimusaineisto on säilytettävä siten, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin.
 Tutkimusaineisto on tarkoitettu vain tutkimukselliseen käyttöön ja se on hä-
 vitettävä yksilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua. Tutkimuksen toteu-
 tus ja tutkimusaineiston keruu ei saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa vankilan
 muulle toiminnalle.

Osoite
 Lintulahdenkuja 4
 00630 HELSINKI

Puhelin
 029 56 88500

Telekopio
 029 56 88445

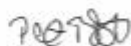
Sähköpostiosoite
 kirjaamo.rise@om.fi

2(2)

Tutkimuksen valmistuttua siitä tulee lähettää sähköinen kopio tai paperikopio Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen Kriminologiselle kirjastolle.

Pauli Nieminen
kehitysjohtaja

Peter Blomster
erikoistutkija

Tiedoksi

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja

Liite 2: Tiedote vankilan johdolle

24.5.2019

OPINNÄYTETYÖ

Autismisäätien hallinnoiman Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankeen tavoitteina on kehittää neurokirjon (autismikirjo tai ADHD) erityispiirteiden tunnistamista vankipopulaatiossa sekä kehittää vankeusrangaistuksen suorittamisen ja vapautumisen nivelvaiheeseen matalan kynnyksen kuntoutusta ja tukea tälle kohderyhmälle. Vapautumisen nivelvaiheen tuen kehittämiseen liittyen toteutetaan tarvekartoitus, jonka tarkoituksena on selvittää kohderyhmän tarpeita vapautumisen nivelvaiheessa. Kartoitusta hyödynnetään tukimuotojen suunnittelussa.

Tarvekartoitus on tarkoitettu tuottamaan YAMK-opinnäytetyön muodossa. Rikosseuraamuslaitos ja Autismisäätien ovat myöntäneet opinnäytetyölle tutkimusluvut. Opinnäytetyö on laadullinen, teemahaastatteluihin pohjautuva tutkimus. Tavoitteena on saada haastattelut kahdeksalta vankeustuomiota suorittavalta henkilöltä, joilla on neurokirjon piirteitä, ja jotka ovat vapautumisvaiheessa (valvotussa koevapaudessa tai avolaitoksessa). Haastattelut toteutetaan Autismisäätien toimitiloissa ja tutkimushaastattelu voidaan yhdistää esimerkiksi Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankkeen kuntoutustapaamisen yhteyteen.

Haastattelut ovat vangeille vapaaehtoisia ja heiltä pyydetään kirjallinen lupa osallistumisesta tutkimukseen. Tutkimuksen tuloksista ei ole tunnistettavissa yksittäisiä henkilöitä. Haastattelusta syntyvää aineistoa käytetään vain opinnäytetyön laatimiseen ja se hävitetään asianmukaisesti siinä vaiheessa, kun opinnäytetyö on valmis ja hyväksytty.

Rikosseuraamuslaitos on tutkimusluvan myöntämisen edellytyksenä pyytänyt, että vankiloiden johtoa informoidaan tutkimuksesta ja tutkimuksen tulee saada vankilan johtajalta tai apulaishohtajalta suullinen lupa. Pyydän tämän tiedotteen myötä lupaa haastatella kohderyhmän vankeustaustaisia henkilöitä tutkimukseeni. Annan mielelläni lisätietoja tarvittaessa. Minuun saa yhteyden sähköpostitse: reija.mustonen@student.laurea.fi tai puhelimitse XXX-XXXXXXX.

Ystävällisesti,

Reija Mustonen

Sosiaalialan asiakaslähtöisten käytäntöjen kehittäminen YAMK

Laurea Ammattikorkeakoulu

Liite 3: Haastattelulupa

Olen Sosionomi (YAMK)-opiskelija Laurea Ammattikorkeakoulusta. Teen opinnäytetyötä, jonka tavoitteena on tuottaa tarvekartoitus Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankkeelle. Tarvekartoituksessa selvitetään vankien, joilla on neuropsykiatrinen häiriö tai sen piirteitä, tuen tarpeita vankilasta vapautumisen nivelvaiheessa.

Haastattelut toteutuvat vuoden 2019 aikana Autismsäätiön tiloissa. Haastattelut nauhoitetaan aineiston keräämistä varten. Haastatteluissa haastateltavan anonymiteetti turvataan ja haastateltava ei ole missään vaiheessa tunnistettavissa opinnäytetyössä tai sen tuloksissa. Nauhoitettu haastattelumateriaali hävitetään Autismsäätiön tietoturvaohjeistuksen mukaisesti opiskelijan valmistuessa tutkintoon. Haastatteluun osallistuminen on täysin vapaaehtoista.

Pyydän teiltä lupaa haastatteluun ja haastattelun nauhoittamiseen.

Ystävällisin terveisin,

Reija Tihveräinen

HAASTATTELULUPA

Annan luvan haastatteluun ja haastattelun nauhoittamiseen. Suostun siihen, että haastattelussa antamani tietoja tullaan käyttämään Reija Tihveräisen opinnäytetyössä, jonka tavoitteena on tuottaa tarvekartoitus vankilasta vapautumisen nivelvaiheen tuen tarpeista asiakkailla, joilla on neuropsykiatrinen häiriö tai sen piirteitä.

Haastateltavan nimi, paikka ja päivämäärä

Liite 4: Haastatteluteemat

Taustatiedot:

-Ikäsi?

-Sukupuoli

-Koulutuksesi?

-Työhistoriasi?

- Kerrotko vankeustaustastasi? (yksi/useita tuomioita? Millaisista rikoksista)

-Onko sinulla päihde tai muuta riippuvuustaustaa?

-Tarvitsetko riippuvuuksien hoitoon tukea? (tupakka, päihteet, pelit)

-Millaista tukea olet saanut vankeusaikana vapautumisvaiheen suunnitteluun/valmisteluun?

Neuropsykiatriset haasteet ja historia

-Onko sinulta tutkittu/diagnosoitu neuropsykiatrisia häiriöitä?

-Oletko saanut aiemmin tukea/kuntoutusta liittyen neuropsykiatrisiin häiriöihin?

-Jos et ole saanut aiemmin tukea/kuntoutusta liittyen neuropsykiatrisiin häiriöihin, millaista tukea olisit tarvinnut?

Asumisen ja arjen tuki:

-Mikä on asumismuotosi tällä hetkellä?

-Mitkä asiat arjessasi sujuvat tällä hetkellä hyvin?

-Mihin arkeen tai asumiseen liittyvään asiaan koet tällä hetkellä tarvitsevasi tukea?

-Miten neuropsykiatriseen häiriöön liittyvät haasteesi vaikuttavat asumiseesi tai arkeesi tällä hetkellä?

-Millaista neuropsykiatrisiin haasteisiin liittyvää asumisen tai arjen tukea koet tarvitsevasi tällä hetkellä tai tulevaisuudessa?

Päiväaikaisen toiminnan tuki:

-Mitä päiväaikaiseen toimintaasi kuuluu tällä hetkellä?

-Mitä tulevaisuuden tavoitteita sinulla on päiväaikaisen toiminnan suhteen?

-Miten neuropsykiatrisesta häiriöstä johtuvat haasteesi vaikuttavat päiväaikaiseen toimintaasi?

-Millaista neuropsykiatriseen häiriöön liittyvää tukea tarvitsit päiväaikaisen toiminnan suhteen?

Sosiaalisten suhteiden tuki (sosiaalinen pääoma):

-Ketkä ovat sinulle tärkeitä henkilöitä?

-kenen kanssa vietät vapaa-aikaasi?

-Miten vietät vapaa-aikaasi?

-Miten neuropsykiatriset häiriöstä aiheutuvat haasteesi vaikuttavat sosiaalisiin suhteisiisi tai vuorovaikutustilanteisiin?

-Millaista neuropsykiatriseen häiriöön liittyvää tukea koet tarvitsevasi liittyen sosiaalisiin suhteisiin tai vuorovaikutustilanteisiin?

Talouden ja toimeentulon tuki:

-Miten neuropsykiatrisesta häiriöstä johtuvat haasteesi vaikuttavat talouden suunnitteluun ja rahan käyttöösi?

-Millaista neuropsykiatriseen häiriöön liittyvää tukea koet tarvitsevasi talouden suunnittelun tai rahan käytön suhteen?

Muutosvaiheen tuki:

-Miten koet neuropsykiatrisen häiriön ja siitä johtuvien haasteiden vaikuttaneen elämääsi?

-Miten koet neuropsykiatrisesta häiriöstä johtuvien haasteiden vaikuttaneen rikolliseen elämäntapaasi?

-Millaista neuropsykiatriseen häiriöön liittyvää tukea koet tarvitsevasi, jotta et tekisi enää rikoksia?

Liite 5: Visuaalinen tuki

Tarkkaavaisuus	Impulsiivisuus/itsehillintä	Oman toiminnanohjaus/ asioiden aloittaminen/asioiden hoitaminen suunnitellusti	Valintojen/päätösten tekeminen
Ongelmien ratkaiseminen	Vuorokausirytmien ylläpitäminen	Stressin hallinta	Uni
Muisti/asioiden muistaminen	Kiihtyneisyys	Kommunikointi/puheen ja tekstin ymmärtäminen	Omasta terveydestä huolehtiminen
Asuminen/ Omasta kodista huolehtiminen	Jaksaminen	Sosiaaliset suhteet/perhesuhteet (läheiset, kaverit, ystävät jne..)	Erityiset mielenkiinnon kohteet
Oman käytöksen hallinta	Yliaktiivisuus	Järjestelmällisyys	Keskusteluiden vastavuoroisuus/muiden huomioiminen
Opiskelu	Työn hakeminen/työ	Talouden hallinta	Vapaa-ajan vietto

Liite 6: Esimerkki luokittelusta.

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka
"Oishan se tietenkin selvinnyt, jos ois käynyt Kelassa odottamassa, mutta ei mulla kestänyt hermot oot-taa.." (N5)	Hermot ei kestä odottamista.	Odottaminen on hankalaa.	Itsehillintään liittyvät haasteet	Tunteiden säätely ja impulsiivisuus
"Oon saanut impulsiivisia kohtauksia usein, yleensä ne menee vähä sem-mosen huumorin piikkiin ku porakoneet lentelee.." (N5)	Kun hermo menee, porakoneet lentelee.	Hermo menee helposti.	Impulsiivisuudesta johtuvat käyttäytymisen haasteet	
"Se vaikuttaa eniten ku hermot paukkuu ni kylä se on lähinnä oleva esine mikä lentää seinään sitte" (N3)	Kun hermo menee, esineet lentää.	Itsehillintä on hankalaa.		
"Itsehillintä, hermot meni nopeesti, se nyt johti tappe-luun, pahoinpite-lyyn, tämmösii mistä oon linnaanki joutunu" (N1)	Itsehillintä on vai-keaa			
"Ainaki se et negatiivisia tunteita ois oppinut käsittelemään paremmin, eikä ois myöskään vältellyt niitä negatiivisi tunteita" (N2)	Olisi oppinut käsittelemään negatiivisia tunteita.	Negatiivisten tunteiden käsittely on hankalaa.	Tunteiden käsittelyyn liittyvät vaikeudet	
"Tukea tunteiden käsittelyyn, sietä-miseen, ja niitten kanssa elämiseen" (N2)	Tukea tunteiden käsittelyyn ja niiden kanssa elämi-seen.	Tunteiden käsittely on hankalaa.		
"Oon aina elänyt tunteella, se on mikä on ollut aina voimakkain" (N3)	Tunteet vaikuttavat voimakkaimmin.			